T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA NAMAZ İBADETİNDE EF'ÂL-İ MAHSÛSAYA DAİR İHTİLAFLAR

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH YAKAR

HAZIRLAYAN

SEYYİT ALÇİ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA NAMAZ İBADETİNDE EF'ÂL-İ MAHSÛSAYA DAİR İHTİLAFLAR

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH YAKAR

HAZIRLAYAN

SEYYİT ALÇİ

EDİRNE 2019

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYYİT ALÇİ tarafından hazırlanan **İSLAM HUKUKUNDA NAMAZ İBADETİNDE EF'ÂL-İ MAHSÛSAYA DAİR İHTİLAFLAR** Konulu **YÜKSEK LİSANS** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca **……** günü saat **……..** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin [*]..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**

[*] Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

Tezin Adı : İslam Hukukunda Namaz İbadetinde Ef'âl-i Mahsûsaya Dair İhtilaflar

Yazar : Seyyit Alçi

ÖZET

İslam'ın beş temel esasından olması hasebiyle namazın her bir parçası Müslümanlar açısından ayrı bir önemi haizdir. Kur'an-ı Kerim ve hadisler de bizlere namazın ehemmiyeti hakkında birçok mesaj vermektedir. Bu çalışmada Müslümanlar açısından önemli bir yeri olan namazdaki ef'âl-i mahsûsa konusunda İslam âlimlerinin farklı ictihadları incelenmiştir. Bu farklı görüşlerin temelinde genel olarak Hz. Peygamber'den aktarılan farklı hadislerin ve mezheplerin bu hadisleri delil kabul etme noktasındaki farklı usul ve yöntemlerinin olduğu söylenebilir. Çalışmanın amacı, mezheplerin ortaya koyduğu farklı ictihadların akli ve nakli bir delile dayandığını ortaya koymak ve bu delilleri mezheplerin bakış açılarına göre incelemektir. Bu sayede İslam âlimlerinin, İslam'ı anlama hususunda ortaya koydukları gayret görülmüş olacaktır. Hiç şüphe yok ki namazdaki ef'âl-i mahsûsa, Müslümanların zihinlerinde ve toplumunda mezheplerin anlaşılması noktasında önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca mezheplerin, namazın herhangi bir fiili ile ilgili olarak ortaya koyduğu farklı ictihadlar, İslam'ın bir zenginliği, Allah'ın bir rahmeti olarak görülmeli ve bu konuda müsamahakâr olunmalıdır. Nitekim bu fiillerin her biri, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerine, meşru delillere dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, İctihad, Namaz, Ef'âl-i Mahsûsa, Kıyam, Kuûd.

Name of Thesis : Disputes About Special Actions On Prayers İn İslamic Law

Author : Seyyit Alçi

ABSTRACT

Beacuse of being one of the five fundemental principles of Islam every part of pray has diffirent special importance for Muslim. The Quran and hadiths give us many messages about the importance of pray. İn our study, we exeminated different jurisprudence of Islamic scholars about the special actions of pray which has important place for muslims. As we can say on the basis of these diffirent opinions, different hadiths and sects transferred from the Hz. Prophet have generally different ways and methods for the point of accepting evidence these hadiths. Destination of our study is to reveal that the different jurisprudence presented by the sects is based on an evidence of the mind and the transfer of the jurisprudence and to examine these evidence according to the perspectives of the sects. In this way, the efforts of Islamic scholars in understanding Islam will be seen. There is no doubt that the acts of pray have an important place in the understanding of the sects in the minds and society of Muslims. In addition, the different jurisprudence of the sects, which are revealed in relation to any act of the prayer, should be seen as a wealth of Islam and as a mercy of Allah and should be tolerated. In fact, all of these acts are based on Hz. Prophet's words, deeds and legitimate evidence.

Key Words: Sect, Jurisprudence, Prayer, Special Actions, Stand, Sit.

ÖNSÖZ

Bizlere kendisine kul olma imkânı bahşeden Yüce Allah'a sonsuz hamd olsun. Onun Resulü, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed Mustafa'ya sonsuz salat ve selam olsun.

Allah Teâla, insanları yokluk âleminden varlık sahnesine çıkarmış ve onu, kendisine kul olmakla, ibadetle mükellef tutmuştur. Allah'a kulluğun en güzel ifadesi ise Hz. Peygamber'in gözümün nuru dediği namazdır.

Allah Teâla, Kur'an-ı Kerim'de namazı farz kıldığını sarahaten ifade etmiş olsa da namazın fiillerini kapalı bir şekilde zikretmiştir. Kur'an'ın bu kapalı hükümleri ise Allah'ın, kendisine Kur'an'ı açıklama yetkisi verdiği Hz. Peygamber tarafından hem sözlü hem de fiili olarak açıklanmıştır. Ancak Kur'an-ı Kerim ve hadisler, herkesin anlayıp hüküm çıkarabileceği naslar değildir. Bu iş, ancak ehliyet sahibi müctehid âlimlerin işidir. Müctehid âlimler de bu işi en güzel şekilde yerine getirmiş ve namazın fiilleri hususunda kanaatlerini delilleriyle beraber ortaya koymuşlardır.

Biz de bu çalışmada fakihlerin, namazın fiilleri hususundaki kanaatlerini, birbirlerinden ayrıldıkları noktaları, buna neden olan delilleri ve fakihlerin bu delillerden hüküm çıkarma usullerini inceleyeceğiz. Bu sayede âlimlerin ileri sürmüş oldukları görüşlerin her birinin, akli veya nakli bir kaynağa dayandığı görülecektir. Bunu da delillerin sıhhati ile ilgili meselelere girmeden, fakihlerin bu konuda ele almış oldukları nasları ve bu nasları destekleyen diğer rivayetleri zikrederek yapacağız. Ayrıca çalışmada, namazın tüm fiillerini incelemeyecek, bunlardan bir kısmını ele alacağız. Çalışmamızda namazın kıyam ve kuûd halindeki farklılıklarından bahsedip sonrasında "namazda ef'âl-i mahsûsaya dair diğer hususlar" başlığı altında namazla alakalı başka bir kısım fiilleri ele alacağız.

Üç bölümden müteşekkil olan çalışmamızın ilk bölümünde, "Kıyam Halindeki Farklılıklar" başlığı altında; "Namazda Ellerin Kaldırılması", "Kıyamda

Ellerin Bağlanması veya Salınması” ve “Kıyamda Ayaklar Arası Mesafe” konuları ele alınacaktır.

Çalışmamızın “Kuûd Halindeki Farklılıklar” bölümünde ise, “Kuûd Halinde Ellerin ve Parmakların Durumu”, “Kuûd Halinde Ayakların Durumu” ve “İstirahat Celsesi” konuları incelenecektir.

Çalışmamızın son bölümü olan "Namazda Ef'âl-i Mahsûsaya Dair Diğer Hususlar" bölümü altında ise ve "Kunuta Dair İhtilaflar", “Kavme Halinde Ellerin Durumu” ve “Cenaze ve Bayram Namazlarına Dair İhtilaflar”, meseleleri ele alınacaktır.

Son olarak konu seçiminde ve bu çalışmanın oluşturulmasında bana rehberlik eden danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatih Yakar hocama teşekkürü bir borç bilirim. Yine tezin yazım ve imla hatalarının düzeltilmesi ve tashihi noktasında bana destek olan İstanbul Pendik Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi’ndeki sınıf arkadaşlarıma da yardımlarından dolayı şükranlarımı arz ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....I

ABSTRACT.....II

ÖNSÖZ.....III

KISALTMALAR.....VIII

GİRİŞ.....1

A. Namaz.....2

B. Namazın Önemi.....7

C. Ef'âl-i Mahsûsanın Anlaşılması.....9

I. BÖLÜM

KIYAM HALİNDEKİ FARKLILIKLAR.....13

A. Namazda Ellerin Kaldırılması.....13

1. Fakihlerin Elleri Kaldırma Hakkındaki Görüşleri.....14

a. Hanefi Mezhebi.....14

b. Maliki Mezhebi.....18

c. Şafii ve Hanbeli Mezhepleri.....20

2. Ellerin Kaldırılacağı Nokta.....22

a. Hanefi Mezhebi.....23

b. Maliki ve Şafii Mezhepleri.....24

c. Hanbeli Mezhebi.....25

3. Tekbir Getirirken Ellerin/Parmakların Durumu.....26

a. Hanefi Mezhebi.....26

b. Maliki Mezhebi.....27

c. Şafii Mezhebi.....28

d. Hanbeli Mezhebi.....29

4. Elleri Kaldırma Zamanı 30
a. Hanefi Mezhebi 30
b. Maliki, Şafii ve Hanbeli Mezhepleri 31
5. Elleri Kaldırma Hususunda Kadınlar 32
a. Hanefi Mezhebi 32
b. Maliki ve Şafii Mezhepleri 33
c. Hanbeli Mezhebi 34

B. Kıyamda Ellerin Bağlanması veya Salınması 35
1. Ellerin Salınması-Maliki Mezhebi 35
2. Ellerin Bağlanması 37
a. Hanefi Mezhebi 39
b. Maliki Mezhebi 41
c. Şafii Mezhebi 42
d. Hanbeli Mezhebi 43
3. Kadınların Elleri Bağlama Hususundaki Durumları 44

C. Kıyamda Ayaklar Arası Mesafe 46

II. BÖLÜM

NAMAZDA KUÛD HALİNDEKİ FARKLILIKLAR 49

A. Kuûd Halinde Ellerin ve Parmakların Durumu 49
1. Hanefi Mezhebi 50
2. Maliki Mezhebi 51
3. Şafii Mezhebi 53
4. Hanbeli Mezhebi 55

B. Kuûd Halinde Ayakların Durumu 56
1. Hanefi Mezhebi 57
2. Maliki Mezhebi 58
3. Şafii Mezhebi 59
4. Hanbeli Mezhebi 60

5. Ka'de Hususunda Kadınlar 61

C. İstirahat Celsesi 63

1. Hanefi, Maliki ve Hanbeli Mezhepleri 63

2. Şafii Mezhebi 64

III. BÖLÜM

EF'ÂL-İ MAHSÛSAYA DAİR DİĞER HUSUSLAR 66

A. Kunuta Dair İhtilaflar 66

1. Kunut'un Bulunduğu Namaz ve Namazdaki Yeri 67

a. Hanefi Mezhebi 67

b. Maliki Mezhebi 69

c. Şafii Mezhebi 70

d. Hanbeli Mezhebi 71

2. Felaket Esnasında Kunut 72

3. Kunutta Ellerin Kaldırılması 75

a. Hanefi ve Maliki Mezhepleri 76

b. Şafii ve Hanbeli Mezhepleri 78

4. Ellerin Yüze Sürülmesi 79

B. Kavme Halinde Ellerin Durumu 81

C. Cenaze ve Bayram Namazlarında Ellerin Kaldırılması 82

1. Cenaze Namazı 82

2. Bayram Namazı 85

SONUÇ 88

KAYNAKÇA 90

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.s. : Aleyhi's-Selam

b. : Bin, İbn, Bint

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

c.c. : Celle Celâluhu

çev. : Çeviren

D.İ.B. : Diyanet İşleri Başkanlığı

Dr. : Doktor

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

ö. : Ölüm/Vefat

Öğr. : Öğretim

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem

t.s. : Tarihsiz

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

GİRİŞ

Hz. Peygamber (s.a.v.), nübüvvet görevini üstlenmeden önce dünya büyük karanlıklar içinde boğuluyor, vahiy ile gelecek bir nura ihtiyaç duyuyordu. İnsanlar, içinde bulundukları sorunlardan kendilerini ancak vahiy nurunu taşıyan bir peygamberin kurtarabileceğini biliyor; bundan dolayı Allah'ın (c.c.) mesajlarını iletecek bir peygamber bekliyorlardı. İslam gelmeden önce özelde Arap toplumu, genelde tüm insanlık âlemi cahiliye asrını yaşıyordu. İnsanlar, Allah'ın yeryüzünü imar etmeleri için gönderdiği dini tahrif etmişler, başka ilahlar edinmişler, kendi çocuklarını diri diri gömebilecek bir hale gelmişlerdi.

Hz. Peygamber, risâlet vazifesini aldığı zaman insanların içlerine işlemiş olan cahiliye kalıntılarını temizlemeye gayret etmiştir. Allah'ın kendisine vahiy yoluyla bildirdiği hakikatleri insanların kalplerine yerleştirmeye çabalamıştır. Hz. Peygamber'in bu gayreti sonucu cahiliye asrı, saadet asrına dönüşmüştür. O, yirmi üç sene zarfında İslam'ın hükümlerini, emir ve yasaklarını, ilmi, fikri, ahlaki planda ortaya koyduğu eşsiz değerleri yaşamış, tebliğ etmiş ve Allah Teâla'nın da ayette buyurduğu gibi ardında kemale ermiş bir din bırakmıştır.

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size olan nimetimi tamamladım ve din olarak size İslam'ı seçtim." (el-Mâide, 5/3).

İslam, özünü Allah'a itaat, onun emir ve iradesine teslim olmanın oluşturması ve adını da buradan alması özelliğinden dolayı, peygamberlerin tebliğ ettiği bütün dinler için kullanılsa da özelde Allah'ın vahiy yolu ile son peygamberi Hz. Muhammed'e tebliğ vazifesi verdiği dinin adıdır. [1] Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği İslam, daha önceki peygamberlerin anlattığı İslam ile Allah'ın tekliği, ahirete iman, meleklere iman vb. inanç esaslarında aynı olmasına rağmen; ibadet ve amel noktasında bazı farklılıklar taşımaktadır. Müslümanlar, inanç sahasında önce yaşamış diğer ümmetlerle aynı akîdevî hükümlerle sorumlu olsalar da ibadet alanında Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in öğrettiği hükümlerle sorumludurlar ve bu

[1] Ömer Faruk Harman, "İslâm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C.23, s.3.

mükellefiyetlerini, Kur'an ve onun açıklaması konumunda olan sünnet çerçevesinde anlamalıdırlar.

İslam, insanların temel gayelerinin Allah'a kulluk olması gerektiğini haber vermektedir. Nitekim Allah Teâla ayette şöyle buyurmuştur:

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." (ez-Zâriyât, 51/56).

Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadislerine bakıldığında da bu kulluğun îfa edilmesi için zekât, hac, oruç, doğru sözlü olma, iyiliği emretme, kötülüğü yasaklama, cihat etme vb. bazı mükellefiyetlerin olduğu görülmektedir. Bu mükellefiyetlerden biri de Hz. Peygamberin ifadesi ile dinin direği[2] olan namazdır.

A. Namaz

Namaz kelimesi aslen Farsçadır ve Arapçadaki karşılığı **(صلاة)** 'Salat'tır.[3] 'Salat' kelimesi, sözlükte dua anlamına gelmektedir ve Kuran'ı Kerim'de de birçok yerde bu anlamda kullanılmıştır. Örneğin;

"Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. İnfak ettiklerini, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin salatlarını (dualarını) almaya vesile sayarlar. Bilesiniz ki bu, (Allah katında) onlar için yakınlıktır…"[4] (et-Tevbe, 9/99). Bu ayette geçen **(صلوات الرسول)** ifadesi 'Peygamberin duaları' anlamını ifade etmektedir.

Başka bir ayette ise Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

"Ey Muhammed! Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara salat (dua) et. Çünkü senin salatın (duan) onlar için huzurdur. Allah her şeyi işiten ve bilendir."[5](et-Tevbe, 9/103). Bu

---

[2] Tirmizî, "Îmân", 8

[3] M. Kâmil Yaşaroğlu, "Namaz", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2006, C.32, s.350.

[4] **(وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)**

[5] **(خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)**

ayette ise**(صل عليهم)**ifadesi, ‘onlara dua et’ anlamındadır. Ayetin devamındaki **(صلاتك)** ifadesi de ‘senin duan’ anlamındadır.

‘Salat’, Hz. Peygamber’in hadislerinde de birçok yerde sözlük anlamında kullanılmıştır. Örneğin İbn Ebî Evfa şöyle demiştir:

“Babamın sadakasını Resulullah’a beraber götürdük. Resulullah da bize ‘Allah’ım Ebu Evfa ailesine salat (rahmet) et.’ diye dua etti.”[6] Burada ‘salat’ kelimesi, namaz anlamında değil de bir dua niteliğinde ve rahmet anlamında kullanılmıştır.

Meşhur dilci Halil b. Ahmet’e (ö. 175/791) göre, ‘salat’ kelimesi, kullanıldığı yere ve kullanıldığı zata göre birçok farklı anlamlara gelmektedir. Ona göre Resulullah’ın müminlere ‘salavat’ı; onlara dua etmesi ve onları anması anlamındadır. Allah’ın, peygamberlerine ve yarattıklarından salih kullarına olan ‘salavat’ı; onları hüsn-ü senası ve güzellikle anması demektir. Bir görüşe göre mağfireti demektir. İnsanların vefat eden kişiye olan ‘salat’ı ise dua etmeleri demektir. Meleklerin ‘salat’ı da bağışlama dilemeleri anlamına gelmektedir.”[7]

Suyuti ise Kur’an’daki ‘salat’ kelimesinin; beş vakit namaz, ikindi namazı, cuma namazı, cenaze namazı, dua, din, kıraat, rahmet ve istiğfar ve ibadet mekânı anlamlarında kullanıldığını söylemiştir. Bu anlamlarda kullanılan ‘salat’ kelimelerinin her birine birer ayet örneği zikretmiştir.[8]

Fıkıh terimi olarak ise ‘salat’ âlimler tarafından çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Tüm mezheplerde kendi görüş ve anlayışlarına göre farklı tanımların kalıplaştığı söylenebilir. Hanefi mezhebinde namazın tarifi ile ilgili birkaç örnek verilecek olursa; Abdullah el-Mevsilî (ö. 188/804), namazı şu şekilde tarif etmiştir:

---

[6] **(اللهم صل على آل أبي أوفى)** Buhârî, “Zekât”, 64; Ebu'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed İbn Rüşd, *Mukaddimâtu’l-Mumehhidât*, Dâru’l-Garbi’l-İslamî, Beyrut 1988, C.1, s.137.

[7] el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, C.2, s.410.

[8] Ebu’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Kemâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, el-Mektebetu’l-Arabiyyeti’s-Suûdiyye, (t.s.), C.1, s.980.

"Namaz, kendisi için takdir edilmiş vakitlerde sınırlı şartlarla yapılan, kendine has rükunlardan ve belirli zikirlerden oluşan bir ibadettir."[9]

Yine Hanefi âlimlerinden olan Ekmeluddîn el-Bâbertî (ö. 786/1384) ise namazı şöyle tanımlamıştır:

"Namaz, bilinen rükunları ve kendine has fiilleri olan bir ibadettir."[10]

Son dönem Hanefi âlimlerinden olan Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971) ise Bâbertî'nin bu tarifini esas alarak namazı şöyle ifade etmiştir:

"Namaz, erkân-ı ma'lûmesi ve ef'âl-i mahsûsası olan ibadettir."[11]

Hanefi mezhebinde yapılan tarifler, namazın rükun ve fiillerinin namazın tarifi bağlamında farklı şeyler olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Ancak buna rağmen namazda rükun ve fiillerin beraber bulunması gerektiğine de dikkat çekilmiştir.

Maliki mezhebinde ise namaz farklı şekillerde tarif edilmiştir. Maliki âlimlerinden olan Ebu'l Velid b. Rüşd (ö. 520/1126) namazı şöyle tarif etmiştir:

"Meşru kılınmış fillerle beraber olan sınırlı vakitlerdeki özel duadan oluşan bir eylemdir." [12]

İbn Rüşd'ün bu tarifinde namazla ilgili vakitlere dikkat çekilmiştir. Malikilerden İbn Arefe (ö.803/1400) ise namaz vakitlerine hiç değinmeden namazın yalnızca fiillerini esas alarak şöyle bir tarif yapmıştır: *"Namaz, ihram tekbiri, selam ve secdeden oluşan bir yakınlaşmadır."* demiştir.[13]

Şafii mezhebinde namaz genel olarak şu şekilde tarif edilmiştir:

---

[9] **عبارة عن أركان مخصوصة وأذكار معلومة بشرائط محصورة في أوقات مقدرة** Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsilî*, el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Erkam, Beyrut (t.s.), C.1, s.56.

[10] **عبارة عن الأركان المعهودة والأفعال المخصوصة** Ekmeluddîn Bâbertî*, el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, C.1, s.181.

[11] Ömer Nasuhi Bilmen*, Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Ravza Yayınları, İstanbul 2013, C.1, s.12.

[12] **واقعة على دعاء مخصوص في أوقات محدودة تقترن به أفعال مشروعة** İbn Rüşd*, a.g.e.*, C.1, s.138.

[13] **هي قربة فعلية ذات إحرام وتسليم أو سجود فقط** Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Hattâb el-Mâlikî, *Mevâhibu'l-Celîl fî Muhatasari'ş-Şeyh Halîl*, Dâru'r-Rıdvân, Nuvakşot 2010, C.2, s.1.

"Namaz, tekbirle başlayan ve selamla biten söz ve fiillerden ibarettir."[14]

Bazı Şafiiler ise bu tanıma *"bazı özel şartlarla"*[15] ifadesini de eklemişlerdir. Bu tariften Şafiilerin namazın tarifinde "rükun" ifadesini kullanmayarak Hanefilerden ve vakitlerden bahsetmeyerek ise Malikilerden ayrıldığı görülmektedir. Şafii âlimlerinden olan Ahmed b. Hacer el-Heytemî (ö.974/1567) ise namazın tarifine îma ile namaz kılan kişinin namazına işaret etmesi için "kalbî" ifadesini de ekleyerek şöyle bir tarif yapmıştır:

"Namaz, tekbir ile başlayıp selam ile biten, genelde sözlerden ve kalbî de olsa fiillerden ibarettir"[16]

Heytemî, bu tarifiyle mezhep içerisinde kabul edilen îma ile kılınan namazın geçerli olduğuna dikkat çekmiş ve normal namaz kapsamına almıştır.

Hanbeli mezhebinin namaz tariflerine bakıldığında ise âlimlerin çoğunun, Şafiilere yakın tarifler yaptıkları ve namazı *"Tekbirle başlayan ve selamla biten bazı özel söz ve fiillerden ibarettir."* şeklinde tanımladıkları görülmektedir.[17] Ancak bunun yanı sıra bazı Hanbeli âlimleri namazı yalnızca fiiller bağlamında tarif etmişlerdir. Örneğin: İbn Kudâme'nin (ö. 682/1283) şu tarifi dikkat çekmektedir:

"Namaz, belli fiillerden ibarettir."[18]

'Salat' kelimesi, Kuran'ı Kerim'de ve hadislerde de bu terminolojik anlamda birçok kez kullanılmıştır. Kur'an'dan birkaç örnek verecek olursak Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

---

[14] **أقوال وأفعال مفتتحة بالتكبير مختتمة بالتسليم** Zekeriyyâ b. Muhammed b. Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esna'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, C.1, s.329.

[15] **أقوال وأفعال مفتتحة بالتكبير مختتمة بالتسليم بشرائط مخصوصة** Muhammed b. Muhammed el-Hatîb eş-Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc,* Dâru'l-Feyha - Daru'l-Menhel Nâşirûn, Dimeşk 2009, C.1, s. 330.; Muhammed ez-Zühri el-Gamrâvî, *es-Sirâcu'l-Vehhâc*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2011, s.35.

[16] **اقوال غالبا وافعال ولو قلبية مفتتحة بالتكبير مختتمة بالتسليم** Ebû Abbâs Şihabuddîn Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *Fethu'l-Cevâd bi Şerhi'l-İrşâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, C.1, s.140.

[17] Ebû İshâk Burhânuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. Müflih el-Hanbelî, *Mubdi' Şerhu'l-Mukni'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, C.1, s.263.; Ebu'n-Necâ Şerefuddîn Mûsâ el-Hicâvî el-Makdisî, *el-İkna' fî Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Dâru'l-Marife, Beyrut (t.s.), C.1, s.72.

[18] **عبارة عن الأفعال المعلومة** Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme el-Cemmâili el-Makdisî, *el-Muğnî,* Dâru Âlemi'l-Kutub, Riyad 1997, C.2, s.5.

"Onlar ki, gayba inanırlar, (ويقيمون الصلاة) namazlarını kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler." (el-Bakara, 2/3).

Bir başka ayette ise Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

"(واقيموا الصلاة) Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resul'e itaat edin ki size merhamet edilsin."(en-Nûr, 24/56).

Yine *"Bütün namazları(الصلوات)ve orta namazı(الصلاة الوسطي) muhafaza edin."* (el-Bakara, 2/238) ayetinde de 'salat' lügat manasında değil; yukarıda tariflerinden bazı örnekler sunduğumuz âlimlerin, kullandığı ıstılah anlamında kullanılmıştır. Hadislerde de Hz. Peygamber'in "salat" kelimesini birçok defa bu anlamda kullandığını görülmektedir. Buna örnek olarak şu hadis zikredebilir:

(صلوا كما رايتموني اصلي)"Benim namaz kılışımı gördüğünüz gibi, siz de öylece namaz kılınız."[19]

Görüldüğü gibi bu ayetler ve hadiste geçen bütün 'salat' (صلاة) kelimeleri ve türevleri fıkıh terminolojisinde geçen belirli fiil ve zikirleri içeren, belirlenmiş vakitlerde, bazı şartlarla ifa edilebilen ibadet anlamında kullanılmıştır.

İslam âlimleri, 'salat' kelimesinin sözlük anlamı ile terim anlamı arasında genel ve özel olmaları noktasında bir bağlantı olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre sözlük anlamındaki 'salat' kelimesi, terim anlamından daha genel ve kapsamlıdır. Yine bu görüşe göre namazın 'salat' diye isimlendirilmesinde herhangi bir mecazlık yoktur. Diğer bir görüşe göre ise 'salat' lafzının bugün kullanılan şekilde namaz anlamında kullanılmasında bir mecaz vardır. Mutezile ve Haricilerden nakledilen diğer bir görüş ise şer'i manada kullanılan 'salat' lafzı ile sözlük anlamı arasında bir bağlantı olmadığıdır.[20] Ebu'l Velid b. Rüşd ise belirli zikir ve fiillerden oluşan bu ibadete, dua anlamına gelen 'salat' isminin verilmesinin sebebinin, bu

[19] Buhârî, "Ezan", 18

[20] Abdulmuhsin b. Muhammed el-Münîf, *Ahkâmu'l-İmâmeti ve'l-İ'timâmi fi's-Salât, Riyad 1987, s.25-27.*

ibadetin Allah'a itaat, onun rızasına ulaştıran bir vesile ve onun mağfiretini, rahmetini, cennetini isteme yeri olması olduğunu söylemiştir.[21]

B. Namazın Önemi

Namaz kitap, sünnet ve icma ile farz kılınmış ve ümmet-i Muhammed'e renkleri, dilleri, ırkları farklı olsa da ayet-i kerimede de geçtiği üzere iman bağı ile bir kardeşliğin hâsıl olduğunu[22] en güzel şekilde ifade eden bir ibadettir. Aynı şekilde namaz, Allah Teâla'nın da ayette buyurduğu gibi insanın ve toplumun manevi dünyasını inşa ve muhafaza eden bir ibadettir.

"Namazı dosdoğru kıl; hiç şüphe yok ki namaz, her türlü hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar" (el-Ankebût, 29/45)

Hiç şüphe yok ki İslam, tüm ibadetlere önem vermektedir. Ancak Kur'an'a ve hadislere bakılınca İslam'da namazın farklı bir konumu olduğu açıkça görülür. Nitekim Kur'an'da en çok zikri geçen ibadet, namazdır. Bununla beraber Kuran, namazı yukarıdaki ayette olduğu gibi bazen diğer ibadetlerden ayrı olarak tek zikretmiş, bazen de diğer ibadetlerle beraber anmıştır. Örneğin; *"Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*" (el-Bakara, 2/43) ayetinde namaz, zekât ibadetiyle beraber zikredilmiştir.

"*(Allah'tan) sabırla ve namazla yardım dileyin. Şüphe yok ki namaz, Allah'a huşû sahiplerinden başkasına ağır gelir*." (el-Bakara, 2/45) ayetinde ise namaz, sabırla beraber zikredilmiştir.

Namaz bazen de "*Evladım! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındır. Başına gelenlere de sabret. Çünkü bunlar, azmi gerektiren işlerdendir."* (Lokmân, 31/17) ayetinde olduğu gibi iyiliği emredip kötülükten alıkoyma ile beraber emredilmiştir.

---

[21] İbn Rüşd*, a.g.e.*, C.1, s.137.

[22] *"Müminler, ancak kardeştirler." (*el-Hucurât, 49/ 10).

Yine Kuran'ı Kerimde Allah Teâla'nın namazı yalnızca Müslümanlara değil; önceki ümmetlere de farz kıldığı görülmektedir. Söz gelimi Hz. Zekeriyya (a.s.)'dan bahseden şu ayetler, bunu açıkça göstermektedir:

"Zekeriyya mabette namaz kılarken melekler ona, "Allah sana kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, önder, nefsine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdelemektedir." diye seslendiler."[23](Âl-i İmrân, 3/39).

Bir başka ayette ise Allah Teâla birçok peygamberden bahsettikten sonra şöyle buyurmuştur:

"İşte bunlar, Adem'in ve Nuh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin neslinden, İbrahim'in, Yakup'un ve doğru yola iletip seçtiklerimizin neslinden kendilerine nimet verdiğimiz peygamberlerdir. Kendilerine Rahman'ın ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Onların ardından, namazı zayi eden, şehvetlerinin ve dünyevî arzularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu yüzden büyük bir azaba çarptırılacaklardır."(Meryem, 19/58,59).

Bu ayetler ve bunların dışında İbrahim (a.s.)'in yanı sıra Lut (a.s.), İshak (a.s.) ve Yakup (a.s.)'a namaz emrinin vahyedildiğini,[24]İsmail (a.s.)'in ehline namazı emrettiğini[25], Lokman (a.s.)'ın oğluna namazı tavsiye ettiğini[26],İsa (a.s.)'nın beşikte konuşurken Allah'ın kendisine namazı emrettiğini[27]ifade eden birçok ayet de Allah Teâla'nın, önceki ümmetleri de namazla mükellef tuttuğunu göstermektedir.

Kur'an ayetlerinin yanı sıra Hz. Peygamberin hadislerinde de namazın İslam'daki konumunun ne denli önemli olduğunu çok açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim hadis kaynaklarında namazın önemiyle alakalı birçok rivayet zikredilmiştir. Örneğin; İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

[23] Âl-i İmrân, 3/ 39.
[24] El-Enbiyâ, 21/73.
[25] Meryem, 19/55.
[26] Lokmân, 31-17.
[27] Meryem, 19/31.

"İslam, beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak."[28]

Ebu Hureyre'den rivayet edilen diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey üzerine farz olan namazdır. Eğer namazı düzgünse kurtulmuş ve başarmıştır. Aksi halde hüsrana uğramıştır. Farz namazlar eksik kalırsa Allah Teâla şöyle buyurur: Bir bakın, bunun nafile namazı var mıdır? Eğer nafile namazları varsa, farzların eksiği bu nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır."[29]

Kur'an ve hadislerde namaza verilen bu önem İslam âlimleri tarafından da dikkate alınmıştır. Bunun bir yansıması olarak hadis kaynaklarının birçoğunda, imandan sonra ilk olarak namazla alakalı hadisler zikredilmiştir. Yine birçok fıkıh kaynağında da namazın şartı olan abdest ve onunla alakalı hükümler zikredildikten sonra ilk olarak namazla alakalı hükümler ifade edilmiştir. Hadislerin ve fıkhî hükümlerin kaynaklara bu tertip ile aktarılmış olması, İslam tarihi boyunca namaza verilen kıymete dair önemli ipuçları vermektedir.

C. Ef'âl-i Mahsûsanın Anlaşılması

Yukarıda da zikredildiği gibi namaz, kendine has bazı fiilleri olan bir ibadettir. Bu fiiller, Kur'an ve Hz. Peygamberin uygulamaları ile bilinmektedir. Kur'an'da, namaz fiilleri ile alakalı olarak secde[30], rükû[31] ve kıyam[32] ifadeleri geçmekte ve bu ifadelerle kimi zaman namazın bir parçası kastedilmiş kimi zaman ise namazın bütünü kastedilmiştir. Kur'an'daki bu ifadeler ve namaz kılınması noktasında zikredilen emir ve yasaklar, bu konu ile alakalı bazı hükümleri bildirse de bu konuda tafsilatlı bir bilgi vermemektedir. Esasen namazın fiilleri ile alakalı

[28] Buhârî, "Îman", 2
[29] Ebû Dâvud, "Salât", 148; Tirmizî, "Salât", 189; ; Nesâî, "Salât", 9; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 202.
[30] el-Bakara, 2/125.; Âl-i İmrân, 3/43.; et-Tevbe, 9/112.; el-Hâc, 22/77.; ez-Zümer, 39/9.; vd.
[31] el-Bakara, 2/43.; Âl-i İmrân, 2/43.; et-Tevbe, 9/112.; el-Hâc, 22/77.; vd.
[32] el-Hâc, 22/26.; ez-Zümer, 39/9.; vd.

açıklayıcı bilgiler, Hz. Peygamberin söz, fiil ve ikrarlarını içeren hadislerden elde edilmektedir.

Hz. Peygamber, miladi 610 yılında başlayan risâlet görevini, 632 yılında vefat edene kadar en güzel şekilde yerine getirmiştir. İslam'ın tüm hükümlerini olduğu gibi namaz ibadetini de kendisine inanan müminlere öğretmeye gayret etmiştir. Bunu, bazen sözlü olarak onlara namazın fiillerini anlatarak yapmıştır. Örneğin, Rifâa b. Rafi'den rivayet edilen hadiste, Hz. Peygamber mescide gelip namaz kılan ancak doğru kılamayan birine namazını birkaç kez tekrar dönüp kılmasını söylemiştir. Adamın: "Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret." demesi üzerine Hz. Peygamber, adama namazın nasıl kılınacağını şöyle tarif etmiştir:

"...Şayet ezberinde Kur'an varsa oku. Eğer yoksa Allah'a hamd et, tekbir getir, tehlil getir, sonra rükûya git. Rükû halinde itminana er (azaların rükûda sükûnete erene kadar bir müddet dur). Sonra kalk ve kıyam halinde itidale er, sonra secdeye git ve secde halinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur, sonra kalk. İşte bu söylenenleri yaparsan namazını tam kılmış olursun. (Bundan bir şey) eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."[33]

Hz. Peygamber, bazen de kendisi namaz kılmış ve bu şekilde sahabeye namazın nasıl kılınacağını göstermiştir. Sehl b. Sa'd'dan şöyle rivayet edilmiştir:

"Resulullah'ı gördüm. O, minber üzerinde ayağa kalkarak kıbleye yöneldi, tekbir aldı. İnsanlar da kalkıp, arkasında namaza durdu... Namazı bitirince insanlara döndü ve: "Ey insanlar! Bana uymanız ve nasıl namaz kıldığımı öğrenebilmeniz için böyle yaptım." buyurdu. [34]

Enes b. Malik'ten ise şöyle rivayet edilmiştir:

[33] Tirmizî, "Salât", 111
[34] Buhârî, "Cuma", 26; Müslim, "Mesâcid", 44

"Resulullah, Muhacirlerin ve Ensar'ın, kendisinden güzelce görüp öğrenebilmeleri için, hemen arkasında namaza durmalarını isterdi."[35]

Sahabe, namazın kılınış şeklini Hz. Peygamberden doğrudan öğrenmiş ve bunu, kendisinden sonraki tabiin nesline aktarmıştır. Bundan sonra insanların, ilimleri ile temayüz etmiş bazı şahsiyetlerin etrafında toplanıp onlardan İslam'ın hükümlerini öğrenmeye çalıştığı ve mezheplerin oluşmaya başladığı dönemde, İslam'ın tüm hükümleri gibi namaz ibadeti de sistematik bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde, namazın fiilleri ile alakalı Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının aktarıldığı hadisler incelenmiş, tearuz halindeki hadisler ve farklı şekillerde anlaşılmaya müsait hadisler noktasında âlimler tarafından farklı ictihadlarda bulunulmuştur. Bu ictihadlar, namazla alakalı ahkâmın daha net bir şekilde anlaşılmasına vesile olmuştur. Nitekim İmam Şa'rani bu konuyla alakalı şöyle demiştir:

"Eğer Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerimdeki icmali hükümleri (kapalı hükümleri) beyan etmeseydi, Kur'an kapalı kalırdı. Şayet müctehidler de sünnette bulanan icmalleri açıklamasaydı, sünnet kapalı kalırdı ve tam olarak anlaşılamazdı.''[36]

İnsanların yetenek ve kabiliyetlerinin, örflerinin, zihni melekelerinin farklılığından, esasen nasların da farklı anlaşılmalara elverişli olmasından ve ulemanın zikrettiği diğer bazı sebeplerden dolayı[37], aynı meselede çeşitli görüşler zikredilmesi tabii bir durumdur. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bulunan bazı kapalı ve farklı şekillerde anlaşılmaya müsait kelime ve olayların da zikredilmesi, Allah Teâla'nın muradının da ümmetin âlimlerinin ictihad etmesi noktasında olduğunu gösterir. Çünkü eğer Allah Teâla dileseydi bunun olmasına izin vermez, her şeyi açık bir şekilde ortaya koyabilirdi. Yine Hz. Peygamber'in, Muaz'ı Yemen'e gönderirken

[35] İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 45
[36] Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî, *Kitâbu'l-Mîzân*, Âlemu'l-Kutub, Kahire Beyrut 1989, C.1, s. 165.
[37] Bilmen, *a.g.e.*, C.1, s.315-317.

onun ictihad edeceğini bildiği halde bundan memnun olması[38] da Peygamberin, ümmetin âlimlerinin ictihad etmesinden memnun olduğunu gösterir niteliktedir.

Bu bağlamda namazın fiillerinin ana hatlarıyla düşünüldüğünde genel olarak tüm mezheplerde aynı olduğu; ancak bazı füru meselelerde mezhepler arası ihtilaflar meydana geldiği görülecektir. Ancak bu ihtilaflar, mezheplerin doktrinlerinin pratiğe yansımasını göstermesi açısından büyük bir önemi haizdir. Bu çalışma boyunca da bu konu üzerinde durularak fıkhî mezheplerin (Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbeli) namazdaki ef'âl-i mahsûsa noktasındaki farklı ictihadları ve bu ictihad farklılıklarının sebepleri ortaya koyulacaktır. Bazı noktalarda ise mezheplerin kendi içindeki farklı görüşlerin açıklanmasına ve mezhepler arası farklı ictihadlar hususundaki değerlendirmeler zikredilmeye çalışılacaktır. Bu çalışma mezheplerin, nasları ele alma biçimlerini, bu naslardan hüküm çıkarma metotlarını ve taabbudî bir alan namaz ibadetine aklî yönden nasıl yaklaştıklarını göstermesi açısından son derece önemlidir.

[38] Muaz b. Cebelin ashabından olan Unas' tan şöyle rivayet edilmiştir: "Resulullah, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona: *"Oraya vardığında neyle hükmedeceksin?"* diye sordu. Muaz*: "Allah'ın kitabına göre hükmedeceğim",* dedi. Resulullah: *"Allah'ın kitabında bulamazsan neyle hükmedeceksin?"* dedi. Muaz: *"Resulünün sünnetine göre hükmederim"* dedi. Resulullah: *"Resulünün sünnetinde yoksa ne yapacaksın?"* dedi. Muaz: *"Kendi reyimle ictihad ederim",* dedi. Resulullah bu sözlerden sonra şöyle dedi: *"Resulullah'ın elçisini muvaffak kılan Allah'a hamdolsun."* Ebû Dâvûd, "Akdiye", 11; Tirmizî, "Ahkam", 3

I. BÖLÜM

KIYAM HALİNDEKİ FARKLILIKLAR

Namaz, Allah'ın emirlerine itaat etmenin ve Allah'a duyulan saygı ve hürmetin en güzel biçimde ifade edildiği bir ibadettir. Bunu ifade eden namaz rükunlarının en güzellerinden biri de hiç şüphe yok ki manen Allah'ın huzurunda durmayı ifade eden kıyamdır. Kıyam, sözlükte doğrulmak, ayakta durmak, azmetmek ve yönelmek anlamlarına gelir.[39] Fıkıhta ise namazda iftitah tekbiri ve her rekâtta Kur'an'dan okunması gereken asgari miktarı okuma süresince ayakta durmayı ifade eder.[40] Çalışmanın bu bölümünde namazda kıyam halindeki farklılıklar ve buna sebep olan naslar üzerindeki inceleme, "Namazda ellerin kaldırılması", "Kıyamda ellerin bağlanması veya salınması" ve "Kıyamda ayaklar arası mesafe" başlıkları altında yapılacaktır.

A. Namazda Ellerin Kaldırılması

Namazda ellerin kaldırılması meselesi, İslam tarihi boyunca birçok âlim tarafından incelenmiş, konuyla ilgili çok sayıda kitap yazılmış ve mezhepler arasında tartışmalara sebep olmuştur.

Bu meseleye âlimler tarafından önem verilmesinin sebebi araştırıldığında, onların bu fiili alelâde bir hareket olarak görmedikleri ve farklı bir şekilde değerlendirdikleri görülmektedir. Bazı âlimler, ellerin tekbir esnasında baş tarafına doğru kaldırılmasından hareketle bu fiilin Allah'ın kibriyasına işaret ettiğini söylemiştir. Nitekim insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli unsur aklı, en değerli uzvu ise başıdır. Namaz kılan kişi ellerini en değerli uzvu olan başı hizasına kaldırarak Allah'ın kibriyasının tüm değerlerin üzerinde olduğunu itiraf etmiş ve yeryüzünün çekiciliğine karşı durmuştur.[41] Bazı âlimler ise namazda elleri

[39] Muhammed b. Mükerrem b. Manzûr el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Tercume, Bulak (t.s.), C.15 s.398,399.; Ebubekir Sifil, "Kıyam", *TDV İslam Ansiklopedisi.,* Ankara 2002, C.25, s.514.

[40] Ebubekir Sifil, "Kıyam", *TDV İslam Ansiklopedisi.,* Ankara 2002, C.25, s.514.

[41] Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *a.g.e.,* C.2, s.33.; Mustafa Geredeli, Namazın Sosyo – Psikolojik Tahlili ve Kişilik Gelişimine Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008, s.58.

kaldırmanın teslim olmanın ve boyun eğmenin göstergesi olduğunu, tevhidi simgelediğini, dünya işlerini bir kenara bırakmaya ve bütün benliği ile namaza yönelmeye işaret ettiğini veya namaza başlandığının bilinmesini sağladığını söylemişlerdir."[42]

1. Fakihlerin Elleri Kaldırma Hakkındaki Görüşleri

Namazda ellerin kaldırılması denildiğinde genel olarak ellerin iftitah tekbiri esnasında kaldırılması, rükûya eğilirken kaldırılması, rükûdan kalkarken kaldırılması ve ilk teşehhütten sonra kaldırılması anlaşılır.

Namaz esnasında ellerin kaldırılması meselesinde dört mezhebin iki temel görüşü olduğu söylenebilir. Hanefiler ve Malikiler ana kabulleri itibariyle ellerin yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılması gerektiğini öne sürerken, Şafiiler ve Hanbeliler bir takım nüanslarla beraber ellerin intikal tekbirleri esnasında da kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. Selef âlimlerinden bir gruba göre ise eller tüm tekbirlerde kaldırılmalıdır. Ancak bu bölümde, yalnızca yukarıda zikredilen görüşler tahlil edilecektir.

a. Hanefi Mezhebi

Hanefi mezhebine göre namazda eller, yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılır. Bunun dışında hiçbir noktada kaldırılmaz.[43]Hanefilerin bu görüşü Abdullah b. Mesud'dan aktarılan şu hadise dayanmaktadır:

"Hz. Peygamber, iftitah tekbiri esnasında ellerini kaldırır, daha sonra bunu tekrarlamazdı."[44]

---

[42] Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb,* Cidde (t.s.), C.3, s.267.; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar,* Dâru's-Selâm, Kahire 2013, s.28.; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî el-Meydânî, *el-Lubâb,* Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 2015, C.1, s.83.; Mehmet Ayhan, *Bir Sûfi'nin Hadis Yorumu –Raf'ul Yedeyn Hadisi- İbn Arabi Örneği*, Öneri Dergisi, İstanbul 2012, Cilt:10 Sayı:37., s.199.

[43] Ebû Abdullâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, Âlemu'l-Kutub, Riyad 1990, C.1, s.28.; Şemsuddîn es-Serahsî, *el-Mebsût*, Dâru'l-Marifet, Beyrut 1989, C.1, s.14.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.255.; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki, *Reddü'l-muḥtâr ʿale'd-Dürri'l-muhtâr*, Daru İhya'it Turasi'l Arabi, Beyrut (t.s.), C.1, s.319.; Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnâye*, Daru'l-Erkam, Beyrut 1997, C.1, s. 237.

Hanefiler, namazda ellerin kaldırılması meselesini bu hadis ve bu bağlamda zikredilen diğer hadisler ışığında incelemiş ve ellerin iftitah tekbiri esnasında kaldırılmasının sünnet olduğunu, bunun dışındaki yerlerde kaldırılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bununla beraber iftitah tekbiri esnasında ellerin kaldırılmasının, işitme engeli bulunan kişilerin özellikle cemaatle kılınan namazlarda namaza başlandığını anlamasını sağlayacağını, bu nedenle ellerin kaldırılması gerektiğini belirtmişlerdir.[45] Hanefilerin hadislerin yanı sıra elleri iftitah tekbiri esnasında kaldırılmasının hikmeti bağlamında işitme engelli kişilerin namaza başlandığını bu şekilde anlayabileceğini ifade etmeleri, elleri kaldırmanın Hanefiler açısından bir ihtiyaç olarak addedildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim diğer intikal tekbirlerinde namaz kılan kişinin bir rükünden diğer rükne geçişi açık bir şekilde görülmesi sebebiyle böyle bir ihtiyaç hâsıl olmadığından ellerin kaldırılmaması gerektiğini savunmuşlardır.

Hanefilerin namazda ellerin kaldırılmaması gerektiği noktasında zikrettiği delillerden biri de Câbir b. Semure'den rivayet edilen, Hz. Peygamber'in sahabeyi namazda ellerini kaldırırken görünce onları nehyettiğine dair zikredilen şu hadistir:

"Bana ne oluyor da sizin serkeş atın kuyruğu gibi ellerinizi kaldırdığınızı görüyorum. Namazdayken hareket etmeyin..." [46]

Hanefilerin bu hadisi delil göstermesi, Hanefilerin namazda iftitah tekbiri dışındaki yerlerde ellerin kaldırılmasını, namazın yapısına aykırı ve huşuya engel olabilecek[47] amel-i kesir[48] kapsamında değerlendirmiş olabileceklerini

---

[44] Alâüddîn Ebû Bekir b. Mesud b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi'ş-Şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, C.1, s.207. Hanefi kaynaklarında zikredilen bu rivayete hadis kaynaklarında zikredilen lafızlarla rastlayamadık. Ancak buna benzer bir rivayet, kaynaklarda şu şekilde aktarılmaktadır: *"İbn Mesud, 'Size Hz. Peygamberin namazını kıldırayım mı?' dedi. (Kıldığı namazda) ilk tekbirin dışında ellerini kaldırmadı."* Ebû Dâvûd, "Salât", 19
Yine buna benzer bir hadis Bera b. Azib'den şöyle rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber, namaza başlayınca ellerini kulaklarına yakın kaldırırdı, sonra bir daha ellerini kaldırmazdı."* Ebû Dâvûd, "Salât", 19

[45] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.14.

[46] Müslim, "Salât", 121

[47] Kadir Demirci, *İmâm Hâdi'de Hadis Yorumu,* Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Eskişehir 2018, Sayı:77, s.42.

[48] Hanefi mezhebinde amel-i kesir (çok iş) ve amel-i kalilin (az iş) tarifi hususunda beş görüş vardır. Bu görüşler:

göstermektedir. Nitekim Hanefi âlimleri, namazın cinsine aykırı şekilde yapılan fazla hareketin namazı bozacağını söylemişlerdir. Mezhepte sahih kabul edilen görüşe göre namaz kılan kişinin, dışarıdan bakan birinin namazda olmadığına kanaat getireceği şekilde fazla hareket yapması namazın bozulmasına sebebiyet verir. Ebu Hanife'nin rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılması halinde namazın fasit olacağını ifade etmesi[49] de bu konunun Hanefiler açısından amel-i kesir kapsamında değerlendirildiğini destekler niteliktedir.

Bu hadisi, usûl açısından değerlendiren Babertî ise hadiste geçen '(üskünû) namazda iken hareket etmeyin' ifadesinin emir olduğunu ve vücûp ifade ettiğini söylemiştir.[50] Ebu Hanife'nin yukarıda zikredilen görüşü ve Hanefilerin ellerin iftitah tekbiri dışında kaldırılması noktasındaki görüşleri bu bağlamda düşünüldüğünde, ellerin rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken kaldırılmasının Hanefiler tarafından, Hz. Peygamber'in emrine aykırı bir iş olması hasebiyle caiz kabul edilmediği söylenebilir.

Hanefiler, intikal tekbirleri esnasında ellerin kaldırılacağına dair aktarılan rivayetlerle alakalı olarak bu konuda mutlak olarak sahih bir hadisin mevcut

---

1. İki elle yapılabilecek işler amel-i kesir, bir elle yapılan işler ise tekrar etmediği müddetçe amel-i kalildir.
2. Peş peşe yapılan üç hareket amel-i kesirdir.
3. Bu husus namaz kılan birini denetleyen kişinin görüşüne bırakılmıştır. O namaz hareketleri dışında yapılan hareketleri çok görürse bu amel-i kesir sayılır. Eğer az görürse bu durumda amel-i kalil sayılır.
4. Amel-i kesir kişin tek başına iken yapabileceği bir şeyi yapmasıdır. Örneğin; bir kadına şehvetle dokunmak veya öpmek gibi.
5. Amel-i kesir, kendisine uzaktan bakan iki kişinin -bazı kaynaklarda tek kişi- bu işi yapan kimsenin namazda olmadığı hususunda hiç şüpheye düşmediği iştir. İmam Merğinani bu görüşün en sahih görüş olduğunu söylemiştir. Eğer bu işi yapana bakan kişi, namazda olup olmadığı hususunda şüpheye düşerse bu iş, en doğru olan görüşe göre, az iştir. Aynı zamanda Hanefiler bu fiilin namazın ıslahı için olmaması kaydını da eklemişlerdir. Örneğin; abdestin bozulması sonucu kişinin abdest tazelemek için hareket etmesi namazı bozmaz. Kişi namaza kaldığı yerden devam eder.
Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Aynî, *el-Binâye Şerhu'l Hidâye,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, C.2, s.448,449.; Zeynuddîn b. Nuceym*, el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve bi Hâmişihi Menhati'l-Hâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyeti'l-Kubrâ, (t.s.), C.2, s.12.

[49] Veysel Nargül, "*Rükûda Ellerin Kaldırılma(ma)sı Konusunda Bir Risale'si Özelinde Ekmelüddin Baberti'nin Fıkıhçılığına Kısmi Bir Bakış" Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu,* Bayburt Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2010, Sayı: 5, s.349.

[50] Nargül, *a.g.e.,* s.351.

olmadığını[51] ve namazda iftitah tekbiri dışındaki yerlerde ellerin kaldırılmasına dair zikredilen rivayetlerin mensuh olduğunu söylemişlerdir.[52] Yine Hanefi fakihleri bu konuda zikredilen hadislerin mensuh olmadığı kabul edilse dahi bu hadiste geçen 'namazda hareket etmeyin' kısmı, 'tahrim' ifade edeceğinden 'tahlil' ifade eden diğer hadislerden daha öncelikli olduğunu ifade etmişlerdir.[53] Bu da yasaklayıcı hükmün serbest bırakan hükümle ilişkisini göstermesi açısından önemlidir.

Hanefi fakihlerinin zikrettiği delillerden biri de Hz. Peygamber'den aktarılan şu rivayettir:

"Eller, ancak yedi yerde kaldırılır; Namaza başlarken (İftitah tekbiri), İki bayramda, vitirdeki kunutta, Hacer-i Esved'i selamlarken, Safa ve Merve'de, Arafat'ta, cem yaparken ve iki şeytanı taşlarken."[54]

Bazı Hanefi âlimleri ise rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılmasının kıyasa aykırı olduğunu söylemiştir. Onlara göre kıyamdan rükûya geçiş, kavmeden secdeye geçişin benzeridir. Aynı şekilde secdeden kıyama veya oturuşa geçiş de rükûdan kıyama geçişin benzeridir ve ona kıyas edilir. Kavmeden secdeye giderken ve secdeden kalkarken ellerin kaldırılmadığı gibi rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken de eller kaldırılmaması gerekir.[55]

Hanefi mezhebinde bu konuyla ilgili nakledilen bilgilere bakıldığında Hanefilerin, başta namazda ellerin kaldırılması meselesi olmak üzere fıkıh meseleleri ile alakalı aktarılan rivayetlerde ravinin fıkıhla iştigal etmesini de dikkate aldıkları

---

[51] Muhammed Zâhid el-Kevserî, *en-Nüketü't-Tarîfe,* el-Mektebetü'l-Ezheriyyeti Li't-Türâs, Kahire 2000, s.7.

[52] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.208.

[53] Nargül, a.g.e., s. 353.

[54] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.14.; Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.207. Bir çok Hanefi kaynağında meşhur olarak zikredilen bu hadisi, hadis kaynaklarını araştırdığımızda bu lafızlarla göremedik. Ancak bazı Hanefi kaynaklarında İbrahim en-Nehai'nin sözü olarak aktarılmıştır. Nitekim İbn Hümâm da hadisin bu lafızlarla garip olduğunu ve buna benzer bir hadisin farklı bir lafızla İbn Abbas'tan rivayet edildiğini söylemiştir. Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid İbn Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, el-Matbaatu'l-Kubra'l-Emiriyye, Bulak h.1316, C.1, s.217.; Aliyyü'l-Kâri, a.g.e., C.1, s.238.
İbn Abbas'tan rivayet edilen hadisin metni şu şekildedir: "Eller ancak yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, Mescid-i Haram'a girip Ka'be'ye bakınca, Safa'ya çıkınca, Merve'ye çıkınca, insanlarla beraber Arefe gecesinde vakfedeyken, namazları cem ederken ve iki şeytanı taşlarken."
Ebu'l Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, C.11, s.385.

[55] İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ref'ul Yedeyn fi's Salât,* Dâru'l Beşâiri'il İslâmiyye, Beyrut 2010*,* s.114,115.

görülmektedir. Nitekim Serahsî, Ebu Hanife ve Evzaî arasında geçen şu tartışmayı aktardıktan sonra bunu açıkça ifade etmiştir:

"İmam Evzaî, Mekke'de Mescid-i Haramda İmam Ebu Hanife ile bir araya geldi. İmam Evzaî, Ebu Hanife'ye şöyle dedi: 'Irak ehlinin hali nedir böyle? Namazda rükûdan önce ve sonra ellerini kaldırmıyorlar? Hâlbuki bana Zührî, o Salim'den, o da İbn Ömer'den yaptığı rivayette, Hz. Peygamberin rükûya eğildiğinde ve rükûdan kalktığında ellerini kaldırdığını söyledi.'

Ebu Hanife: 'Bana da Hammad, o İbrahim en-Nehai'den, o Alkame'den, o da Abdullah b. Mesud'dan rivayetle, Resulullah'ın, ellerini sadece iftitah tekbirinde kaldırdığını, başka bir şey için kaldırmadığını söylediler.' dedi.

Bunun üzerine İmam Evzaî şöyle demiştir: 'Ebu Hanife'ye şaşılır doğrusu. Ben ona, Zührî'den, o Salim'den, o da babasından nakletti diyorum. O ise bana Hammad İbrahim'den nakletti diyor.' İmam Evzaî, isnadının âli olmasından dolayı Zührî'den gelen rivayeti tercih etmiştir.

İmam Ebu Hanife ise: 'Hammad'a gelince, O Zührî'den daha fakihtir. İbrahim de Salim'den daha fakihtir. Alkame ise fıkıhta İbn Ömer'den aşağı değildir. İbn Ömer, daha önce gelip sahabe olmuş olmasaydı Alkame'nin İbn Ömer'den daha fakih olduğunu söylerdim. Abdullah ise Abdullah b. Mesud'tur. (Yani onun ilimdeki üstünlüğü herkes tarafından bilinir.)' dedi. Ebu Hanife de ravileri daha fakih olduğu gerekçesi ile bu hadisi tercih etmiştir."[56] Hanefi kaynaklarında aktarılan bu tartışma ravinin fıkıh bilgisinin, Hanefiler açısından hadisi tercih ve kabul etme vasıtası olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Bunun yanı sıra usûlü fıkıh kaynaklarında, Hanefilerin ahad rivayetleri kabul etme noktasında ravinin fıkıh bilgisini dikkate aldıkları ifade edilmiştir.[57] Bu çerçevede Hanefilerin ravilerinin daha fakih olduğu düşüncesi ile kendi rivayetlerini tercihe layık gördükleri anlaşılmaktadır.

b. Maliki Mezhebi

[56] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.14.
[57] bkz. Zekiyyüddîn Şabân, *Usûlü'l-Fıkhı'l-İslamî,* Yasin Yayınevi, İstanbul 2017, s.66.

Maliki mezhebinde meşhur olan görüşe göre Hanefilerde olduğu gibi eller yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılır.[58] Nitekim İbn Kasım, İmam Malik'ten bu konuda şöyle söylediğini nakletmiştir: *"Namaza başlangıç dışında namazın hiçbir eğiliş ve kalkışında ellerin kaldırıldığını bilmiyorum. Kişi, ellerini az bir miktar kaldırır. (Bu konuda) kadın da erkekle aynıdır."*[59]

İmam Malik'in namazda rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılması gerektiğini anlatan rivayetleri işitmediğini veya bilmediğini söylemek doğru değildir. Ancak İmam Malik'ten aktarılan bu söz, onun namazda ellerin kaldırılmasına dair aktarılan rivayetleri zayıf gördüğünü veya kendi hüküm istinbat metoduna uymadığını göstermektedir. Nitekim 'Muvattâ'da rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılmasına dair bir rivayete yer vermiştir.[60] Bundan dolayı bazı âlimler, Malikilerin bu görüşlerinin hiçbir hadise dayanmadığını ve yalnızca İbn Kasım'ın İmam Malik'ten aktardığı rivayet çerçevesinde bu görüşün oluştuğunu ifade etmişlerdir.[61]

Malikilerin namazda iftitah tekbiri dışında ellerin kaldırılmaması gerektiğine dair esas aldıkları delil, Hanefilerin de delil olarak zikrettikleri Abdullah b. Mesud ve Bera b. Azib'den rivayet edilen şu hadistir:

---

[58] İmam Malik'ten aktarılan meşhur rivayete göre ellerin intikal tekbirleri esnasında ellerin kaldırılmaması gerekir. Bununla beraber bu konuda İmam Malik'ten aktarılan üç farklı rivayet mevcuttur. Bir rivayete göre rükûya eğilirken ve rükudan kalkarken ellerin kaldırılmaması gerektiği söylenmiştir. Diğer bir rivayette ise ellerin kaldırılması gerektiği rivayet edilmiştir. İbn Abdilhakim, İmam Malik'ten rükûya eğilince ve rükûdan kalkınca ellerin kaldırılmaması gerektiği görüşünü İbn Kasım dışında kimsenin rivayet etmediğini söylemiştir. Bir başka rivayette ise kişinin, dilediğini yapmakta serbest olduğu söylenmiştir. Yani namaz kılan kişi, dilerse ellerini kaldırır dilerse kaldırmayabilir. Mâlik b. Enes el-Esbahî, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn*, Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrut 1994, s.165.; el-Kâdî Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali el-Bağdâdî el-Mâlikî, *Uyûnu'l-Mecâlis*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2000, C.1, s.288.; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Hafîd*, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid,* Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1994, C.1, s.326.; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1993, C.2, s.207.; Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr el-Kurtubî, *el-Kâfi fi Fikhi Ehli Medîneti'l-Mâliki*, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîsiyye, Riyad 1978, C.1, s. 207.; Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *Mevsûat'ul-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye,* Kuveyt 1983, C.23, s.130.; Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, el-Mühezzeb mine'l-Fikhi'l-Mâlikî ve Edilletihî*, Dâru'l-Vâi - Dâru'l-Kalem, Cezair-Dimeşk 2010, C.1, s.111.

[59] Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn*, C.1, s.165

[60] Muvatta', "Salât", 16

[61] Isabel Fierro, çev.: Murat Gökalp, *Hadisin Endülüs'e Girişi,* AÜİFD, 2006, Sayı: 2, s.251.

"Hz. Peygamber, namaza başlayınca ellerini kulaklarına yakın bir şekilde kaldırırdı, sonra bir daha ellerini kaldırmazdı."[62]

Hanefilerin ve Malikilerin delil kabul ettiği bu hadisin, ellerin intikal tekbirlerinde kaldırılmaması gerektiğine işaret ettiği açıktır. Bunun bir yansıması olarak bazı Maliki âlimleri, ellerin intikal tekbirleri esnasında kaldırılmasına dair zikredilen rivayetlerin sahih olsa da nesh edildiğini söylemiştir. İmam Malik'in talebelerinden birçoğunun bu fiili terk etmesi, onlara göre buna işaret etmektedir. Nitekim Maliki mezhebinde amel (fiil, eylem), sözden önce gelir.[63] Malikilerin bu amel-fiil noktasındaki bu düşünceleri, bir usulü fıkıh esası olarak mezhepte kabul görmüştür. Çünkü onlar ahad bir rivayetin kabul edilebilmesi için "Medine ehli"nin ameline muhalif olmamasını şart koşmuşlardır.[64] Bu da Malikilerin rivayetlere bakış açısını anlama bakımından son derece önemlidir.

c. Şafii ve Hanbeli Mezhepleri

Şafii mezhebine göre eller iftitah tekbirinde, rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken kaldırılır.[65] Yine Şafii âlimlerinden bazısından nakledilen bir görüşe göre eller ilk teşehhütten sonra kıyama kalkarken de kaldırılır. Şafiilerin müteahhir ulemasından çoğu da bunu tercih etmiştir. Bu görüş mezhep içerisinde sahih ve doğru kabul edilmiştir.[66]

Şafiilerin ellerin iftitah tekbiriyle beraber rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken de kaldırılması noktasında dayandıkları temel delillerden biri Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen şu hadistir:

"Resulullah'ı gördüm. O namaza başladığında iki elini omuz hizasına gelecek şekilde kaldırırdı. Aynı şekilde rükûya giderken de kaldırırdı. Başını rükûdan

---

[62] Ebû Dâvûd, "Salât", 119

[63] Muhammed Uleyş, *Şerhu Minehi'l-Celîl alâ Muhtasari'l-Allâmeti Halîl,* Dâru'l-Fiker, Beyrut 1984, C.1, s.258.

[64] Zekiyyüddîn Şabân, *a.g.e.,* s.68.

[65] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Dâru'l-Vefâ, Mensûra 2001, C.2, s. 235.

[66] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.425.; Ebû Bekir Osmân b. Muhammed Şettâ el-Bekrî ed-Dimyâtî*, Hâşiyetu İâneti't-Tâlibin alâ Halli Elfâzı Fethi'l-Müîn,* Dimeşk 2008, C.1, s.267.; İbrâhîm el-Beycûrî, *Hâşiyetu'l-Beycûri*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, C.1, s.318.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.,* s.204.; Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû, Dâru'l-Fiker,* Dimeşk 1985, C.1, s.686.

kaldırırken de 'semiallahu limen hamideh' diyerek ellerini kaldırırdı. İki secde arasında ise ellerini kaldırmazdı."[67]

Bu hadis, açıkça ellerin iftitah tekbirinin yanı sıra intikal tekbirleri esnasında da kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir. Şafii mezhebinin fıkıh literatürünü incelendiğinde, onların bu ve buna benzer diğer hadisleri delil kabul ettiklerini ve ellerin kaldırılmamasına dair zikredilen hadislerin zayıf olduğunu ifade ettiklerini görülmektedir. Onlara göre bu hadisler, sahih kabul edilseler bile tevil edilmeleri gerekir. Çünkü namazda ellerin rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken kaldırılması gerektiğini ifade eden hadisler, isbat (var kılma) konumunda, ellerin kaldırılmaması gerektiğini anlatan hadisler ise nefiy (men etme) mesabesindedir. Varlık ise her zaman yokluğa tercih edilir. Yine Şafiilere göre namazda ellerin kaldırılması gerektiğini anlatan hadisler, daha çok olduğu için diğer rivayetlerden daha önceliklidir. Bu bağlamda Şafiiler, Hanefiler tarafından delil gösterilen rivayetleri ele almış, bazı tenkitlerde bulunmuşlardır. Özellikle Cabir b. Semure'den rivayet edilen hadisin, intikal tekbirleri ile değil de namazda başkasına el işaretiyle verme hususunda olduğunu söyleyerek bu hadisin delil gösterilmesini şiddetle eleştirmişlerdir. [68]

Şafiilerin ellerin ilk teşehhütten sonra kaldırılmasına dair zikrettikleri delil ise Ebu Humeyd'den aktarılan şu hadistir:

"...Sonra iki rekâtı (tamamlayıp) kalkınca, iftitah tekbirinde olduğu gibi tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır, sonra aynı şeyleri namazın geri kalan kısmında da yapardı..."[69] Şafiiler, Ebu Humeyd'in bu rivayeti birçok sahabenin arasında anlatması sebebiyle; hadisin birden fazla kişi tarafından kabul edildiğini söyleyerek, bu hadisin delil olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.[70] Yani Şafiiler, bu konuda ravi sayısının çokluğunu bir tercih sebebi olarak görmüşlerdir.

Nafi'nin, İbn Ömer'in namazını anlattığı şu rivayettir:

---

[67] Buhârî, "Ezan", 84; Müslim, "Salât", 21; Nesai, "İftitâh", 3
[68] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.371-374 (özetle alınmıştır).
[69] Tirmizî, "Salât", 111
[70] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *a.g.e.*, C.2, s.235.

"Abdullah b. Ömer, namaza durunca tekbir alır ve ellerini kaldırırdı. Rükûya vardığında ve 'semiallahu limen hamideh' dediğinde, ikinci rekâttan kalktığında da ellerini kaldırırdı.[71] Tabiinden bir zat olan Nafi'nin aktardığı bu rivayet, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da sahabenin intikal tekbirlerinde ellerini kaldırdığına işaret etmektedir. Bu ise ellerin kaldırılmasını anlatan rivayetlerin nesh edildiği yönünde zikredilen görüşlerin, Şafiiler tarafından neden kabul edilmediği noktasında fikir vermektedir.

Hanbeli mezhebine göre ise eller iftitah tekbirinde, rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken kaldırılır.[72] Bu bağlamda zikrettikleri deliller de hemen hemen Şafiilerle aynıdır. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Şafiilerin bir kısmı, ilk teşehhütten sonra da ellerin kaldırılması gerektiğini söylemişlerdir.

Sûfi meşrep bir âlim olan Şa'rani de meseleye tasavvufi yönden bakmış ve namazda elleri kaldırmayı, bir sultanın huzuruna çıkarken ve ayrılırken selam vermeye benzetmiştir. Ona göre rükûya giden kişi huzura çıkan kişiye, rükûdan kalkıp doğrulan kişi ise ayrılan kişiye benzer. [73] Bu anlayışa göre elleri kaldırmak namazın ruhuna daha uygun görülmüştür.

2. Ellerin Kaldırılacağı Nokta

Fukaha, yukarıda zikredildiği üzere namazda ellerin nerelerde kaldırılması gerektiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimi, yalnızca iftitah tekbirinde ellerin kaldırılması gerektiğini savunurken kimi, bazı intikal tekbirleri esnasında da ellerin kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Bu ihtilaflarla beraber fukaha, ellerin nereye kadar kaldırılması gerektiği noktasında da farklı ictihadlarda bulunmuşlardır.

Namazda ellerin kaldırılacağı miktar hususunda dört mezhebin yaklaşımlarının üç temel noktada toplandığı söylenebilir. Hanefiler, ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerektiğini söylerken, Maliki ve Şafiiler ise genel

---

[71] Ebû Dâvûd, "Salât", 117

[72] Behâuddin Abdurrahmân b. İbrâhîm el-Makdisî, *el-Udde fi Şerhi'l-Umde*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, C.1, s.97.; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme el-Cemmâili el-Makdisî, *el-Kâfî,* Dâru Hicr, 1997, C.1, s.282.; İbn Müflih, *a.g.e.*, C.1, s.393,397.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.*, s.204.; Vehbe ez-Zuhaylî, *a.g.e.,* C.1, s.686.

[73] Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *a.g.e.,* C.2, s.33.

kabulleri itibariyle ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Hanbeliler ise namaz kılan kişinin ellerini kulak hizasına veya omuz hizasına kadar kaldırma noktasında muhayyer olduğunu söylemişlerdir.

a. Hanefi Mezhebi

Hanefî mezhebine göre başparmaklar, iki kulak yumuşağının hizasına kadar gelecek şekilde kaldırılır.[74] Hanefilerin bu konuda esas aldıkları delil, Bera b. Azib'den rivayet edilen şu hadistir:

"Hz. Peygamber namaza başladığında ellerini başparmakları kulakları hizasına gelecek kadar kaldırırdı."[75]

Hanefilerin delillerinden biri de Vail b. Hucr'un Hz. Peygamberi namaza başlarken tekbir getirerek, ellerini kulak hizasına kadar kaldırdığını gördüğünü anlattığı şu rivayettir:[76]

"Resulullah'ın nasıl namaz kıldığına bakayım dedim ve namaz kılışını seyrettim. Hz. Peygamber kalktı, kıbleye yöneldi ve tekbir alıp ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdı…"[77]

Hanefi fıkıh kitaplarında bu konu ilgili daha birçok rivayete yer verilmiştir. Bu rivayetlerin tümünde ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Hanefi âlimleri, bu rivayetlerin yanı sıra ellerin omuzlara kadar kaldırılması gerektiğini ifade eden hadisleri incelemiş ve bunlar hakkındaki kanaatlerini ifade etmişlerdir. Örneğin; Tahâvî, tekbir esnasında ellerin omuz hizasına kadar kaldırılacağına dair olan hadislerin, havanın soğuk olduğu özür durumu ile alakalı olduğunu söylemiştir.[78] Çünkü sahabe, bazen soğuktan dolayı ellerini elbisesinin altına koyuyor ve tekbir esnasında ellerini kulak hizasına kadar kaldırmaları mümkün olmuyordu. Nitekim Vail b. Hucr'dan gelen bir rivayette şöyle denilmiştir:

---

[74] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.10.; Kudûrî, *a.g.e.*, s.27.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s.80.
[75] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* C.30, s.615.
[76] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.*, s.223.
[77] Ebû Dâvûd, "Salât", 116
[78] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.12.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.232.

"Hz. Peygamber'i gördüm. Namaza başlarken ellerini kulak hizasına kadar kaldırıyordu. Sonra onlara (Hz. Peygamber'e ve ashabına) geldim onların namaza başlarken ellerini göğüslerinin hizasına kadar kaldırdıklarını gördüm. Bu esnada onların üzerinde elbise vardı."[79]

Meseleyi akli yönden de değerlendiren Hanefi âlimleri, kendi görüşlerinin ellerin kaldırılmasındaki maksat açısından daha doğru olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi işitme engelli kimselerin tekbir getirildiğinden haberdar olması, ellerin arkadan görülebilecek bir seviyede kaldırılması ile mümkün olabilir.[80]

Yine Hanefilere göre ellerin kulak yumuşağına kadar kaldırılacağını belirten rivayetler, ellerin daha fazla kaldırılmasını gerektirdiği için ellerin omuzlara kadar kaldırılmasını anlatan rivayetlere tercih edilir.[81] Bu noktada Hanefilerin ihtiyatlı olan görüşü tercih ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü ellerini kulak hizasına kaldıran kişi omuz hizasına kaldırma işini ve daha fazlasını yapmış olur.

b. Maliki ve Şafii Mezhepleri

Malikilere[82] ve Şafii mezhebindeki temel görüşe göre ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması gerekir. İmam Şafii'den ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması rivayet edilse de bu, zayıf bir rivayettir. [83]

---

[79] Ebû Dâvûd, "Salât", 116

[80] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.12.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.232.

[81] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.12.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s.223.

[82] Maliki mezhebinde kabul edilen görüş, ellerin omuzlara kadar kaldırılması gerektiği olsa da kulaklara kadar kaldırılmasında bir sakınca olmayacağı görüşü de mevcuttur. Abdulvehhab el-Bağdadi, *a.g.e.,* C.1, s.289.; İbn Rüşd el-Hafîd, *a.g.e.,* C.1, s.328.

[83]Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, C.1, s.338.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.414.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e.,* C.1, s.267.; İbrâhîm el-Beycûrî, *a.g.e*., C.1, s.317.

Şafii mezhebindeki genel kabule göre ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması gerektiği söylense de mezhep içerisinde farklı görüşler de mevcuttur. Nitekim İmamü'l Haremeyn, Şafii'den ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerektiğini rivayet etmiş, ancak Nevevî, bunun garip bir görüş olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde Begavi, İmam Şafii'nin ellerin, omuzlara kadar kaldırılması gerektiğini anlatan rivayetlerle ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerektiğini söyleyen rivayetleri cem ettiğini söylemiş; ancak Nevevî, bu görüşün de zayıf olduğunu söylemiştir. Rafii, el-Mütevelli ve Gazzali de elleri omuzlara kadar kaldırmaktan maksadın avuç içlerinin omuzlara, parmakların ise kulak hizasına kadar kaldırılması olduğunu söylemiştir. Tüm bu görüşleri değerlendiren Nevevî,

Ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması gerektiği görüşünü benimseyenlerin dayandıkları delillerin biri, İbn Ömer'den rivayet edilen şu hadistir:

"Resulullah'ı gördüm. O namaza başladığında iki elini omuzlarının hizasına gelecek şekilde kaldırırdı. Aynı şekilde rükûya giderken de kaldırırdı. Başını rükûdan kaldırırken de 'semiallahu limen hamideh' diyerek ellerini kaldırırdı…"[84]

Bu görüşü destekleyen diğer bir rivayet ise Muhammed b. Ömer b. Ata'dan aktarılan Ebu Humeyd hadisidir:

"...Ebu Humeyd dedi ki: Resulullah namaza kalktığında, itidal halinde ayakta bekler, ellerini omuzlarının hizasına gelecek şekilde kaldırırdı. Rükûya gitmek istediğinde ellerini omuzlarına kadar kaldırdı…"[85]

Bu görüşü benimseyen âlimler, konuyla alakalı Hanefilerde de olduğu gibi birçok delil zikretmişler ve hadislerin açık ifadeleri sebebiyle ellerin omuz hizasına kadar kaldırılmasının daha doğru olacağını belirtmişlerdir. Âlimlerin bu görüşü benimsemelerindeki temel sebep ise ellerin omuzlara kaldırılması gerektiğini ifade eden hadisleri, daha sahih görmeleri ve bu bağlamda zikredilen hadis sayısının daha fazla olmasıdır. Ayrıca onlara göre ellerin kulaklara kadar kaldırılması gerektiğini rivayet eden ravilerden, bu rivayetlerin aksi de vârid olmuştur. Ancak omuzlara kadar kaldırılacağını söyleyenlerden, aksi rivayet gelmemiştir.[86]

c. Hanbeli Mezhebi

Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre[87] ve mezhep içerisinde genel olarak kabul edilen görüşe göre mükellef, ellerini omuz hizasına veya kulak

---

mezhebin görüşünün, ellerin omuzlara kadar kaldırılması olduğunu ve bunun Şafii'nin ve mezhep alimlerinin görüşü olduğunu açıkça ifade etmiştir. Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.262-263.

[84] Buhârî, "Ezan", 84; Müslim, "Salât", 21; Nesai, "İftitâh", 3

[85] Tirmizî, "Salât", 111

[86] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s. 263.

[87] Ahmed b. Hanbel'den namazda ellerin kaldırılacağı nokta hususunda üç rivayet mevcuttur. Bir rivayette ellerin kulak yumuşağına kadar kaldırılacağı söylenmiştir. Diğer bir rivayette ise ellerin omuz hizasına kadar kaldırılacağı rivayet edilmiştir. Bir başka rivayette ise kişinin bu ikisinden dilediğini uygulamakta serbest olduğu söylenmiştir. İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.,* s. 221.

yumuşağına kadar kaldırma hususunda muhayyerdir. [88] Burada kulaklara kadar kaldırmaktan maksat, parmak uçlarının bu hizaya ulaşmasıdır.[89]

Bu görüşü benimseyen Hanbeli âlimleri buna delil olarak, elleri hem omuzlara kadar kaldırma hem de kulaklara kadar kaldırma hususunda Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerin olduğunu, bundan dolayı namaz kılan kişinin ikisini de yapmakta serbest olduğunu söylemişlerdir.[90]

3. Tekbir Getirirken Ellerin/Parmakların Durumu

Mezhepler içerisinde bazı ihtilaflar olmakla beraber, tekbir esnasında ellerin durumuyla alakalı genel kabul, ellerin açık bir şekilde ve avuç içlerinin kıbleye dönük vaziyette olması gerektiği yönündedir.

Tekbir esnasında parmakların durumuyla ilgili ise mezhepler içerisinde bazı farklı görüşler olmakla beraber üç temel görüş mevcuttur. Bir görüşe göre parmakların normal halleri üzere bırakılması gerektiği zikredilmiş, ikinci bir görüşe göre ise parmakların ayrılması gerektiği söylenmiş, üçüncü görüşe göre ise parmakların bitişik olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bölümde mezheplerin bu konudaki görüşleri incelenecektir.

a. Hanefi Mezhebi

Hanefilere göre avuçlar kıbleye dönük bir vaziyette, parmak araları ise normalde olduğu kadar açık bir şekilde tekbir getirilir.[91] Şafiilerden İmam Gazzali de parmakları açma hususunda kişinin tekellüfe gitmemesi gerektiğini ve ellerin normal halleri üzere kaldırılması gerektiğini söylemiştir.[92] Bu konuda Gazzali'nin Hanefilerle aynı kanaatte olduğu görülmektedir.

---

[88] Behâuddin el-Makdisî, *a.g.e.,* C.1, s.93.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.282.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.*, s.222.
[89] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.2, s.137.
[90] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.137.; Vehbe ez-Zuhaylî, *a.g.e.,* C.1, s.684.
[91] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, a.g.e., C.1, s.29.; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.11.; İbn Âbidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (t.s.), C.1, s.319.; Aliyyü'l-Kâri, *a.g.e*., C.1, s.239.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.80.
[92] Nevevî, *el-Mecmû'*, C.3, s.264., Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e., C.1, s.266.*

Hanefi mezhebinde aşağıda da zikredileceği üzere tekbir esnasında ellerin içlerinin kıbleye dönük olması gerektiğini belirten âlimlerin bu konudaki delillerini araştırıldığında; İbn Ömer'den merfu olarak aktarılan şu hadise dayandıkları görülmektedir:

"Sizden biri namaza başlarken ellerini kaldırsın. Ellerinin içi ile kıbleye yönelsin..."[93]

Bu hadis, açık bir şekilde ellerin tekbir esnasında kıbleye doğru çevrilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bununla beraber bu görüşü benimseyenlere göre namazda elleri kaldırmak, ellerin kendine has ibadetidir ve namaz kılan kişinin tüm bedeniyle kıbleye yöneldiği gibi, ellerini de kıbleye çevirmesi gerekir. Nitekim aynı sebepten rükû ve secde de eller kıbleye doğru çevrilir. Yine bu sebepten namaz kılan kişi ayak parmaklarıyla dahi kıbleye yönelir.[94]

b. Maliki Mezhebi

Maliki mezhebinde tercih edilen ve meşhur olan görüşe göre parmakların başı göğe bakacak bir vaziyette; ellerin içi kıbleye, sırtı ise arka tarafa doğru düz bir şekilde kaldırılmalıdır. Bu esnada ellerin açık olması ve vakar ile indirilmesi de menduptur.[95] Burada namazda huşuyu sağlaması bakımından önemli bir yeri olan vakar halinin, her ne kadar diğer mezheplerin görüşleri içerisinde zımnen mevcut olsa da Malikiler tarafından sarahaten ifade edilmesi dikkat çekmektedir. Hiç şüphe yok ki mezheplerin namazın fiillerine dair ictihadlarındaki asıl gaye huşû halini elde edebilme yollarını göstermektir. Bunun bir göstergesi olarak tüm mezheplerde namazda vakarı sağlaması açısından ta'dil-i erkân, namazın bir parçası sayılmıştır.[96]

Maliki mezhebindeki diğer bir rivayete göre, tekbir esnasında ellerin sırt kısmının göğe, iç kısmının ise yere bakar halde kaldırılması gerektiği söylenmiştir.

---

[93] Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Aynî*, Şerhu Ebû Dâvûd,* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1999, C.3, s.294.

[94] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.,* s.219.

[95] Muhammed Uleyş, *a.g.e.,* C.1, s. 257,258.

[96] Ta'dîl-i erkân, namazın rükunlarını yerli yerinde, acele etmeden ve sükûnet içinde yerine getirmeyi ifade eden bir fıkıh terimidir. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre tad'il-i erkan vacip hükmündeyken Maliki, Şafii, Hanbeli mezhepleri ve Hanefilerden Ebû Yûsuf'a göre farzdır. Abdullah Kahraman, "Ta'dîl-i Erkân", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2010. C. 39, s. 366.

Bu görüşü, Sahnûn rivayet etmiştir. Bu görüşü benimseyen Maliki âlimleri, bu şeklin korku içerisinde olan bir kişinin ellerini kaldırma şekline benzediğini ve bundan dolayı ellerin bu şekilde kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. Yine Malikilerden Kadı Iyaz'ın ifade ettiği diğer bir görüşe göre; ellerin iç kısmının göğe, arkasının ise yere gelecek şekilde kaldırılması gerektiği söylenmiştir. Bu görüşü benimseyen Maliki âlimleri, bu şeklin birinden talepte bulunan kişinin durumuna benzediğini söyleyerek namazda ellerini kaldıran kimsenin de böyle yapmasının uygun olduğunu söylemişlerdir.[97]

c. Şafii Mezhebi

Şafii mezhebinde meşhur olan görüşe göre elleri kaldırma esnasında avuç içlerinin kıbleye dönük ve parmak aralarının açık olması müstehaptır.[98] Bazı Şafii âlimleri, elleri açma konusunda tekellüfe gidilmemesi kanaatindedir.[99]Şafiilerden Hatîb eş-Şirbinî ise bu esnada parmak uçlarının kıbleye meyilli vaziyette bulunması gerektiğini aktarmıştır.[100]

Tekbir esnasında parmakların açık olması gerektiğini söyleyen Şafii âlimlerinin bu görüşü, Ebu Hureyre'den gelen şu rivayete dayanmaktadırlar:

"Resulullah, namaz için tekbir getirince parmaklarını açardı."[101]

Bu rivayette açık bir şekilde tekbir esnasında eller kaldırılırken parmakların açık olması gerektiği zikredilmiştir. Bu görüşte olan âlimler de bunu esas alarak ellerin açık olması gerektiğini söylemiştir. Bazı Hanefi ve Hanbeli âlimleri ise bu hadisin parmakların bükülerek/yumularak ellerin kapatılmaması gerektiğini ifade

---

[97] Muhammed Uleyş, *a.g.e,* C.1, s. 257.

[98] Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, C.2, s.129.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.412.

[99] Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.412.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e.,* C.1, s.266. *Şafiilerden Gazzali -yukarıda zikrettiğimiz gibi- parmakları açma konusunda tekellüfe gidilmemesi gerektiğini söylemiştir. Rafii ise parmakların orta dereceli bir açıklıkta olması gerektiğini söylemiştir. Ancak mezhepte meşhur olan yukarıda zikrettiğimiz görüştür.* Nevevî, *el-Mecmû'*, C.3, s.264.

[100] Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.414.

[101] **كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كبر للصلاة نشر أصابعه** Tirmizî, "Salât", 63

ettiğini söyleyerek Şafiilerin bu istidlallerine karşı çıkmışlardır.[102] Bu hadisle iliği farklı hükümler, mezheplerin farklı anlayış tarzlarını göstererek, nasların farklı anlaşılmaya müsait olmasının ictihad farklılıklarına yol açtığına delil teşkil etmektedir. Zaten bütün insanların/müctehidlerin aynı tarzda düşünmelerini beklemek mümkün değildir.

d. Hanbeli Mezhebi

Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre ve mezhep içerisinde kabul gören görüşe göre tekbir esnasında eller açık ve kıbleye dönük vaziyette,[103] parmaklar ise kapalı vaziyette olmalıdır. Mezhepteki diğer bir görüşe göre parmakların arasını açmak gerektiği söylense de mezhep içinde bu görüşün hata olduğu söylenmiştir. [104]

Tekbir esnasında parmakların bitişik olması gerektiği görüşünde olan Hanbeli âlimleri, Ebu Hureyre'den gelen şu rivayeti delil kabul etmişlerdir:

"Resulullah, namaza kalktığı zaman ellerini yayarak kaldırırdı."[105]

Bu konudaki diğer bir rivayet de Said b. Seman'ın Ebu Hureyre'den aktardığı şu rivayettir:

"Üç şey vardır ki, Resulullah yapardı ama insanlar onları terk ettiler. Namaza başlarken ellerini yayarak kaldırırdı. Daha sonra kıraate başlamadan önce biraz sükût eder ve Allah'ın fazlından isterdi. Tüm eğiliş kalkışlarında tekbir alırdı."[106]

Hanbelilere göre Ebu Hureyre'den aktarılan bu rivayetlerde geçen tekbir esnasında ellerin yayılması ifadesi, avuçların açık ve parmakların bitişik olmasını

---

[102] Zahide Keskin, Uygulama ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu, (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Rize 2016, s.28.
[103] Mansûr b. Yunus b. İdris el-Buhûtî, *Şerhu Müntehe'l-İrâdât,* Âlemi'l-Kutub, Riyad 1993, C.1, s.220.
[104] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.2, s.138.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.282.; İbn Müflih, *a.g.e.*, C.1, s.377.;
[105] **كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا قام إلى الصلاة رفع يديه مدا** Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* C.16, s.295.; Tirmizî, "Salât", 63; "Salât", 119
[106] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* C.16, s.295.

gerektirir.[107]Çünkü ancak bu şekilde yukarıdaki hadiste zikredilen parmakları yayma**(مد)** fiili gerçekleşmiş olur.

4. Elleri Kaldırma Zamanı

Namazda ellerin nerelerde ve hangi vaziyette kaldırılması gerektiği konuları yukarıda incelendi. Bu bölümde ise ellerin tekbirle bağlantılı olarak ne zaman kaldırılması gerektiği araştırılacaktır.

Mezheplerin bu konudaki görüşlerini incelediğinde her ne kadar mezhepler içerisinde farklı görüşler olsa da iki temel görüş olduğu söylenebilir. Bir grup âlim, ellerin tekbirden önce kaldırılması gerektiğini söylerken; diğer bir grup âlim, ellerin tekbirle beraber kaldırılması gerektiği kanaatini taşımaktadır. Bazı âlimler, her iki durumunda eşit olduğu görüşünü[108] savunsa da bu bölümde yalnızca yukarıda zikredilen görüşler incelenecektir.

a. Hanefi Mezhebi

Hanefi mezhebinde en sahih kabul edilen görüşe göre önce eller kaldırılır daha sonra tekbir getirilir.[109] Bu görüş bazı Şafii ve Hanbeli âlimlerinden de nakledilmiştir. [110]

Bu görüşü benimseyen Hanefilere göre kişinin ellerini kaldırması ile tekbir getirmesi arasında bir nefiy (men etme) ve isbât (var kılma) ilişkisi vardır. Kişi, fiili ile önce büyüklüğü Allah Teâla'dan başkasından nefyeder, tekbir sözüyle ise bu büyüklüğü Allah'a isbât eder. Bundan dolayı kelime-i şehadette olduğu gibi nefyin ispattan önce olması gerekir.[111] Yukarıda zikrettiğimiz Ebu Humeyd'den aktarılan rivayetin şu varyantı da bu görüşü destekler niteliktedir:

---

[107] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.2, s.138.; Şevkânî, *a.g.e.,* C.2, s.206.
[108] İbn Müflih, *a.g.e.,* C.1, s.377.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.*, s.220,221.
[109] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, a.g.e., C.1, s.29; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.10.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.232.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.324.; Aliyyü'l-Kâri, *a.g.e*., C.1, s.239; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.80.
[110] bkz. İbn Müflih, *a.g.e.*, C.1, s.377.; Nevevî, *el-Mecmû'*, C.3, s.265.
[111] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, a.g.e., C.1, s.29.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.232.; Aliyyü'l-Kâri, *a.g.e*., C.1, s.239.

"…O, namaz için kalktığında düz bir şekilde ayakta durdu, ellerini omuz hizasına kadar kaldırdı daha sonra 'Allahu Ekber' dedi…"[112] Bu rivayet her ne kadar ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması noktasında Hanefilerin görüşüne aykırı olsa da ellerin tekbirden önce kaldırılması hususunda delil olabilecek niteliktedir. Nitekim bazı Şafii ve Hanbelilerde ellerin tekbirden önce kaldırılması görüşünü benimsemiştir.

b. Maliki, Şafii ve Hanbeli Mezhepleri

Maliki ve Hanbeli mezheplerinde tercih edilen ve İmam Şafii'den açıkça nakledilen görüşe[113] göre ellerin, tekbirle beraber kaldırılıp tekbirin bitişiyle beraber indirilmesi gerekir.[114] Hanefi mezhebinde de Ebû Yûsuf ve Tahâvî gibi birçok âlim de bu görüşü tercih etmiştir. [115]

Ellerin tekbirle beraber kaldırılması gerektiğini söyleyenlerin dayandıkları delil İbn Ömer'den rivayet edilen şu hadistir:[116]

"Hz. Peygamber, namaza başladığı zaman ellerini omuz hizasına kadar kaldırırdı"[117] Bu hadisten ellerin tekbirle beraber kaldırılması gerektiği

---

[112] İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 15

[113] *Şafii mezhebinde ellerin kaldırılma zamanı ile ilgili olarak zikredilen görüşler genel hatları itibariyle şöyledir:*
1. Eller, tekbirle beraber kaldırılır ve tekbir sona erene kadar sabit bırakılır. Tekbirin bitimiyle beraber indirilir. İmam Şafii'den açık bir şekilde rivayet edilen görüş budur.[113]
2. Eller, tekbirle beraber kaldırılırve tekbirin bitişiyle beraber indirilir.
3. Önce eller kaldırılır, tekbirle beraber eller salınır ve ellerin indirilmesiyle tekbirde sona erer. İmam Beğavi, bu görüşü benimsemiştir.
4. Tekbire ve elleri kaldırmaya beraber başlar, elleri salmak sona erince tekbirde sona erer.
5. Ellerini kaldırmaya tekbirle başlar ancak sona ermesi hususunda herhangi bir sünnet yoktur. İmam Rafii, bu görüşü sahih kabul etmiştir. Ona göre, tekbir alma ile elleri kaldırma aynı zamana rastlarsa da tekbirin ve elleri salmanın nihayete ermesi için belli bir zaman yoktur. Önemli olan, tekbir ile elleri kaldırmanın aynı zamanda olmasıdır. Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.265.; Muhammed el-Gamrâvî, *a.g.e.,* s.43.; Muhammed b. Muhammed eş-Şirbini, *a.g.e*., C.1, s.415., . İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.*, s.220.

[114] Nevevî, *el-Mecmû'*, C.3, s.265.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e*., C.1, s.415.; Muhammed Uleyş, *a.g.e.,* C.1, s. 257.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.282.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.*, s.219,220.; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, C.3, s.295.; Şevket Topal-Zahide Keskin, *Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Ellerin Durumu*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı:28, s.396.

[115] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, a.g.e., C.1, s.29.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.232.; Aliyyü'l-Kâri, *a.g.e*., C.1, s.239.

[116] *Ramazan Korkut, Hanefi ve Şafiilerin Namaz Konusundaki İhtilafları ve Dayandıkları Deliller, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2009, s.139.*

[117] Buhârî, "Ezan", 84; Müslim, "Salât", 21; Nesai, "İftitâh", 3

anlaşılmaktadır. Bu görüşü benimseyen âlimlerin dayandığı diğer bir delil ise Vail b. Hucr'un, Hz. Peygamber'i, ellerini tekbirle beraber kaldırırken gördüğünü söylediği hadistir.[118] Bu delillerin yanı sıra bu görüşü benimseyen âlimlerden bir kısmı ellerin tekbir lafzından dolayı kaldırıldığını söylemişlerdir.[119] Bundan dolayı ellerin tekbirden önce veya sonra kaldırılmasının doğru olmayacağını savunmuşlardır.

5. Elleri Kaldırma Hususunda Kadınlar

Yukarıda mezheplerin erkeklerin namazda elleri kaldırması hususundaki ihtilafları detayları ile ortaya koyuldu. Kadınların namazda elleri kaldırma meselesi de erkeklere kıyasen incelendiğinde, bu konuda üç farklı görüşün mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Hanefi âlimleri kadınların namazda ellerini erkeklerden daha düşük miktarda kaldırmaları gerektiğini söylerken, Maliki ve Şafii mezheplerine göre namazda elleri kaldırma hususunda kadın ve erkek arasında hiçbir fark yoktur. Hanbeli mezhebinde ise bu iki görüşle beraber, kadınların namazda ellerini kaldırmaması gerektiği de aktarılmıştır.

a. Hanefi Mezhebi

Hanefi mezhebindeki temel görüşe göre kadınların ellerini erkeklerden daha az kaldırması sünnettir.[120] Bu görüşe göre kadınların, ellerini kulak hizasına kadar kaldıran erkeklere göre daha az bir miktarda; parmak uçları omuza gelecek şekilde, göğüs hizasına kadar kaldırması gerekir. Ebu Hanife 'den, kadınların namazda ellerini kulaklarına kadar kaldırması gerektiği rivayet edilse de[121] mezhepte sahih kabul edilen görüş, kadınların ellerini omuzlarına/göğüsleri hizasına kadar kaldırmasıdır.[122] Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bir rivayete ve Şafii mezhebindeki bir görüşe göre de kadınların ellerini göğüs hizasına kadar kaldıracağı

---

[118] "*Resulullah'ın nasıl namaz kıldığını görmek için ona bakayım dedim. Namaza kalktı. Ellerini kulakları hizasına kadar kaldırarak tekbir getirdi…"* Ebû Dâvûd, "Salât", 116; Nesai, "İftitâh", 11

[119] İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.283.

[120] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.233.; Fahruddîn Osmân b. Ali ez-Zeylaî*, Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Bulak h.1314, C.1, s.109.; Aliyyü'l-Kâri, *a.g.e*., C.1, s.239.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s 228.;

[121] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.233. Osmân b. Ali ez-Zeylaî*, a.g.e.*, C.1, s.109.

[122] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s. 232.; Osmân b. Ali ez-Zeylaî, *a.g.e.,* C.1, s.109.; Aliyyü'l-Kâri, *a.g.e*., C.1, s.239.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.324.

söylenmiştir.[123] Yine kadınların ellerini daha az kaldırması gerektiğini destekler nitelikte Asım el-Ehvel'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Ben Hafsa b. Sirin'i namaz kılarken gördüm. O rükûya eğilirken ve rükûdan kalkınca ellerini göğüs hizasına kadar işaret etti (kaldırdı).[124]

Hanefilerin bu görüşlerindeki temel düşünceye bakıldığında; kadınların ellerini erkeklerden daha alçak bir seviyede kaldırmasının, onlar için tesettüre daha uygun olduğunu söyledikleri görülmektedir.[125]

b. Maliki ve Şafii Mezhepleri

İmam Malik'ten ve İmam Şafii'den aktarılan görüşe göre ellerin kaldırılması konusunda kadın ve erkek arasında bir fark yoktur. Bu görüş, Ahmed b. Hanbel'den de aktarılmıştır.[126] Yani İmam Malik'e göre kadın da erkek gibi ellerini yalnız iftitah tekbirinde ve omuz hizasına kadar kaldıracaktır. Bu, kadın için de sünnettir. Şafiilere göre ise kadının iftitah tekbirinde, rükûya eğilirken, rükûdan kalkarken ve birinci teşehhütten sonra ellerini omuz hizasına kadar kaldırması sünnettir. Ahmed b. Hanbel'den gelen bu rivayete göre ise kadının iftitah tekbirinde, rükûya eğilirken ve rükûdan kalkarken ellerini omuz hizasına kadar kaldırması sünnettir.

Bu görüşü savunanların delilleri, rivayetlerin kadın ve erkeği eşit kabul edecek şekilde umumi olmasıdır.[127] Onlara göre namazda ellerin kaldırılmasını gerektiren rivayetlerde, kadınların ellerini kaldırmamasını gerektirecek kısıtlayıcı bir kayıt mevcut değildir. Ayrıca Ümmü Derda'nın da ellerini namazda kaldırması da bazı âlimler tarafından delil olarak zikredilmektedir. Süleyman b. Umeyr'den aktarılan rivayet şöyledir:

"Ümmü Derda'yı namaza başlarken, rükûya gittiğinde ellerini omuz hizasına kadar kaldırdığını gördüm. 'Semiallahu limen hamideh' dediğinde ellerini kaldırdı ve

---

[123] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s 228.; İbrâhîm el-Beycûrî*, a.g.e.,* C.1, s.317.
[124] Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî, *el-Musannef*, Dâru't-Tâc, Beyrut 1989, C.1, s.216.
[125] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.199.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.233. ; Aliyyü'l-Kâri, *a.g.e*., C.1, s.239.
[126] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s 228.
[127] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s 229.

'Rabbena velekel hamd' dedi." [128] Bu rivayet, kadınların da erkekler gibi iftitah tekbirinde ve ellerini omuz hizasına kaldırması noktasında iki mezhebin görüşlerine uygunken; ellerin rükû ve secdelerde kaldırılması noktasında yalnızca Şafiilere delil olmaktadır.

c. Hanbeli Mezhebi

Hanbeli mezhebinde, kadınların namazda ellerini kaldırması noktasında üç görüş mevcuttur. Kadınların ellerini kaldırma noktasında erkeklerle aynı olduğu görüşünü ve ellerini erkeklerden daha az miktarda kaldırmaları gerektiği yönündeki ictihadı yukarıda inceledik. Bu konudaki üçüncü görüş ise kadınların namazda elleri kaldırmasının sünnet olmadığı yönündedir. [129] Nitekim Yusuf b. Musa ve Ahmed b. Hüseyin b. Hassan, Ahmed b. Hanbel'den şunu nakletmişlerdir:

"Ahmed b. Hanbel'e, kadın rükûya eğilip kalkarken elleri kaldırır mı? diye soruldu. O da şöyle dedi: "Biz bunu işitmedik. Bilakis erkek kaldırır; fakat kadın da yaparsa bunda bir beis olmaz."[130] Bu rivayetten, Ahmed b. Hanbel'in bunu sünnet olarak görmese de caiz gördüğü anlaşılmaktadır.

Bu görüşü benimseyen Hanbeli âlimlerinin dayandıkları temel delil, kadınların namazın bazı fiillerinde erkeklerden farklı hareket etmesidir. Nitekim kadınlar, namazın bazı şekil ve suretlerinde erkeklerden farklı hareket ederler. Örneğin; kadınlar oturuş hususunda, secde ve rükûlarda dirseklerini açmamaları gibi noktalarda erkeklerden ayrılmışlardır.[131] Onlar, namazda ellerin kaldırılmasının da bu filler gibi olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak Hanbeli fıkıh literatürü tarandığında; kadınların elleri kaldırma noktasında erkeklerden ayrıldıklarına dair kayıtların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Namazda kadınların erkeklerden ayrıldığı fiilleri anlatan bölümlerde ise ellerin kaldırılması zikredilmemiştir. Bu da Hanbeli

---

[128] Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Kitâbu Ref'i'l-Yedeyn fi's-Salât,* Dâru İbn-i Hazm, Beyrut 1996, s.67.
[129] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s.228.
[130] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s.229.
[131] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.258.

mezhebindeki genel kabulün, ikinci görüş (yani elleri kaldırma hususunda kadınlar ve erkekler arasında bir fark olmadığı) olduğunu göstermektedir. [132]

B. Kıyamda Ellerin Bağlanması veya Salınması

Namazda kıyam halindeki farklılıklardan bir tanesi de ellerin bağlanması veya bağlanmayıp salınması hususundadır. Bazı âlimler, kıyamda ellerin salınması gerektiğini söylerken diğer bir kısım âlim ise ellerin kıyamda bağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Âlimlerin bu konudaki ictihadları iki temel görüş etrafında toplanmıştır. Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezhepleri, genel olarak ellerin bağlanması gerektiğini belirtirken Malikiler, mezhepteki temel kabulleri itibariyle ellerin salınması gerektiği kanaatindedirler.[133] Evzaî gibi bazı âlimler ise namaz kılan kişinin namazda ellerini salma ve bağlama hususunda muhayyer olduğunu söylemiştir.[134] Ancak bu bölümde yukarıda zikredilen dört mezhebin görüşleri incelenecektir

1. Ellerin Salınması-Maliki Mezhebi

Kıyamda ellerin durumuna dair her ne kadar farklı rivayetler olsa da İmam Malik'ten aktarılan en meşhur rivayete göre İmam Malik farz namazlarda ellerin salınması gerektiğini, nafilelerde ise bağlanabileceğini söylemiştir.[135] Mezhep içerisinde daha çok kabul gören görüş de budur. Ancak bir kısım Maliki âlime göre ve İmam Malik'ten rivayet edilen diğer bir görüşe göre namazda eller bağlanabilir.[136]

---

[132] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.258.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s.229.

[133] Ebubekir Sifil, "Kıyam" *TDV İslam Ansiklopedisi,* C.25 s.514.; Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *a.g.e.,* C.2, s.34.

[134] Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber el-Endülûsî en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ'i min Maâni ve'l-Esânîd,* Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrip 1967, C.20, s.75.; Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, a.g.e., C.2, s.34.

[135] Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn,* C.1, s.169.; Muhammed Uleyş, *a.g.e.,* C.1, s.258.

[136] Malikilerin bir kısmı kıyam esnasında ellerin bağlanması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Nitekim İbn Abdi'l Hakem, İmam Malik'ten ellerin bağlanması gerektiğini rivayet etmiştir. Medineliler, Mutarrıf ve İbn Macişun, İmam Malik'in sağ elin sol el üzerine koyulmasını farz ve nafilelerde hoş gördüğünü rivayet etmiştir. Aynı şekilde Eşheb de ellerin bağlanmasını caiz görmüştür. Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn*, C.1, s.170; İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1999, C.1, s.182.; Abdulvehhap el-Bağdadi, *a.g.e*., C.1, s.290.; İbn Abdilber, *a.g.e.*, C.20, s.75.; Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, a.g.e.,* C.1, s.111.

Malikilerin ellerin salınması gerektiği görüşünü kabul etmesine sebep olan temel delil, Abdullah b. Zübeyr'den aktarılan şu rivayettir:

"O, namaz kıldığı vakit ellerini salardı."[137]

Ellerin salınması gerektiğini söyleyenlerin bir diğer delili de yukarıda da zikredilen namazını doğru kılamayan bir kişiye Hz. Peygamberin namaz kılmayı öğrettiği rivayettir.[138] Nitekim bu rivayette Hz. Peygamber, ellerin bağlanmasından bahsetmemiştir. Malikilere göre eğer gerekli olsaydı Hz. Peygamber bundan mutlaka bahsederdi.[139]

Ellerin bağlanmaması gerektiği kanaatinde olan Maliki âlimleri, her ne kadar namazın fiillerini anlatan rivayetlerde ellerin bağlanacağı sabit olsa da ellerin bağlanması hususunda herhangi bir kaydın bulunmadığı rivayetlerin daha fazla olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca ellerin bağlanmasına dair aktarılan rivayetlerin kişiye yardım ve bir yere dayanma kabilinden olduğunu ifade etmişlerdir.[140] Bundan dolayı namazda ellerin bağlanmasını, bir şeye dayanmaya ve yardım istemeye kıyas etmiş ve bunu farz namazlarda kerih görmüşlerdir.[141]

Maliki mezhebinin ellerin namazda bağlanmasını yalnızca farz namazlarda kerih görmesinin nedeni araştırıldığında ise onların, elleri bağlamayı kıyamın bir uzantısı gibi kabul ettikleri göze çarpmaktadır. Nitekim farz namazlarda gücü yeten kişi için kıyam farzdır. Bundan dolayı kıyam esnasında dayanma kastıyla elleri bağlamak, kıyama muhalif olur. Nafilelerde mekruh olmamasının sebebi ise nafilelerde kıyamın farz olmamasıdır. Nitekim kıyamda elleri bağlamanın sünnet olması birçok hadisle sabittir.[142] Buna göre Malikiler namazda ellerin bağlanmasına dair rivayetleri nafile namazlara hamletmişlerdir.

---

[137] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* C.1, s.344.; İbn Abdilber, *a.g.e.*, C.20, s.75.
[138] bkz. Tirmizî, "Salât", 111
[139] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.268.
[140] İbn Rüşd el-Hafîd, *a.g.e.,* C.1, s.336.
[141] Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn,* C.1, s.169.; İbn Rüşd el-Hafîd, *a.g.e.,* C.1, s.336 Bazı Malikiler, dayanma ve yaslanma kastı olmaksızın ellerin bağlanmasının tüm namazlarda caiz olduğunu söylemiştir. Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, a.g.e.,* C.1, s.111.
[142] Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, a.g.e.,* C.1, s.111.

Malikilerin ellerin salınması gerektiği görüşünü benimsemelerinin altında yatan diğer bir sebep ise elleri salmanın bedene daha ağır geldiği ve bu meşakkat sebebiyle daha çok sevap kazanma fikridir. Bu düşünceye göre kıyamda elleri salmak bedene daha zor gelir. Elleri bağlamak ise istirahat içindir. İbrahim en-Nehai'den de bu düşünceyi destekler nitelikte şöyle bir rivayet aktarılmıştır: *"Onlar, parmaklarının uçlarına kan toplanmasından korktukları için böyle yapıyorlardı (ellerini bağlıyorlardı). Çünkü onlar kıraati uzun yapıyorlardı."* [143] Hanefiler ise yine aynı sebepten ellerin salınmasını mekruh kabul etmişlerdir.[144] Bu düşünce selefin, kıraatin uzun yapılmasına verdiği ihtimamı göstermesi açısından önemlidir. Çünkü kısa bir zaman içerisinde parmaklara kan birikmesi düşünülemez.

Ellerin salınması gerektiğine dair diğer bir izah ise namazda elleri bağlama fiiline riayet etmeye çalışmanın, kişinin zihnini meşgul ederek namaza tam bir şekilde adapte olmasına engel olacağıdır. Namazda ellerin salınması ise böyle bir meşguliyete sebep olmadığı için kişinin daha huzurlu bir şekilde ibadet etmesine vesile olur.[145] Bu sayede namaza daha fazla yoğunlaşılabilir.

2. Ellerin Bağlanması

Hanefi, Şafii ve Hanbeli âlimleri her ne kadar ellerin bağlanma şekli ve bağlanacağı nokta hususunda ihtilaf etse de kıyamda ellerin bağlanması gerektiği noktasında ittifak etmiştir.[146] Maliki âlimlerinin bir kısmı da ellerin bağlanması gerektiğini söylemiştir.[147]

Kıyamda ellerin bağlanması gerektiğini söyleyenlerin bu konudaki dayanaklarını ele aldığında bu konuda oldukça fazla delil zikredildiği görülmektedir. Birçok Hanefi, Şafii ve Hanbeli âlimleri de kitaplarında bu rivayetlere yer

[143] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.201.
[144] İbn Âbidin, *Reddü'l Muhtar,* C.1, s.320.
[145] Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, *a.g.e.,* C.2, s.34.
[146] bkz. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *a.g.e.,* C.1, s.32.; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.24.; Kudûrî, *a.g.e.*, s.27.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.237.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.81.; Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.269.; Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn*, C.1, s. 339.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.413.; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.141.
[147] İbn Abdilber, *a.g.e.,* C.20, s.75.; Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, a.g.e.,* C.1, s.111.

vermişlerdir. Bu konuda zikredilen delillerden biri Vail b. Hucr'dan rivayet edilen şu hadistir:

"Resulullah'ın nasıl namaz kıldığını görmek için ona bakayım dedim. Namaza kalktı. Ellerini kulakları hizasına kadar kaldırarak tekbir getirdi. Sonra sağ elini sol elinin, bileğinin, ve kolunun üzerine koydu. ....[148]

Yine bu konu ile alakalı olarak Sehl b. Sad es-Saidi'den şöyle rivayet edilmiştir:

"İnsanlar namazda kişinin sağ elini, sol koluna bağlamakla emrolunurlardı." Sehl'den rivayet eden Ebu Hazım dedi ki: "Bu emrin ancak Resulullah'tan olduğunu biliriz."[149]

Bu rivayetler ve bu bağlamda zikredilen diğer rivayetler, Hz. Peygamberin namazda ellerini bağladığını ve bunu tavsiye ettiğini açıkça göstermektedir. Bu rivayetlerle beraber kıyamda elleri bağlamanın kulun, efendisinin huzurundaki duruşunu simgelediğini[150] ve bundan dolayı kulluğun en güzel ifadesi olan namaz ibadetinde ellerin bağlanması gerektiğini de söylemek gerekir. Nitekim kimi İslam âlimi de elleri bağlamanın, namazda boş şeylerle uğraşmamayı sağladığını ve tevazu, yalvarış, boyun eğme haline daha uygun olduğunu ifade etmişlerdir ki namazın temel unsurlarından bir tanesi de budur. [151] Bu duruş, Allah'ın emri neticesinde O'nun huzuruna gelen insana kendisini yoktan var eden Zat'a ait olduğu düşüncesini kazandırmasıyla beraber kimlik bilinci düşüncesini de aşılar.[152] Çünkü günde beş vakit namaz, kişiye sorumluluk bilinci katar.

Bu malumatlarla beraber ellerin bağlanması noktasında ittifak eden mezhepler, ellerin bağlanacağı yer ve ellerin bağlanma şekli hususunda farklı ictihadlarda bulunmuştur.

---

[148] Nesai, "İftitâh", 11
[149] Buhârî, "Ezân", 87
[150] Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, a.g.e., C.2, s.34.
[151] Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliġa (Gazzâlî'nin İḥyâ'ü Ulûmi'd Dîn'inin Kenarında),* İstanbul h.1318, C.1, s.278.; Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.269.
[152] Mustafa Geredeli, *a.g.e*, s.65.

Mezheplerin kıyamda ellerin konulacağı yer hususundaki ictihadları araştırıldığında genel olarak iki ana görüşün olduğu ortaya çıkmaktadır. Hanefi ve Hanbeli mezhepleri, genel kabulleri itibariyle ellerin göbeğin altında bağlanması gerektiğini söylerken Şafiiler, ellerin göbeği üstünde, göğsün altında bağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Mezheplerin elleri bağlama şekli hususundaki ictihadlarının da aynı şekilde iki ana görüş etrafında şekillendiği görülmektedir. Hanefiler, mezhep içerisinde farklı görüşler olsa da genel olarak ellerin üst üste konulması gerektiğini ve bu esnada serçe parmağı ile başparmağın halka yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Şafii, Hanbeli mezhepleri ve Maliki mezhebinden ellerin bağlanması gerektiği görüşünü benimseyenler, ellerin bilek üzerinde bağlanması gerektiğini savunmuşlardır.

Bu görüşlere ek olarak zikredilebilecek el bağlama şekillerinden biri de günümüzde rastladığımız ve özellikle hac mevsimi gibi çeşitli bölgelerden Müslümanların bir araya toplandığı zamanlarda dikkat çeken ellerin dirsekten veya dirseğe yakın bir yerden bağlanması uygulamasıdır. Bu bölümde mezheplerin kıyamda ellerin bağlanacağı yer ve ellerin bağlanma şekli noktasındaki görüşlerini incelenecektir. Bunun yanı sıra günümüzdeki elleri dirsekten bağlama uygulamasının mezhepler açısından meşru olup olmadığı ortaya koyulacaktır.

a. Hanefi Mezhebi

Hanefî mezhebinde ellerin bağlanması ile ilgili görüşlere bakıldığında mezhepteki genel kabulün ellerin göbeğin altında bağlanması yönünde olduğu görülmektedir.[153] Onların, bu görüşlerine esas aldıkları delil ise Ali b. Ebî Talip ve Ebu Hureyre'den farklı lafızlarla rivayet edilen şu hadistir:

"Sağ eli, sol el üzerine göbek altına koymak ***(وضع)****, namazın sünnetindendir."*[154]

[153] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *a.g.e.,* C.1, s.32.; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.24.; Kudûrî, *a.g.e*., s.27.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.237.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar,* C.1, s.320.; Aliyyü'l Kârî, *a.g.e*., C.1, s.242.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.81.

[154] Ebû Dâvûd, "Salât", 120; Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, C.2, s.35.

Hanefilerin esas aldıkları bu rivayet, namazda ellerin nasıl bağlanması gerektiğine dair fikir vermekle beraber ellerin göbeğin altında bağlanması gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu rivayetin yanı sıra Hanefilerin elleri göbeğin altında bağlamayı, namazda asıl maksat olan tazim ve saygıya daha uygun kabul ettikleri söylenmelidir.[155] Aynı şekilde elleri bu şekilde bağlamak, onlara göre avret mahallini örtme hususunda ve Ehl-i Kitaba benzememe noktasında elleri göbeğin üstünde bağlamaktan daha evladır. [156]

Yine Hanefi doktrinine bakıldığında; onların kendi görüşlerini destekleyecek rivayetler zikretmekle beraber, diğer mezheplerin görüşlerini de eleştirdiklerini görülmektedir. Buna önek olarak; Hanefiler, Şafiilerin **" فصل لربك وانحر"** ayetindeki **(انحر)** kelimesini ellerin, göbeği üstünde bağlanacağına delil gösterdiklerini ve bazı tefsircilerin de bu ayeti böyle tefsir ettiğini söylemişler ve buna karşılık **(انحر)** kelimesinden maksadın ellerin bağlanması değil, bayram namazından sonra kurban kesilmesi olduğunu belirtmişler ve böyle bir istidlalin geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir.[157]

Hanefi literatürüne ait eserlerin çoğunda kıyamda sağ elin iç kısmının(**باطن كف**), sol elin arkasına**(ظاهر كف**) konulacağı, başparmak ve küçük parmakla bilek üzerinde halka yapılacağı zikredilmektedir.[158] Bu bağlama şeklinin mahiyetiyle alakalı mezhep içerisindeki görüşlere bakıldığında, İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf arasında bir ihtilafın olduğu göze çarpmaktadır. Ebû Yûsuf, namaz kılan kişinin sağ eli ile sol elinin bileğini **(رسغ)**[159] tutacağını **(قبض)** söylemiştir. İmam Muhammed ise ellerin tutulmayacağını; ancak üst üste konulması **(وضع)** gerektiğini söylemiştir. [160] Mezhep içerisinde daha çok kabul gören görüş, Ebû Yûsuf'un görüşüdür.[161]

---

[155] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.238.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.320.; Aliyyü'l Kârî, *a.g.e*., C.1, s.242.

[156] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.24.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.238.

[157] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.238.; Aliyyü'l Kârî, *a.g.e*., C.1, s.242.

[158] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.24.; Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.201.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.327.; Aliyyü'l Kârî, *a.g.e*., C.1, s.242.

[159] Kol ve el arasındaki eklem yeri. İbrâhîm Mustafâ vd. *Mu'cemu'l Vesît*, Kahire (t.s.), s.390.

[160] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.201.

[161] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.201., İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.327.; Aliyyü'l Kârî, *a.g.e*., C.1, s.242. Ebu Cafer el-Hindavi, bu ihtilaf hakkında şöyle demiştir: "Ebû Yûsuf'un görüşü bana daha doğru

Hanefiler, bu görüşlerine temel olarak, yukarıda zikredilen Hz. Ali'den rivayet edilen hadisle beraber, ellerin tutulması gerektiğini ifade eden hadisleri esas almışlardır.[162] Hadislerde geçen 'tutmak' **(اخذ)** ve 'elleri üst üste koymak' **(وضع)** filini birleştirerek amel etmeye çalışmışlardır. Onlara göre rivayetlerin bazısında tutma eylemi, diğer bazısında elleri üst üste koyma fiilinden bahsedildiği için bu rivayetlerin tümüyle amel etmek ancak rivayetleri cem etmek ile mümkün olabilir.[163] Bundan dolayı Hanefiler, ellerin üst üste koyularak serçe parmağı ve başparmakla bileğin tutulması gerektiği kanaatine varmışlardır.

b. Maliki Mezhebi

Yukarıda zikredildiği gibi İmam Malik'ten gelen en meşhur rivayete göre ve Maliki mezhebindeki yaygın görüşe göre namazda eller bağlanmaz. Namazda elleri bağlamak, onlar açısından zayıf kabul edilmiştir. Ancak İmam Malik'ten aktarılan bir rivayete göre ve mezhepteki âlimlerden bazılarına göre kıyamda elleri bağlamak sünnettir. [164]

Maliki kaynaklarını tarandığında ellerin farz ve nafile namazlarda bağlanmasını caiz gören Maliki âlimlerinin ellerin bağlanmasına dair Vail b. Hucr'dan aktarılan şu hadisi esas aldıkları görülmektedir:

"…Sonra sağ elini sol elinin ***(كف)****, bileğinin* ***(رسغ)****, ve kolunun* ***(ساعد)*** *üzerine koydu…"*[165]

Bu rivayeti esas alan Maliki âlimlerine göre namazda sağ el ile sol kolun bileğe yakın kısmın**(معصم)**[166] ve bilek kemiğinin **(كوع)** [167] tutularak göğsün altında, göbeğin üstünde bağlanması gerekmektedir.[168]

---

geliyor. Çünkü 'tutma' **(قبض)** fiilinde üst üste koymak' **(وضع)** 'fiili ve daha fazlası vardır. Bu, mezhebimizin Mavereunnehir ulemasının çoğunun görüşüdür. Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.201.

[162] Bu konudaki hadisler için bkz. Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.201.; Ebû Dâvûd, *a.g.e.,* C.2, s.68.; Dârekutnî, C.2, s.30.

[163] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.202.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.327.

[164] Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn*, C.1, s.170; İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, en-*Nevâdir ve'z-ziyâdât,* Daru'l Garbi'l İslami, 1999, C.1, s.182.;Abdulvehhap el-Bağdadi, *a.g.e*., C.1, s.290.; İbn Abdilber, *a.g.e*., C.20, s.75.; Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, a.g.e.,* C.1, s.111.

[165] Nesâî, "İftitâh", 11

[166] Kolun bilezik ve halka takılan bileğe yakın kısmı. İbrâhîm Mustafâ vd., *a.g.e*., s.657.

c. Şafii Mezhebi

Şafiîlerin ellerin bağlanacağı yerle alakalı görüşleri incelendiğinde mezhepte sünnet olan görüşün, iki elin göbeğin üstüne, göğsün altına konulması olduğu görülmektedir. Bazı Şafii kaynaklarında ise bununla beraber ellerin göğsün sol tarafına doğru bağlanması gerektiği söylenmiştir.[169] Bunun hikmeti ise insanın kalbinin göğsün altında ve sol tarafta olmasıdır. Böylece eller, en şerefli uzvun üstüne konulmuş olur. Yine bununla manevi olarak kalpteki imanın korunmasının istendiği ifade edilmiş olur. [170] Çünkü çalınacağından korktuğu bir şeyi korumak isteyen kişi, ona sıkıca sarılır. Elleri kalp üzerinde bağlamakla, bu halin öne çıkarılmasına gayret edilir.

Şafiilerin ellerin bağlanacağı yere dair delilleri ise Vail b. Hucr'dan rivayet edilen şu hadistir:

"Resulullah ile namaz kıldım. O sağ elini sol eli üzerine koyarak göğsü üzerinde bağladı."[171]

Her ne kadar bu hadiste ellerin göğsün üzerine konulması zikredilse de Şafii âlimleri, ellerin göğsün altına konulmasına delalet eden diğer hadislerin işaretiyle ellerin, göğsün altında bağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.[172] Ellerin göğsün altında tutulmasına işaret eden hadislerden biri İbn Cerir ed-Dabbi'nin, babasından rivayet ettiği şu hadistir:

"Cerir, 'Ali'yi gördüm. O, sağ eliyle sol elinin bileğini göbeğin yukarısında tutmuştu.' demiştir."[173]

Şafii literatüründe kendi görüşlerini destekler nitelikte ibareler mevcut olmakla beraber, diğer mezheplerin görüşlerini de tenkit ettikleri görülmektedir. Söz

---

[167] Baş parmağı takip eden bilek kemiğinin ucu. İbrâhîm Mustafâ vd., *a.g.e*., s.821.
[168] Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, a.g.e.,* C.1, s.112.
[169] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.269.; Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn*, C.1, s. 339.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî*, a.g.e.*, C.1, s.268., İbrâhîm el-Beycûrî, *a.g.e,* C.1, s.318.
[170] Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.414.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e*., C.1, s.268.
[171] Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Riyad 2003, s.272.
[172] Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.413.
[173] Ebû Dâvûd, "Salât", 120

gelimi Şafiiler, ellerin göbeğin altında bağlanması gerektiğini söyleyenlerin delil olarak kabul ettiği, Hz. Ali'den aktarılan hadisle ilgili olarak, bu hadisin 'Cerh ve Tadil' imamlarının ittifakıyla zayıf bir hadis olduğunu söylemişlerdir.[174]

Şafiilere göre namaz kılan kişinin sağ eliyle **(كف)**[175], sol elin bilek kemiğini**(كوع)** bilek eklemiyle**(رسغ)**[176] beraber ve kolun kemiğinin**(ساعد)**[177] bir kısmını tutması (**قبض**) müstehaptır[178]. Şafiilerin bu görüşlerine dair esas aldıkları delil ise aynı şekilde Vail b. Hucr'dan rivayet edilen hadistir:

"...Sonra sağ elini sol elinin ***(كف)****, bileğinin* ***(رسغ)****, ve kolunun* ***(ساعد)*** *üzerine koydu..."*[179]

Elleri bağlama esnasında parmakların durumunu da inceleyen Şafii âlimleri, bu esnada namaz kılan kişinin, sağ elinin parmaklarını sol elin eklemi (**المفصل**)[180] üzerinde yayması veya sol kolu (**ساعد**) yönüne doğru açması arasında muhayyer olduğunu söylemişlerdir.[181]

d. Hanbeli Mezhebi

Hanbeli mezhebinde ellerin bağlanacağı yerle alakalı temelde üç görüş mevcuttur. Bu görüşlerin en meşhuru ellerin göbeğin altında bağlanması gerektiği görüşüdür. Bunun dayanağı ise Hanefilerin de delil kabul ettiği Hz. Ali'den rivayet edilen hadistir. Mezhep içerisindeki ikinci görüş ise ellerin göbeğin üzerinde bağlanması gerektiğidir. Bu görüş ise Şafiilerin de delil kabul ettiği Vail b. Hucr hadisine dayanmaktadır. Bu konudaki üçüncü bir rivayet ise kişinin dilediğini yapmakta serbest olduğu görüşüdür.[182]

---

[174] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.270.
[175] Parmaklarla beraber el ayası. İbrâhîm Mustafâ vd., *a.g.e.,* s.841.
[176] Kol ve el arasındaki eklem yeri. İbrâhîm Mustafâ vd., *a.g.e.,* s.390.
[177] Dirsek ile bilek kemikleri arasındaki kol kemiği. Neşvân b. Saîd el-Himyerî, *Şemsu'l-Ulûm,* Dâru'l-Fiker, Dimeşk 1999, s.3083.
[178] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.267.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e*., C.1, s.268.
[179] Nesâî, "İftitâh", 11
[180] Vucütta iki kemiğin bir araya geldiği her yer. İbrâhîm Mustafâ vd., *a.g.e.,* s.742.
[181] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.268.; Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn*, C.1, s. 339.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.413.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e*., C.1, s.268.
[182] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.141.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.284.; Behâuddin el-Makdisî, *a.g.e.,* C.1, s.94.

Hanbeliler, ellerin bağlanma şekliyle alakalı olarak ise yukarıda zikredilen Vail b. Hucr hadisini delil göstererek ellerin, bilek kemiği**(كوع)** ve ona yakın bir yerden bağlanmasının müstehap olduğunu ifade etmişlerdir.[183]

Son olarak günümüzde rastladığımız ellerin dirsekten bağlanması fiili ele alındığında bunun mezhepler açısından doğru bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim yukarıda mezheplerin görüşleri ve delil olarak zikrettikleri rivayetler ele alındı. Ancak mezheplerin görüşleri arasında ve zikredilen rivayetlerde, ellerin dirseklerden bağlanması gibi bir kayıt mevcut değildir. Her ne kadar Sehl es-Saidi'den aktarılan hadiste, sağ elin sol kol üzerinde bağlanması ifade edilse[184] de dirseklerden bağlanmasına dair bir kayıt mevcut değildir. Bu bağlamda zikredilen diğer rivayetler ve mezheplerin görüşleri dikkate alındığında; bu hadiste zikredilen mutlak 'sağ kol üzerinde bağlanması' kaydının, kolun bileklere yakın kısmını ifade etmek üzere kayıtlandığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim birçok hadiste ellerin sağ bilek üzerinde veya bileğe yakın bölgede bağlanmasına dair kayıtlar mevcuttur. Bundan dolayı günümüzde rastladığımız bu fiilin mezhepler açısından incelendiğinde yanlış bir fiil olduğu; deliller açısından incelendiğinde ise herhangi bir delile dayanmayan bir görüş olduğu söylenmelidir.

3. Kadınların Elleri Bağlama Hususundaki Durumları

Kadınların namazda ellerini nasıl bağlayacakları hususunda âlimler tarafından ortaya koyulan görüşler ele alındığında, genel olarak iki görüş olduğu görülmektedir. Bazı âlimler, kadınların elleri bağlama hususunda erkeklerden ayrıldığı kanaatindeyken, bazıları ise kadın ve erkekler arasında bir farklılığın olmadığı görüşündedirler.

Hanefîlere göre kadınlar, kıyamda sağ ellerini sol elleri üzerine ve erkeklerden farklı olarak göğüsleri üzerine koyarlar, onlar hakkında müstehap olan böyle yapmaktır.[185] Çünkü kadınların ellerini göğüs üzerinde bağlamaları, onlar için

[183] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.141.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.284.

[184] Sehl b. Sad es-Saidi'den şöyle rivayet edilmiştir: "İnsanlar namazda kişinin sağ elini, sol koluna bağlamakla emrolunurlardı." Sehl'den rivayet eden Ebu Hazım dedi ki: "Bu emrin ancak Resulullah'tan olduğunu biliriz." Buhârî, "Ezân", 87

[185] M. Kâmil Yaşaroğlu, *a.g.m.,* C.32, s.355.

tesettüre daha uygundur. Nitekim kadınların namazda da kendileri muhafaza etmeleri gerektiğini şu rivayetten anlayabiliyoruz. İbn Abbas'a, kadının namazının nasıl olması gerektiği sorulduğunda, "Derli toplu ve gizli" cevabını vermiştir. [186] Burada Hanefilerin ellerin kaldırılmasında olduğu gibi, ellerin bağlanması hususunda da mahremiyet ve tesettür vurgusunu ön plana çıkardığı görülmektedir.

Maliki mezhebinde ise yukarıda belirtildiği gibi ellerin bağlanacağını söyleyen bir kısım âlim olsa da mezhebin meşhur görüşüne göre, namazda eller bağlanmayıp yan tarafa sarkıtılır.[187]

Şafiilere göre elleri bağlama hususunda kadın ve erkek arasında fark yoktur.[188] Yani kadınların namazda, sağ elini sol elin bileği üzerine yahut ona yakın bir yere koymaları ve ellerini sol tarafa meyilli olarak, göğüsleriyle göbekleri arasında bağlamaları sünnettir.

Hanbelilere göre ise kadınlar rükû, secde ve oturuşlarda kendini toplaması dışında namazdaki tüm fiillerde erkeklerle aynıdır.[189] Buna göre kadınların, namazda sağ elinin içini sol elinin üzerine koyup göbekleri altında bağlamaları sünnettir. Yine İmam Ahmed'den nakledilen bir görüşe göre, kadın ve erkeğin ellerini göbekleri üzerinde bağlamaları sünnettir. Ahmed b. Hanbel'den, kişinin bu ikisi arasında muhayyer olduğu da rivayet edilmiştir.

---

[186] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* C.1, s.242.

[187] Malik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn,* C.1, s.169.

[188] Şafii mezhebinde, namazdaki filler noktasında kadın ve erkek arasında yalnızca dört yerde fark olduğu söylenmektedir. Bunlar;

a. Erkekler, dirseklerini yanlarından ayırır, rükû ve secdede karınlarını uyluklarından yükseltir. Kadınlar ise dirseklerini yapıştırır, dizlerini ve ayaklarını rükû ve secdede birbirine bitiştirir, karınlarını uyluklarına bitiştirirler.

b. Erkekler açıktan okunacak yerlerde açıktan okurlar, gizli okunması gereken yerde gizli okurlar. Kadınlar ise eğer yabancı erkeklerin bulunduğu yerde namaz kılıyorlarsa, yanında bulunanların işitemeyeceği şekilde seslerini alçaltırlar.

c. Namazda erkeklere bir şey arız olsa tesbih edip 'sübhanallah' derler. Bunu zikirle beraber bildirmek maksadıyla veya mutlak olarak söylerler. Bu durumda namaz bozulmaz. Kadınlar ise böyle bir durumda ellerini çırparlar. Mutemet olan görüşe göre eğer kadın yabancı erkeklerin yanında değilse oyun oynamayı kastetmeden sağ elinin iç kısmını sol elinin üzerine vurur.

d. Erkeklerin avret yeri namazda, tavafta, yabancı erkeklerin ve mahrem kadınların yanında diz kapağı ile göbeği arasıdır. Yabancı kadınların yanında ise bütün bedeni avrettir. Tenhada ise sadece ön ve arka avret yerleridir. Cariyeler de erkekler gibidir. Hür olan kadınların ise namazda bütün el ve yüzü hariç, bütün bedeni avrettir. Namaz dışında ise bütün bedeni avrettir. Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.266.; İbrâhîm el-Beycûrî, *a.g.e.,* C.1, s.332-338.; Vehbe ez-Zuhaylî*, a.g.e.,* C.1, ss.747,748

[189] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.258.

Kadınların erkeklerle ellerin bağlanması hususunda aynı olduğunu söyleyen Şafii ve Hanbeli âlimleri, bu konudaki rivayetlerin hem erkekleri hem de kadınları kapsayacak şekilde umumi olmasının buna delil teşkil ettiğini söylemişlerdir. [190] Nitekim naslar (ayet ve hadisler) hem kadına hem de erkeğe hitap eder. Buna göre Şafiilerin ve Hanbelilerin kadınların namazı noktasında, Hanefiler gibi tesettüre vurgu yapmadıkları ve nasların açık ifadelerini esas aldıkları ortaya çıkmaktadır.

C. Kıyamda Ayaklar Arası Mesafe

Yukarıda kıyam halinde ellerin durumunu incelendi ve mezheplerin bu konudaki farklı görüşleri ortaya koyuldu. Bu bölümde ise kıyam halinde ayakların durumu ve mezheplerin bu hususstaki görüşleri incelenecektir.

Mezheplerin bu bağlamda zikrettikleri görüşlere bakıldığında; her ne kadar kıyam esnasında ayakların açık kalması gerektiği noktasında ittifak edilse de ayaklar arasındaki mesafenin ne kadar olacağı hususunda farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir.

Hanefi mezhebi âlimleri ayakların kıyam esnasında dört parmak kadar açılmasının sünnet olduğunu söylemişlerdir. Bundan az veya çok açmanın mekruh olduğu söylenmiştir. Onlara göre böyle yapmak huşuya daha yakın ve namaz kılan kişi için daha uygundur.[191]

Şafii mezhebinde de namazda ayakların birleştirilmesi mekruh kabul edilmiş ve ayakların kıyam halindeyken açılması gerektiği nakledilmiştir. Ancak Şafiiler ayakların dört parmak değil bir karış açılmasının sünnet olduğu görüşündedirler.[192]

Maliki ve Hanbeli mezhepleri de ayakların açılmasının sünnet olduğunu söylemişlerdir. Fakat onlar ne kadar açılacağı hususunda belli bir aralıktan

[190] İbn Kudâme, *el-Muğni,* C.2, s.258.
[191] el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, C.3, s.354.; İbn Âbidin, C.1, s.299.
[192] Vehbe ez-Zuhaylî, *a.g.e.,* C.1, s.695;

bahsetmemiş ve ayakların ne az ne de çok açılmaması gerektiğini, bu ikisi arasında bir aralıkta açılmasının sünnet olduğunu söylemişlerdir[193].

Görüldüğü gibi mezhepler, ayakların namazda kıyam esnasında açılması hususunda ittifak halinde olsa da bu mesafenin ne kadar olacağı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Mezheplerin bu konuda farklı ictihadlarda bulunmalarında ise ayaklar arası mesafeye dair rivayetlerde net bir ifadenin olmamasının temel rol oynadığı ve bu konunun müctehidlerin anlayışına bırakıldığı söylenebilir. Tüm mezhepler, bu rivayetleri dikkate almış; ancak kendi anlayışları neticesinde farklı görüşlere ulaşmışlardır.

Mezheplerin, ayakların kıyamda açık olmasına dair delil olarak zikrettikleri rivayetlerden biri Üyeyne b. Abdurrahman'dan aktarılan şu rivayettir:

"Ben babamla birlikte mescitteydim. Babam, ayaklarını bir araya getirip bitiştirerek namaz kılan bir adam gördü ve şöyle dedi:

"Ben bu mescitte, Hz. Peygamber'in ashabından on sekiz kişiye kavuştum (onları namaz kılarken gördüm). Fakat hiçbirinin bu adam gibi bir şey yaptıklarını kesinlikle görmedim." [194]

Bu konuda delil olarak zikredilen diğer bir rivayet ise Abdullah b. Mesud'un, mescitte ayakları bitişik bir şekilde namaz kılan birini görünce söylediği şu sözlerdir:

"Bu, sünnet hususunda hata etmiştir. Eğer ayaklarını biraz açarak birine yaslansaydı daha faziletli olurdu."[195]

Bu rivayetler, açık bir şekilde kıyam esnasında ayakların bitiştirilmesinin sahabe tarafından hoş karşılanmadığını ortaya koymaktadır. Bu rivayetlerin yanı sıra Abdullah b. Ömer'den kıyam halinde ayakların açık olması gerektiği ile alakalı şöyle bir rivayet aktarılmıştır:

---

[193] Muhammed Arefe ed-Dusûkî, *Hâşiyetü'd-Dusûki ala'ş-Şerhi'l-Kebîr,* Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye, Kahire (t.s.), C.1, s.254.; Vehbe ez-Zuhaylî, *a.g.e.,* C.1, s.695

[194] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* C.2, s.109.

[195] Nesai, "İftitâh" 13; İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.,* C.2, s.109.

"İbn Ömer, namazda ayaklarını ne fazla açar ne de birbirine bitiştirirdi. Bilakis, bitiştirmeden ve aralarını fazla ayırmadan, orta bir yol tutardı."[196]

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Sizden biriniz namaz kılmak istediği zaman ayakkabılarını sağına veya soluna koymasın. Çünkü onun solu başka bir kimsenin sağı olur. Ancak solunda hiçbir kimsenin bulunmaması halinde koyabilir. Ayakkabılarını ayaklarının arasına koysun. [197]Ebu Hureyre'nin bu rivayeti de sahabenin ayaklarının en azından arasına ayakkabı koyabilecek kadar açık olduğuna delalet eder.

Mezheplerin bu konudaki düşüncelerinin altında; namazda ayakları açmanın huşu açısından daha uygun olduğu, ayakların açık kalması sayesinde kişinin kıyamı uzatabileceği ve kıraati daha fazla yapabileceği fikrinin olduğu söylenebilir. Nitekim Hz. Peygamberin özellikle münferiden kıldığı namazlarda kıraati uzattığı kaynaklarda zikredilmektedir.[198] Namazın tüm fiilleriyle ictihadlarda ilgili âlimlerin maksadı, namazda huşuyu yakalayabilmek ve hadislerde de emredildiği[199] üzere Hz. Peygamber gibi namaz kılabilmektir.

[196] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* C.2, s.123.
[197] Ebû Dâvûd, "Salât", 90
[198] bkz. Müslim, "Salât'ül-Müsafirîn", 203
[199] Malik b. Hüveyris'ten aktarılan bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi namaz kılın." Buhârî, " Ezân", 18

II. BÖLÜM

NAMAZDA KUÛD HALİNDEKİ FARKLILIKLAR

Ka'de veya kuûd, sözlükte oturma, oturuş anlamına gelir. Ka'de, celse/ culûs ile aynı anlama gelse de; celse yatan veya secde yapan kimsenin oturuşunu anlatmak, ka'de ise ayakta olan kimsenin oturuşunu ifade etmek için kullanılır. Fıkıh terimi olarak ise celse çoğunlukla iki secde arası oturuşu ifade etmek için kullanılır.[200] Ka'de ise birinci ve ikinci teşehhütteki[201] oturuşları ifade etmek için kullanılır. Birinci oturuş, ka'de-i ula ikincisi ise ka'de-i ahire olarak ifade edilir.[202]

Bu kısımda fakihlerin ka'de halindeki fiiller hususundaki görüş farklılıkları, "Kuûd halinde ellerin ve parmakların durumu" ve "Kuûd halinde ayakların durumu" başlıkları altında incelenecektir. Yine bu bölümde kendisinden sonra ka'de olmayan rekâtlarda kısa bir süre oturulmasına dair mezheplerde zikredilen görüşler "İstirahat celsesi" başlığı altında ele alınacaktır.

A. Kuûd Halinde Ellerin ve Parmakların Durumu

Mezheplerin ellerin kuûd halindeki durumuyla alakalı görüşleri incelendiğinde, sol elin açık bir vaziyette bulunması noktasında herhangi bir ihtilafın olmadığı görülmektedir. Sağ elin durumu ise mezhepler arasında ihtilafa sebep olmuştur. Mezheplerin sağ elin vaziyetiyle alakalı ictihadları iki görüş etrafında toplanmaktadır. Hanefi mezhebi âlimleri her iki elin de kuûd esnasında açık bir vaziyette bulunması gerektiğini söylerken Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri ise sol elin açık bırakılması, sağ elin ise yumulması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak bu mezhepler de parmakların durumunun ne olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu bölümde ellerin/parmakların namazda teşehhüt oturuşları esnasındaki durumları incelenip, bu konuda mezheplerin ihtilafları delilleriyle ortaya koyulacaktır.

---

[200] İbn Manzûr, *a.g.e.,* C.4, s.357.; Salim Öğüt, "Celse", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1993, C.7, s.272.

[201] Fıkhi bir terim olarak teşehhüt, namazdaki oturuşlardaki kelime-i şehadeti içeren tahiyyat duasını okumayı ifade eder. Fahrettin Atar, "Teşehhüd", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2011, C.40 s.563.

[202] Ebubekir Sifil, "Ka'de", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2001, C.24, s.55.

1. Hanefi Mezhebi

Hanefîlere göre teşehhütte ellerin, parmak araları orta bir açıklıkta olacak şekilde uylukların üzerine konulması ve şehadet kelimesinin "la ilahe" (nefiy kısmında) sağ elin işaret parmağının kaldırılması, "illallah" sözünde (ispat kısmında) ise parmağın indirilmesi sünnettir.[203] İmameyn'den nakledilen görüşe göre işaret parmağın kaldırılması esnasında serçe ve yüzük parmağı yumulur, orta ve başparmak halka yapılır.[204]

Hanefi âlimlerinin birçoğundan parmakla işaret edilmemesi gerektiği görüşü aktarılmış olsa da, mezhepteki müteahhir âlimler bu görüşleri ele almış ve bu görüşlerin hem dirayete hem de rivayete aykırı olduğunu söylemişlerdir.[205] Ayrıca tüm parmakları yumarak tek bir parmakla işaret etmenin, Allah Teâla'nın tekliğine delalet ettiği söylenmiştir.[206] İmam Muhammed de bu zikredilen işaret şeklinin Ebu Hanife'den aktarıldığını rivayet etmiştir.[207]

Hanefilerin ellerin teşehhüde başlarken açık olması ve şehadetin nefiy kısmında kapatılması gerektiğine dair delilleri, İbn Ömer'den nakledilen şu hadise dayanmaktadır:

"...Hz. Peygamber namazda oturduğu zaman sağ elinin avuç içini sağ uyluğunun üzerine koyar ***(وضع)****, bütün parmaklarını yumar* ***(قبض)****, başparmağının yanındaki parmakla işarette bulunurdu. Sol elinin ayasını sol bacağının üzerine bırakırdı." dedi.*[208]

Bu hadisi delil kabul eden Hanefi âlimleri, bu rivayette geçen elin avuç içini koymak **(وضع)** ve elleri yummak **(قبض)** fiillerinin bir arada gerçekleşmesinin mümkün

---

[203] İbn Hümâm, *a.g.e.,* C.1, s.221.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.341.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.83.; Fahrettin Atar*, a.g.m*., C.40 s.564.

[204] İbn Hümâm*, a.g.e.,* C.1, s.221.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.341-342.

[205] Muhammed Emin İbn Âbidin, Çev.: Şenol Saylan, Yusuf Yiğit, Teşehhütte [Şahadet Parmağıyla İşaret Esnasında Diğer] Parmakların Yumulması Hususunda Şüphenin Giderilmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Trabzon 2017, Cilt:4, Sayı:2, s. 190.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.83-84.

[206] İbn Âbidin, Çev.:Şenol Saylan, *a.g.e*., s.208.

[207] İbn Hümâm*, a.g.e.,* C.1, s.221.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.342.

[208] Müslim, "Mesâcid", 116

olmadığını ve bu sebeple hadisteki ifadelerdeki asıl maksadın, önce eli açık bir şekilde koymak, daha sonra işaret esnasında eli yummak olduğunu söylemişlerdir.[209] Buna göre Hanefiler rivayetler arasında cem' metodunu esas alıp tüm hadislerle amel etmişlerdir.

2. Maliki Mezhebi

Malikiler de Hanefiler gibi teşehhüt durumunda sol elin açık bırakılacağını söylemişlerdir. Ancak sağ elin durumu noktasında Hanefilerden ayrılarak ellerin yumulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Parmakların şekli hususunda ise mezhep içerisinde birçok görüş bulunmaktadır.

Mezhepteki çoğunluğu oluşturan âlimlerin görüşüne göre işaret parmağı ile başparmak dışında sağ el yumulur. Bu parmakların uç kısmı, başparmağın dibindeki etli kısma bitiştirilir. İşaret parmağı ise kenarı semaya bakacak şekilde uzatılır. Başparmak da işaret parmağının yanında orta parmağın üzerine doğru uzatılır. Bu şekilde yirmi dokuz sayısı oluşmuş olur. [210]

Maliki âlimlerinden olan İbn Hacib ise üç parmağın, elin ortasına konulmasının mümkün olduğunu söylemiştir. Bu durumda parmak hesabıyla yirmi üç sayısı oluşmuş olur. Yine bir görüşe göre bu parmakların elin ortasına, başparmağın da orta parmağın ucuna konulup yalnızca işaret parmağının uzatılması ile elli üç sayısının oluşturulması da mümkündür.[211] Yukarıda geçen bu rakamların herhangi bir hikmeti olmayıp ellerin teşehhüt esnasındaki durumunu ifade etmek için kullanılmışlardır. Araplar arasında parmaklar belli şekillere sokularak belli sayılar ifade edilir.[212] Maliki âlimleri de teşehhüt esnasında parmakların duruş biçiminin daha iyi anlaşılabilmesi için bu rakamları kullanmışlardır.

---

[209] İbn Hümâm*, a.g.e.,* C.1, s.221.

[210] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Huraşî, *Şerhu'l-Huraşî alâ Muhtasari Sidi Halîl ve bi Hamişihi'l-Advî*, el-Metbaatu'l-Emiriyyeti'l-*Kübrâ*, 2. Baskı, Mısır 1899, C.1, s.287-288.; Ali b. Halef el-Menûfî - Ali es-Sumeydî el-Advî, *Kifâyetu't-Tâlibi'r-Rabbânî ve bi'l-Hâmişi Hâşiyeti'l-Advî,* Mabaatu'l-Medenî, Kahire 1987, C.1, s.533-534.

[211] Muhammed b. Abdullâh el-Huraşî, *a.g.e.,* C.1, s.287-288.; Ali b. Halef el-Menûfî - Ali es-Sumeydî, *a.g.e.*, C.1, s.533-534.

[212] Parmak hesabıyla sayıların ifade edilme şekli için bkz. İbn Âbidin, Çev. Şenol Saylan, a.g.e., s.204.

Malikilerin teşehhüt esnasında yalnızca işaret parmağının uzatılması gerektiğine dair delili Abdullah b. Ömer'den aktarılan, Hz. Peygamberin işaret parmağı dışındaki tüm parmakları yumarak işaret ettiğini anlatan şu hadistir:

"Hz. Peygamber, teşehhüt için oturduğunda sol elini sol uyluğuna sağ elini de sağ uyluğunun üzerine bırakırdı. (Sağ elinin parmaklarını) elli üç sayısı gibi yumar ve işaret parmağıyla işarette bulunurdu."[213] Burada Hz. Peygamber de teşehhüt esnasında parmakların durumunu anlatmak için rakamlardan yararlanmıştır. Hiç şüphe yok ki insanların sürekli kendi aralarında kullandığı işaretlerin ifade edilmesi, parmakların durumunun daha iyi anlaşılmasına vesile olur.

Malikilerin işaret parmağı ile beraber başparmağın da uzatılması gerektiğine dair zikrettikleri delil ise Abdullah b. Zübeyr'in babasından rivayet ettiği şu hadistir:

"Resulullah, (namazda) oturduğu zaman (teşehhüt) duasını okurdu. Oturuşunda sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini sol uyluğu üzerine koyardı ve işaret parmağı ile işaret ederdi. Başparmağını orta parmağı üzerine koyardı…[214]

Malikilerin delil kabul ettiği her iki hadiste de başparmakla alakalı ihtilaf olmakla beraber işaret parmağının yumulmaması gerektiği noktasında ittifak olduğu görülmektedir. Bu nedenle mezhepte işaret parmağının uzatılması hususunda ittifak olduğu söylenebilir. Ancak işaret parmağının hareket ettirilip ettirilmeyeceği hususunda da ihtilaf edilmiştir. Muteber kabul edilen görüşe göre parmağın hareket ettirilmesi gerekir.[215] Bu görüşü savunanlara göre parmağı hareket ettirmek, kişiye

---

[213] Müslim, "Mesâcid", 115 Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu hadiste geçen "parmaklarını elli üç sayısı gibi yumar" ifadesi Arapların dilinde ellerin belli bir şekle sokularak elli üç sayısına işaret etmesini ifade eder. Bu şekil ise şöyledir: "İşaret parmağı uzatılır, baş parmak işaret parmağının yanına bitiştirilir ve diğer parmaklar yumulur. Bu şekilde elli üç sayısı meydana getirilir."

[214] Müslim, "Mesâcid", 113

[215] Bu görüş, Maliki alimlerinden İbn Kasım'ın görüşüdür. İbn Müzeyn ise hareket ettirilmemesi gerektiğini söylemiştir. Mezhep içerisinde ilk görüş muteber sayılmış, ikinci görüş zayıf kabul edilmiştir.

Parmağın hareket ettirilmesi gerektiğini söyleyen Malikilerden kimi, bu hareketi tüm teşehhüt esnasında kimi ise yalnızca iki şehadette olması gerektiğini ifade etmiştir. Halil, 'Muhtasar' adlı kitabında 'tahiyyat'ın başından şehadetin sonuna kadar hareket ettirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak mezhep içerisindeki alimlerin birçoğu, parmağın duanın sonuna kadar hareket ettirilmesi gerektiği yönünde görüş beyan etmişlerdir.

namazda olduğunu hatırlatır ve bu sayede şeytan kişiyi hataya düşüremez. Malikiler, bu yorumlarını destekler nitelikte şöyle bir rivayet zikretmişlerdir:

"Bu (parmağın kaldırılması), şeytanı engeller. Sizden biri parmağı ile işaret ettiği müddetçe hata etmez."

Malikilere göre yalnızca İşaret parmağının bu harekete has kılınmasının sebebi ise bu parmağın damarlarının kalp damarlarına bağlı olmasıdır. Bu sebeple bu parmak hareket edince kalp rahatsız olur ve uyanır.[216] Malikilerin bu yorumuna rağmen günümüz tıbbı, işaret parmağının kalbe bağlantısı ile diğer parmakların bağlantısı arasında herhangi bir fark olmadığını ifade etmektedir.[217]

3. Şafii Mezhebi

Şafiilere göre sol elini parmak uçları dizlerin ucuna gelecek şekilde sol uyluk üzerine konulması sünnettir. [218] Sağ elin durumuyla ilgili mezhep içerisinde farklı görüşler olsa da en sahih görüşe göre işaret parmağı dışında tüm parmakların yumulması gerekir.[219] Şafiilerin bu görüşlerinin dayanağı İbn Ömer'den rivayet edilen şu hadistir:

Bunula beraber parmağın ne tarafa doğru oynatılacağı hususunda da iki görüş vardır. İlk görüş, parmağın teşehhüt esnasında sağdan sola doğru hareket ettirilmesidir. Bir diğer görüşe göre ise parmak, aşağı yukarı doğru hareket ettirilir. Ali b. Halef el-Menûfî - Ali es-Sumeydî, *a.g.e.,* C.1, s.535.

[216] Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr - Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *eş-Şerhu's-Sağîr ala Akrabi'l-Mesâliki ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik mea Hâşiyeti's-Sâvî,* Dâru'l-Meârif, (t.s.), C.1, s.332.; Ali b. Halef el-Menûfî-Ali es-Sumeydî, *a.g.e.,* C.1, s.535-536

[217] bkz. Dr. Mehmet Işık, *Koroner Arter Cerrahisinde Radial Arter Grefti Kullanılan Hastaların Postoperatif Brakial ve Ulnar Arterlerindeki Akım ve Çap Değişikliklerinin İncelenmesi,* Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Kalp ve Damar Cerrahisi Anabilim Dalı (Uzmanlık Tezi), Konya 2009, s.8-9.

[218]Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e*., C.1, s.473.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e.,* C.1, s.341. Bunun keyfiyeti hususunda iki farklı görüş vardır. Birincisi ellerin, parmakların normal bir aralıkta açılmasıdır. Rafii bunun daha sahih olduğunu söylemiştir. İkincisi ise parmakların kıbleye yönelik bir şekilde konulmasıdır. Nevevî ise bu görüşün daha sahih olduğunu belirtmiştir. Bu durumda parmak araları kapalı olur. Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.433.

[219] Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.467.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.473.

Şafii mezhebinde, sağ elin serçe ve yüzük parmağının yumulması, işaret parmağının salınması gerektiği hususunda ittifak olduğunu söyleyebiliriz. Baş ve orta parmakla ilgili ise mezhep içerisinde üç görüş vardır.

Birinci görüş, yukarıda da zikrettiğimiz işaret parmağı hariç bütün parmakların yumulması görüşüdür. En sahih olan görüş de budur.

"Hz. Peygamber, teşehhüt için oturduğunda sol elini sol uyluğuna sağ elini de sağ uyluğunun üzerine bırakırdı. (Sağ elinin parmaklarını) elli üç sayısı gibi yumar ve işaret parmağıyla işarette bulunurdu."[220]

Bu görüşü destekleyen diğer bir delil ise Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edilen hadistir:

"...Oturuşunda sol elini sol uyluğu üzerine, sağ elini de sağ uyluğu üzerine koydu ve işaret parmağı ile işaret etti..."[221]

Bu hadislerde açıkça işaret parmağının yumulmaması gerektiği zikredilmiştir. Bunun yanı sıra Şafiilere göre işaret parmağının, şehadet kelimesinin "illallah" kısmında kaldırılması sünnettir.[222]Mezhepteki bazı âlimler, bu esnada parmağın hafif meyilli bir şekilde kaldırılması gerektiğini aktarmıştır.[223]Şafiilerin bu görüşleri, Malik b. Numeyr el-Huzai'nin babasından aktardığı şu hadise dayanmaktadır:

"Ben Hz. Peygamberi sağ elini sağ uyluğu üzerine koymuş, işaret parmağı ile işaret ederken gördüm, parmağını biraz eğmişti."[224] Buna göre işaret parmağının kaldırılmasını ifade eden diğer hadislerdeki mutlak ifade bu hadis ile kayıtlanmıştır.

İşaret parmağının oynatılıp oynatılmaması ile ilgili ise Şafiilerden üç farklı görüş nakledilmiştir. Mezhepteki en sahih ve cumhurun zikrettiği görüşe göre parmak bir kere kaldırılır ve oynatılmaz. Hareket ettirilmesi mekruh olmasına

---

İkincisi, orta parmağın serçe ve yüzük parmağıyla beraber yumulması, işaret ve baş parmağın serbest bırakılmasıdır.
Üçüncüsü ise başparmakla orta parmağın halka yapılmasıdır.
Begavi, ellerin halka yapılması ile ilgili iki farklı görüşün olduğunu aktarmıştır. İlki, parmakların uçlarının bitiştirilerek halka yapılmasıdır. Mezhep içerisinde bu görüşün daha sahih olduğu söylenmiştir. İkincisi ise başparmağın ucunun orta parmağın iki eklem boğumunun arasına koyularak halka yapılması gerektiğidir
Şafiiler, bu şekillerden herhangi birisinin yapılması ile sünnetin yerine geleceğini, ihtilafın, fazilet hususunda olduğunu söylemişlerdir. Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.473.

[220] Müslim, "Mesâcid", 115
[221] Müslim, "Mesâcid", 113
[222] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.434.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.474.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e.,* C.1, s.342.
[223] Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.474.; İbn Âbidin, Çev.: Şenol Saylan, a.g.e, s.200.
[224] Ebû Dâvûd, "Salât", 185

rağmen namazı bozmaz.[225] Bu konuda Abdullah b. Zübeyr'den şöyle rivayet edilmiştir:

"Hz. Peygamber, (teşehhüt)duası yaptığı zaman parmağı ile işaret eder ve parmağını hareket ettirmezdi."[226]

Bu hadiste işaret parmağının kaldırıldığı ve oynatılmadığı net bir şekilde görülmektedir. Şafiiler de bu hadisi esas alarak parmağın kaldırıldıktan sonra oynatılmaması gerektiğini söylemişlerdir. Aynı şekilde parmağı kaldırmakla kişinin zihnini her an tevhid ve ihlas düşüncesinde olacağını belirterek selam verilinceye kadar parmağın indirilmemesi istenmiştir.[227] Bununla huşû halinin namazın sonuna kadar korunması amaçlanmıştır.

4. Hanbeli Mezhebi

Hanbeliler, namaz kılan kişinin teşehhüde oturunca sol elini avucu açık, parmaklarının arası kapalı bir vaziyette, tüm parmakları ile kıbleye yönelerek sol uyluğu üzerine koyması gerektiğini; sağ elini ise başparmakla orta parmağı halka yapıp işaret parmağıyla da işaret ederek, diğer parmakları kapatmak suretiyle sağ uyluğu üzerine koymasının müstehap olduğunu belirtmişlerdir.[228] Mezhep içerisinde en kabul gören görüşün bu olduğunu söylenebilir. Onların buna dair delilleri ise Vail b. Hucr'dan rivayet edilen şu hadistir:

"Hz. Peygamber, sol elini sol uyluğuna sağ dirseğini ise sağ uyluğuna koydu. (Sağ elinin) serçe parmağını ve onu takip eden parmağı yumdu. Orta ve başparmakları ile halka yaparak işaret parmağını kaldırdı."[229]

Hanbelilerden Ebu Hasen el-Amidi ise Ahmed b. Hanbel'in üç parmağını topladığının ve başparmağını da (elinin şekli) elli üç sayısı gibi olacak şekilde

---

[225] Şafii mezhebindeki ikinci bir görüşe göre ise parmağı oynatmak haramdır ve oynatılması namazı bozar. Bu konudaki üçüncü görüş ise oynatılmasının sünnet olduğu görüşüdür. Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.434.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.474-475.

[226] Ebû Dâvûd, "Salât", 185

[227] Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî*, a.g.e*., C.1, s.343.

[228] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.219.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.311.; İbn Müflih, *a.g.e.,* C.1, s.410.; Behâuddin el-Makdisî, *a.g.e*., C.1, s.102.; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûti*, Keşşâfü'l-ḳınâʿ ʿan (metn)i'l-İḳnâʿ,* Daru'l Fiker, Beyrut 1982, C.1, s.356.

[229] Nesai, "İftitâh", 11

yumduğunun rivayet edildiğini söylemiştir.[230] Bunun delili ise yukarıda aktardığımız ve Şafiilerinde delil kabul ettiği İbn Ömer'den aktarılan rivayettir.

Parmağın oynatılmasına dair mezhepte meşhur olan görüşe göre namaz kılan kişi teşehhüt okurken 'Allah' lafzını andığında parmağını kaldırır ve hareket ettirmez.[231] Hanbelilerin bu konudaki delili, yukarıda zikredilen işaret parmağı ile yalnızca işaret edilmesi gerektiği ve hareket ettirilmemesi gerektiğini ifade eden Abdullah b. Zübeyr hadisidir.[232]

B. Kuûd Halinde Ayakların Durumu

Kuûd halinde ayakların ne durumda olması gerektiğine dair mezheplerin görüşleri, oturuş şekline göre değişmektedir. Bu bağlamda fıkıh kitaplarında ka'de-i ula ve ka'de-i ahire ile alakalı zikredilen oturuş şekillerini araştırıldığında ise iki çeşit oturuş şeklinden bahsedildiğini görülmektedir. Bunlar iftiraş ve teverrük oturuşlarıdır.

İftiraş oturuşu, namazda sağ ayağın parmaklarının kıbleye doğru bükülerek dik tutulması; sol ayağın ise yere serilip üzerine oturulmasını ifade eder.[233]

Teverrük oturuşu ile ilgili ise üç farklı tarif mevcuttur. Bunlar:

a. Sol ve sağ ayağın yandan çıkarılıp iki uyluğu yere yerleştirilmesi.[234]

b. Sağ ayağın dikilmesi, sol ayağın ise sağ bacağının altından çıkarılarak sol uyluğun yere yerleştirilmesi.[235]

c. Sağ ayağın dikilmesi ve sol ayağın içinin sağ uyluğun altına diz boşluğuna konulması.[236]

---

[230] Amidi, Ahmed b. Hanbel'in serçe ve yüzük parmaklarını kıbleye yönelterek açtığının da rivayet edildiğini aktarmıştır. Ancak İbn Kudâme yukarıda zikrettiğimiz ilk görüşün, Hz. Peygamber'e ittiba notasında daha uygun olduğunu belirtmiştir. İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.219.; İbn Müflih, *a.g.e.,* C.1, s.410.

[231] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.219.; İbn Müflih, *a.g.e.,* C.1, s.410.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.312.; Mansûr el-Buhûti*, Keşşâfü'l-ḳınâʿ,* C.1, s.356.

[232] Ebû Dâvûd*,* "Salât", 185

[233] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *a.g.e*., C.1, s.32.; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.24.

[234] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.24.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.2, s.226.

[235] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.225.; Muhammed Sekhâl el-Meccâcî, *a.g.e*, C.1, s.116.

Bu malumata göre kâde-i ûlada uygulanması gereken oturuş şekline dair mezhepler arasında iki farklı görüşün olduğu görülmektedir. Hanefi, Şafii ve Hanbeli âlimleri iftiraş oturuşunun yapılması gerektiğini söylerken Malikiler, teverrük oturuşunun yapılması gerektiği görüşünü tercih etmişlerdir. Ka'de-i âhirede ise Hanefiler, iftiraş oturuşunu tercih ederken Hanefiler dışındaki mezhepler, aralarında bazı farklılıklar olmakla beraber teverrük oturuşu yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bölümde mezheplerin bu konudaki ictihadları incelenecektir.

1. Hanefi Mezhebi

Hanefiler, erkeklerin hem ka'de-i ûlada hem de ka'de-i âhirede iftiraş oturuşu yapmaları gerektiğini söylemişlerdir.[237] Bu görüşlerini ise Hz. Peygamberin namazı ile alakalı Hz. Aişe'den aktarılan şu hadise dayandırmışlardır:

"...Oturduğunda sol ayağı yatırır, üzerine oturur ve sağ ayağı dikerdi."[238]

Hanefiler, bu hadisi delil kabul ederek namazdaki tüm oturuşlarda iftiraş oturuşu yapmanın en doğru görüş olduğu kanısına varmış ve teverrük oturuşundan bahseden rivayetin zayıf olduğunu söylemişlerdir.[239] Bununla beraber Enes b. Malikten aktarılan ve Hanefi kaynaklarında delil olarak zikredilen şu hadis, Hanefilerin teverrük oturuşuna dair rivayetleri reddetmesine sebep olmuştur:

"Resulullah, namazda teverrükten men etmiştir."[240] Bu rivayeti esas alan Hanefi âlimleri, iftiraş oturuşunun aksine teverrük oturuşundan bahseden muhalif rivayetlerin sahih kabul edilseler dahi yaşlılık veya herhangi bir özür haline hamledilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.[241]

Bu söylenilenlere ek olarak Hanefi âlimlerinden Serahsî, mezhebin bu görüşüyle alakalı olarak şöyle demiştir: "Tahiyyat esnasında iftiraş oturuşuyla

---

[236] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.226.
[237] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *a.g.e.,* C.1, s.32.; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.24.; Kudûrî, *a.g.e*., s.28.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.341.; Aliyyü'l Kârî, a.g.e., C.1, s.264.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.83.; Abdülvehhâb eş-Şa'rânî*, a.g.e*., C.2, s.71.
[238] Ebû Dâvûd*,* "Salât", 124
[239] Bedruddin el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l Hidaye, C.2, s.274.*
[240] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C.21, s.112.
[241] İbn Hümâm, *a.g.e.,* C.1, s.223.; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.25.

oturmak teverrük oturmasına nispeten daha zordur. İşlerin hayırlı olanı ise zor olanıdır. Dolayısıyla her tahiyyat için anlatılan tarzda oturmak daha efdaldir. Ayrıca Serahsî, İmam Şafii'den de namazda tekrarlanan fiillerden ikincisinin birinciye muhalif olmaması gerektiğini ifade ettiğini naklederek, namazda farklı oturuşların yapılmaması gerektiğine işaret etmiştir.[242]

İftiraş oturuşunu tasavvufi açıdan değerlendiren bazı âlimler, iftiraş oturuşunun kalbin Allah'a yönelmesine ve onun huzurunda bulunma şuurunu kazanmaya daha fazla yardımcı olduğunun tecrübe ile sabit olduğunu söyleyerek, bu oturuşun daha faziletli olduğunu ifade etmişlerdir.[243]

2. Maliki Mezhebi

Malikiler, namaz kılan kişinin, namazdaki tüm oturuşlarda teverrük (sağ ayağın dikilmesi, sol ayağın ise sağ bacağının altından çıkarılarak sol uyluğunu yere yerleştirilmesi) şeklinde oturması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir.[244]

Malikilerin bu görüşlerine Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen şu hadisi delil olarak zikretmişlerdir:

"Namazın sünneti, sağ ayağını dikmen ve sol ayağını yatırmandır."[245]

Malikiler bu hadisin teşehhüt oturuşunu ifade ettiğini söylemişlerdir. Malikilerin teşehhüt oturuşu hususunda İbn Ömer'den aktarılan hadisi delil kabul etmelerinin sebebi ise ravinin sünneti daha iyi bilmesinin rivayetlerinin kabul edilmesi noktasında bir üstünlük sağlayacağı fikrine sahip olmalarıdır. Buna binaen Malikilere göre İbn Ömer'den rivayet edilen hadis, Şafiilerin ve Hanbelilerin delil kabul ettiği Ebu Humeyd hadisinden daha önceliklidir. Çünkü İbn Ömer, sünnetleri bilme ve ilim ezberleme hususunda Ebu Humeyd'den daha öndedir ve ondan rivayet edilen hadisin kabul edilmesi gerekir.[246]

---

[242] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.25; Bedruddin el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l Hidaye, C.2, s.274.*
[243] Abdülvehhâb eş-Şa'rânî*, a.g.e.*, C.2, s.72.
[244] Abdulvehhap el-Bağdadi*, a.g.e.,* C.1, s.304.*;* Muhammed Sekhâl el-Meccâcî, *a.g.e.*, C.1, s.116.; Abdülvehhâb eş-Şa'rânî*, a.g.e.*, C.2, s.71.
[245] Buhârî, "Ezân", 145
[246] Muhammed Sekhâl el-Meccâcî*, a.g.e.,* C.1, s.118

Maliki mezhebinin kabul ettiği delillerden bir diğeri de Abdullah b. Mesud'dan rivayet edilen şu hadistir:

"Hz. Peygamber, namazın ortasında ve sonunda sol tarafı üzerine oturuyordu..."[247]

Nasların bu açık ifadelerinin yanı sıra teverrük oturuşunun hikmetini değerlendiren bazı âlimler, bu oturuşun secde halinde çok kalmaktan dolayı yorulan kişinin rahatlamasını sağladığını ifade etmişlerdir.[248] Teverrük oturuşunun hikmeti bağlamında zikredilen bu yorum, selefin namazı yavaş bir şekilde, vakar ile kılmaya dair düşüncelerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Hz Peygamberin de münferit kıldığı namazlarda secdelerde uzun kaldığı dikkate alınacak olursa bu yorum gayet makul görülecektir.

3. Şafii Mezhebi

Şafiiler, namaz kılan kişinin ilk teşehhütte iftiraş, ikinci teşehhütte ise teverrük oturuşu yapması gerektiğini söylemişlerdir. Eğer namaz, kendisinde tek teşehhüt bulunan iki rekâtlı bir namaz ise bu durumda bu teşehhüt esnasında da teverrük oturuşu yapılır.[249]

Şafiilerin ilk oturuşta iftiraş, ikinci oturuşta teverrük yapılmasına dair delilleri, yukarıda geçen Ebu Humeyd hadisidir. Hadisin bu konu ile alakalı kısmı şöyledir:

"...secde edince ayaklarının parmaklarını açar, sonra secde eder, sonra: "Allahu Ekber" der, başını kaldırır, sol ayağını büker, her kemik yerine gelinceye kadar sol ayağının üzerine oturur, sonra diğer rekâtta da aynı şeyleri yapardı... Son rekâtın selam vereceği secdesi olunca sol ayağını çıkarır ve sol tarafı üzerine teverrük yaparak otururdu..."[250]

---

[247] Ahmed b. Hanbel*, Müsned,* C.7. s. 392.
[248] Abdülvehhâb eş-Şa'rânî*, a.g.e*., C.2, s.72.
[249] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, a.g.e., C.2, s.267.; Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.430.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.466.; İbrâhîm el-Beycûrî*, a.g.e*., C.1, s.331.
[250] Ebû Dâvûd, "Salât", 117; Tirmizî*,* "Salât", 111

Şafiilere göre hadisler arasında mutlak olarak iftiraş oturuşunu ve mutlak olarak teverrük oturuşunu anlatan rivayetler mevcut olup, Ebu Humeyd'den rivayet edilen bu hadis bunlar arasındaki farkı açıkça ortaya koymuştur. Bundan dolayı teverrük oturuşunu anlatan hadislerin son oturuşa, iftiraş oturuşunu anlatan rivayetlerin ise ilk oturuşa hamledilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[251] Bundan dolayı Şafiilere göre bu hadis namazda oturuşa dair zikredilen tüm hadisleri bir araya toplayan bir rivayettir. Şafiiler burada cem' metodunu kullanarak tüm rivayetlerle amel etmişlerdir.

Şafiiler bu zikredilen delilin yanı sıra ka'de-i ûlada iftiraş oturuşu, ka'de-i ahirede ise teverrük oturuşu yapmanın kişinin namazı hatırlamasını ve namazda herhangi bir karışıklığa engel olmasını sağladığını ve bunun namazın hikmetine daha uygun olduğu ifade etmişlerdir. Namaza sonradan yetişen (mesbuk) kişinin de bu iki oturuş arasındaki fark sayesinde imamın hangi rekâtta olduğunu anlamasının mümkün olabileceğini söyleyerek bu fiili, aklî boyutuyla ele almışlardır.[252]

Yine Şafiilere göre ilk teşehhüt kısa ve kendisinden sonra kıyama kalkıldığından daha kolay ayağa kalkmayı sağlayacak iftiraş oturuşu tercih edilir. İkinci teşehhütte ise daha fazla dua etmek için kişiyi daha fazla destekleyen teverrük oturuşu yapılır.[253] Şafiiler, bu yorumlarıyla naslardan istinbat ettikleri hükümleri akli yorumlarla desteklemişlerdir.

4. Hanbeli Mezhebi

Hanbeliler, içerisinde iki teşehhüt bulunan namazların (öğle, ikindi, akşam ve yatsı) ikinci teşehhüdünde teverrük şeklinde, diğer tüm oturuşlarda ise iftiraş şeklinde oturulması gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre sabah namazında tek teşehhüt olduğu için bu namazda teverrük yapılmaz.[254] Bu konuda Şafiilerden ayrılmışlardır.

---

[251] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.431.
[252] İbrâhîm el-Beycûrî, *a.g.e.,* C.1, s.331.
[253] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.431.
[254] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.227.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.315.; Behâuddin el-Makdisî, *a.g.e.*, C.1, s.106.

Hanbeliler, rivayetler arasında mutlak olarak iftiraş oturuşunu anlatan rivayetlerin olduğunu ancak Ebu Humeyd hadisinin bu mutlak hükmü kayıtlandırarak kendisinde iki oturuş bulunan namazların ikinci oturuşunda teverrük yapılması gerektiğini anlattığını belirtmişlerdir. Kendisinde bir oturuş bulunan sabah namazı, cuma namazı gibi namazlarda ise son oturuşta iftiraş oturuşu yapılır.[255] Hanbeliler de Şafiiler gibi rivayetler arasında cem' metodunu tercih etmişlerdir. Ancak tek teşehhütlü namazlarla ilgili iftiraş oturuşunu tercih etmişlerdir. Bu da, aynı metot kullanılsa dahi aynı konuda farklı hükümlere ulaşmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

Hanbelilerin tek teşehhütlü namazlarda iftiraş oturuşu yapılmasını söyleyerek Şafiilerden ayrılmalarının temel sebebi; ikinci teşehhütte teverrük oturuşu yapılmasının iki teşehhüdün farklılığını ortaya koymak için ve karışıklığa mahal vermemek için olduğu düşüncesidir. Tek teşehhütlü namazlarda ise herhangi bir karışıklık söz konusu olmadığından tüm oturuşlarda iftiraş yapılmasının daha doğru olduğunu söylemişlerdir.[256]

Malikilerin delil olarak zikrettiği Abdullah b. Mesud'dan rivayet edilen hadisi ele alan Hanbeliler, Ebu Humeyd hadisinin sıhhati ve ravilerinin daha çok olması açısından bu hadisten daha öncelikli olduğunu zikretmişlerdir. [257] Aynı şekilde Ebu Humeyd'in, bu hadisi on tane sahabe arasında zikrettiğini ve onların da bunu tasdik ettiklerini söyleyerek bu hadisin tercihe daha layık olduğunu savunmuşlardır. Bu noktada Şafiilerle aynı düşünmüşlerdir. Bununla beraber, Ebu Humeyd'in Abdullah b. Mesud'dan sonra olmasından dolayı kendi tercih ettikleri rivayetin daha isabetli olduğunu söylemişlerdir.[258] Burada ise tercih metodunun kullanıldığı görülmektedir.

5. Ka'de Hususunda Kadınlar

Kadınların ka'dede durumlarına dair mezhepler arasında iki farklı görüş mevcuttur. Bazı âlimler, kadınların erkeklerden farklı oturması gerektiğini söylerken

[255] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.227.; Behâuddin el-Makdisî, *a.g.e*., C.1, s.106.
[256] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.227.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s.315.
[257] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.218.
[258] İbn Müflih, a.*g.e.,* C.1, s.409.

bazıları da ka'de hususunda kadınların erkeklerle aynı olduğunu ifade etmişlerdir. Mezheplerin bu konudaki görüşleri şöyledir:

Hanefiler, erkeklerin hem ka'de-i ûlada hem de ka'de-i âhirede tüm oturuşlarda iftiraş yapması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak kadınların erkeklerden farklı olarak teverrük (sağ ve sol ayağını sağ yanından çıkarıp sol uyluğu üzerine oturmak) şeklinde oturması gerektiğini söylemişlerdir.[259]

Hanbeliler de Hanefiler gibi kadınların oturuşunun erkeklerden farklı olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre kadınlar ya bağdaş şeklinde ya da (her iki ayağını da sağ taraftan çıkararak) teverrük şeklinde oturur.[260]

Bu görüşte olan Hanefi ve Hanbeliler, teverrük (her iki ayağın sağ taraftan dışarı çıkarılması) şeklinde oturmanın kadın için örtünmeye daha fazla riayet edilmesini sağladığını söylemişlerdir.[261] Burada her iki mezhebin de meseleye kadınların mahremiyeti üzerinden yaklaştıkları görülmektedir.

Maliki ve Şafii âlimleri ise oturuş hususunda kadınlar ve erkekler aynıdır.[262] Yani Malikilere göre kadınlar, her oturuşta erkekler gibi teverrük şeklinde otururlar. Şafiilere göre ise ilk oturuşta iftiraş, ikincisinde ise teverrük yaparlar. Şafii âlimlerinden Mâverdî, kadının oturarak namaz kıldığı takdirde bağdaş kurması gerektiğini söylese de Nevevî, bunun şaz olduğunu ve İmam Şafi'nin açıkça ifade ettiği görüşe muhalif olduğunu söylemiştir.[263]

Oturuş hususunda kadın ve erkek arasında fark olmadığını söyleyen Maliki ve Şafii âlimleri, naslardaki hitabın hem erkek hem de kadını içine alacak şekilde ve kapsayıcı olduğunu söylemişlerdir.[264]İmam Buhârî de 'Sahih'inde Ümmü Derda'nın fakih olduğu halde namazda erkeklerin oturuş şekli ile oturduğunu rivayet etmiştir.[265]

---

[259] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.257.; Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.25.; Osmân b. Ali ez-Zeylaî, *a.g.e.,* C.1, s.121.; Aliyyü'l Kârî, a.g.e., C.1, s.265.
[260] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.258.
[261] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.257.; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.258.
[262] İbn Rüşd el-Hafîd, *a.g.e.,* C.1, s.330.; Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.495.
[263] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.495.
[264] Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.14, s.149.
[265] Buhârî, "Ezân", 145

Buna göre Malikiler ve Şafiiler meseleye nasların delaleti üzerinden bakmışlar ve tesettür düşüncesini dikkate almamışlardır.

C. İstirahat Celsesi

İstirahat celsesinden maksat, kendisinde teşehhüt okunmayan rekâtlarda ikinci secdeden sonra, kıyama kalkmadan önce hafifçe oturulmasıdır. Bu oturmaya istirahat celsesi denilmiştir.

Hanefi, Maliki ve Hanbeli mezhepleri genel kabulleri itibariyle istirahat celsesini kabul etmezken Şafii mezhebi âlimlerinin çoğu, bu oturuşun meşru olduğunu ve yapılmasının sünnet olduğunu söylemişlerdir. Şafiilerden Ebu İshak el-Mervezi ise bu oturuşu yaşlı ve özür durumu bulunan kişilerin yapması gerektiğini ifade etmiştir.

1. Hanefi, Maliki ve Hanbeli Mezhepleri

Hanefi ve Maliki mezhepleriyle, Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete – mezhepte kabul edilen görüş de budur- göre istirahat oturuşu yapılmaz. [266] Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir rivayete göre o şöyle demiştir:

"Hadislerin çoğu bunun (istirahat celsesi) yapılmamasını ifade eder." [267]

Bu rivayet, bu oturuşu kabul etmeyenlerin, sahabenin çoğunun bu fiili yapmamasının bu fiilin yokluğuna delil olduğu kanaatinde olduklarını göstermektedir. Nitekim böyle bir namaz fiilinin, Hz. Peygamber tarafından onlarca sahabe arasında uygulanmasına rağmen tevatüren nakledilmemiş olması ve uygulanmıyor olması, bu oturuşu kabul etmeyenler için makul görülmemiştir. Bundan dolayı bu görüşte olanlara göre secdeden kalkarken bir müddet oturulmasına delalet eden rivayetler, zayıflık ve yaşlılık haline hamledilmelidir.[268]

---

[266] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *a.g.e.,* C.1, s.32.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.254.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.340.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.83.; İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, a.g.e., C.1, s.186.; Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.421.; Behâuddin el-Makdisî, *a.g.e*., C.1, s.101.; Mansûr el-Buhûti, *Keşşâf'ul Kınâ'*, C.1, s.355.

[267] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.212.

[268] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.255.

Bu konudaki diğer bir delili ise Ebu Hüreyre'den aktarılan şu hadistir:

"Hz. Peygamber, ikinci secdeden başını kaldırdığında ayaklarının ucu ile ayağa kalkardı.[269] İstirahat celsesini kabul etmeyen âlimlere göre rivayette geçen "ayaklarının ucu ile kalkması" ifadesi, kişinin istirahat celsesi için oturmadan kalkmasını ifade eder.[270] Hadiste oturmaktan bahsedilmemesi de bu yorumu desteklemektedir.

Hanefi âlimlerinden Kâsânî, bu hadisin yanı sıra sahabeden Ömer, Ali, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr'den de ayaklarının ucu üzere ayağa kalktıklarının rivayet edildiğini söylemiştir.[271]

2. Şafii Mezhebi

Şafii mezhebinde sahih kabul edilen görüşe göre ve Zahiri mezhebi ile Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir rivayete göre istirahat celsesi sünnettir. Burada otururken iftiraş oturuşuyla oturulur.[272] Onların bu konuda dayandıkları delil ise Malik b. Hüveyris'ten rivayet edilen şu hadislerdir:

"Hz. Peygamber, namazlarının tek rekâtlarında tam bir şekilde oturmadan ayağa kalkmazdı."[273]

Ebu Kılabe'ye de Malik b. Huveyris'in nasıl namaz kıldığı sorulunca şöyle cevap vermiştir:

"O, bizim şu hocamız gibi namaz kılıyordu. O (hocamız) da namazın ilk rekâtından kalkmadan önce, secdeden başını kaldırınca oturuyordu." dedi. [274]

Yukarıda da zikredilen Ebu Humeyd es-Saidi hadisinde, bu konu ile alakalı olarak şöyle denmiştir:

---

[269] Tirmizî, "Salât", 99; Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübarekfûrî, *Tuhfetu'l-Ehvezî*, Dâru'l-Fiker, Beyrut (t.s.), C. 2, s.169.
[270] Mübarekfûri, *a.g.e.,* C.2, s.169.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1. s.340.
[271] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.211.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.254.
[272] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.418.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.463.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e*., C.1, s.469.; İbrâhîm el-Beycûrî, *a.g.e,* C.1, s.331.; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.213.; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, C.1, s. 307.
[273] Tirmizî, "Salât", 98
[274] Buhârî, "Ezân", 45

"…sonra tekrar secdeye gitti daha sonra: 'Allahu Ekber' dedi, sonra başını kaldırdı, sol ayağını büktü ve üzerine oturdu daha sonra her kemik yerine oturana kadar mutedil bir şekilde düzeldi daha sonra ayağa kalktı ve aynı şeyleri ikinci rekâtta da yaptı…"[275]

Bu hadislerin namazda istirahat celsesinin yapılması gerektiğini açıkça ifade ettiği görülmektedir. Hz. Peygamberin secdeleri uzun yaptığı düşünüldüğünde secdeden sonra kısa süreli oturması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak zikredildiği üzere bazı âlimler, Hz. Peygamber'in istirahat celsesini anlatan bu rivayetlerin, hayatının son dönemine ve yaşlılık dönemine ait rivayetler olduğunu söylemiş bu oturuşu ancak ihtiyaç duyanların yapması gerektiğini ifade etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamberin, ashabına "*Rükû ve secdelerde beni acele ettirmeyin. Ben artık yaşlandım."* gibi ikazları da vardır.[276] Şafiilerden Ebu İshak el-Mervezi de bu görüşü tercih etmiştir. Ona göre istirahat celsesini yalnızca hasta, yaşlı veya zayıf olanların yapmaları gerekmektedir. Sağlıklı ve güçlü olanların ise doğrudan ayağa kalkması gerekir. [277]

[275] Tirmizî, "Salât", 111
[276] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.211.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.255.; Mansûr el-Buhûti, *Keşşâf'ul Kınâ'*, C.1, s.355.
[277] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.419.; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.213.; Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.211.

III. BÖLÜM

EF'ÂL-İ MAHSÛSAYA DAİR DİĞER HUSUSLAR

Her ibadetin kendine has bazı özellikleri olduğu gibi namazın da kendine has bazı uygulamaları vardır. Bu uygulamalardan bir kısmı tüm namazlar için geçerli iken bir kısmı da yalnızca bazı vakitlerde gerçekleştirilen fiillerdir. Çalışmanın geçen bölümlerinde namazda ellerin kaldırılması, ellerin bağlanması, ka'de ve celse gibi beş vakit namazda uygulanan bir kısım fiil incelendi. Bu bölümünde ise yalnızca belli başlı namazlarda gerçekleştirilen bazı namaz fiilleri incelenecektir. Bunun yanı sıra bu bölümde beş vakit namazda bulunsa bile çok az uygulandığı için insanların dikkatlerini celbeden bir takım fiillere de değinilecektir. Bu bağlam da "kunuta dair ihtilaflar", "kavme halinde ellerin durumu" ve "cenaze ve bayram namazlarına dair ihtilaflar" başlıkları altında zikredilen ihtilaflar ele alınacaktır.

A. Kunuta Dair İhtilaflar

Kunut, sözlükte sükût etmek, dua etmek, itaat etmek, huşu üzere bulunmak, ayakta durmak, kıyamı uzatmak, namazı ve duayı uzatmak" gibi anlamlara gelir.[278] Bir fıkıh terimi olarak ise kunut, namazda rükûdan önce veya sonra ayakta dua etmeyi ifade eder.[279]

Kunut duasının hangi namazda ve namazın neresinde yapılacağı konusunda âlimler farklı görüşlerde bulunmuştur. Bu konu üzerinde duran İbn Hümâm, kunut duasıyla ilgili üç konudaki ihtilaftan bahsetmiştir:[280] Bu ihtilaflar şu şekildedir:

a. Vitir namazında kunut duası, rükûdan önce mi yoksa rükûdan sonra mı okunur?

b. Vitir namazındaki kunut duası, senenin her gününde mi ya da sadece Ramazan ayının son on beş gününde mi okunur?

---

[278] İbn Manzûr, *a.g.e.,* C.2, s.378.; Muhsin Koçak, "Kunut", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C.26, s.380.; İbrahim Paçacı, "Kunut", *Dini Kavramlar Söziüğü*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2015, s. 384.
[279] Paçacı, *a.g.m.,* s. 384.
[280] İbn Hümâm, *a.g.e.,* C.1, s.304.

c. Vitir namazından başka bir namazda kunut okumak gerekli midir?

Bu bağlamda kunutu ele alındığında âlimler arasında kunutun hangi namazda, namazın neresinde okunacağına dair ihtilaf edildiği görülmektedir. Bu nedenle bu bölümde bu ihtilaflar ve kunuta dair diğer bazı farklı görüşler ele alınacaktır.

1. Kunut'un Bulunduğu Namaz ve Namazdaki Yeri

Mezheplerin normal (felaket bulunmadığı) zamanlardaki kunut duasının hangi namazlarda okunacağına dair görüşlerine bakıldığında; sabah namazında ve vitir namazında okunacağına dair farklı görüşler olduğunu görülmektedir. Hanefi ve Hanbeli mezhepleri, kunut duasının senenin tümünde vitir namazında okunması gerektiğini söylerken Maliki ve Şafii âlimleri, kunut duasının sabah namazına ait bir dua olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Şafiiler bununla birlikte Ramazan ayının son yarısında da kunutun okunması gerektiğini söylemişlerdir.

Kunutun namazın neresinde okunacağı noktasında ise Hanefiler, rükûdan önce yapılması gerektiği kanaatinde olsalar da Şafii ve Hanbeliler, rükûdan sonra okunması gerektiğini söylemişlerdir**.** Malikiler ise rükûdan önce veya sonra yapılmasının caiz olmasıyla beraber, rükûdan önce yapılmasının daha faziletli olduğunu söylemişlerdir.

a. Hanefi Mezhebi

Hanefi âlimleri, kunut duasının yalnızca vitir namazının son rekâtında rükûdan önce okunması gerektiğini söylemişlerdir.[281] Bu, Ebu Hanife'ye göre vacip, İmameyn'e göre sünnet hükmündedir.[282] Hanefilerin, kunutun vitrin son rekâtında rükûdan önce okunduğuna dair dayandıkları delil, Übey b. Ka'b'dan rivayet edilen şu hadistir:

[281] İbn Hümâm, *a.g.e.,* C.1, s.304.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.87.
[282] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.273.

"Hz. Peygamber, vitir namazını üç rekât kıldı ve rükûdan önce kunut yaptı."[283]

Tüm bu rivayetle beraber diğer başka rivayetleri[284] de esas alan Hanefi âlimleri, kunut duasının vitir namazında rükûdan önce okunmasının daha doğru olduğunu söylemiş ve diğer mezheplerden aktarılan sabah namazında kunut okunmasına dair zikredilen rivayetlerin mensuh olduğunu söylemişlerdir.[285] Bu rivayetlerin mensuh olduğunu ise şu hadise dayandırmaktadırlar.

"Hz. Peygamber, sabah namazında olduğu gibi akşam namazında da kunut okurdu."[286]

Hanefiler, bu rivayette geçen akşam namazında kunut duasının okunması kısmının icma ile mensuh olduğunu söyleyerek, sabah namazında da kunut okunmasının neshedildiği kanaatindedirler. [287] Sabah namazında kunut okunması gerektiğine dair zikredilen hadislerin mensuh olduğunun diğer bir delili, Ebu Osman'dan aktarılan şu rivayettir:

"Ebubekir ve Ömer'in ardında namaz kıldım. Onlardan hiçbirini sabah namazında kunut okurken görmedim."[288]

Bu rivayette, Hz. Peygamberin vefatından sonraki dönemden bahsedilmiş olması ve sabah namazında kunut olmadığının açıkça ifade edilmesi, Hanefilerin sabah namazında kunuttan bahseden rivayetlerin mensuh olduğuna hükmetmelerine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Hanefi âlimleri, Şafiilerin vitir namazında yalnızca Ramazanın son yarısında kunut okunmasına dair zikrettikleri delilleri de incelemiş ve

---

[283] Ebû Dâvûd, "Salât", 338

[284] Diğer rivayetler için bkz. Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kibleti li's-Sekafeti'l-İslamiyye, Cidde (t.s.), C.2, s.124.; el-Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.273.; Ekmeluddîn Bâbertî, a.g.e, C.1, s.346.

[285] Serahsî, a.g.e., C.1, s.165.; Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.273. Hanefi kaynaklarında zikredilen bu rivayeti hadis kaynaklarında tesbit edemedik. Ancak aynı manayı ifade eden bir hadis Sad b. Tarık Ebu Malik el-Eşcai'den şöyle rivayet edilmiştir: "Babama dedim ki: "Ey babacım sen Resulullah'ın, Ebubekir'in, Ömer'in, Osman ve Ali'nin arkasında burada Kufe'de beş yıla yakın namaz kıldın. Onlar sabah namazında kunut okur muydu." Dedi ki: "Ey oğlum bu sonradan ihdas edilmiştir." Tirmizî, "Salât", 179; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 145

[286] Müslim, "Mesâcid", 305

[287] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.273.; Ekmeluddîn Bâbertî, a.g.e., C.1, s.348.

[288] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.273.

bu rivayetlerde geçen kunutun uzun kıraat olarak anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir.[289] Zira Hanefilere göre kunut yalnızca Ramazan ayının son yarısında değil, senenin tüm günlerinde okunur.

b. Maliki Mezhebi

Malikiler, kunut duasının sabah namazında rükûdan önce veya sonra okunabileceğini söylemiş; ancak önce okumanın daha evla olduğunu ve bunun fazilet olduğunu ifade etmişlerdir.[290] Onların bu konudaki delilleri, Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadistir:

"Hz. Peygamber son rekâtta başını kaldırınca şöyle dua ederdi: 'Allah'ım Ayyaş b. Ebî Rabia'yı, Seleme b. Hişam'ı, Velid b. Velid'i ve Müminlerden ezilmek istenilenleri kurtar…' Yine Hz. Peygamber*, 'Gıfar kabilesini Allah mağfiret etsin. Eslem kabilesine Allah selamet versin.' derdi.* Hadisin ravilerinden olan Ebu Zinnad, bunların hepsinin sabah namazında olduğunu söylemiştir.[291] Malikiler bu rivayetle kunut duasının sabah namazına has olduğuna delil getirmişlerdir. Bu nedenle vitir namazı da dâhil zaruri durumlar da olsa diğer namazlarda kunut okunmasını reddetmişlerdir.[292]

Malikilerin esas aldıkları diğer bir delil ise Asım'dan rivayet edilen şu hadistir:

"Enes'e, kunutun rükûdan önce mi sonra mı olduğunu sordum. 'Rükûdan önce' dedi. Ben de 'Bazı insanlar rükûdan sonra olduğunu iddia ediyorlar' dedim. O da 'Resulullah bir ay boyunca kendilerine Kurra denilen sahabelerden bazısını katleden bir topluluğa beddua etmiştir.' dedi.[293] Malikiler bu rivayetle ise kunut duasının rükûdan önce olmasının daha evla olduğunu söylemişlerdir. Yine bu

---

[289] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.273.; Ekmeluddîn Bâbertî, a.g.e., C.1, s.347.
[290] Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l Kübrâ Rivâyetu Sahnûn*, C.1, s. 192.; Muhammed b. Abdullâh el-Huraşî, *a.g.e.,* C.1, s.515.; İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, a.g.e., C.1, s.192.; Muhammed Sekhâl el-Meccâcî, *a.g.e.,* C.1, s.114.
[291] Buhârî, "İstiskâ", 2
[292] İbn Rüşd, *a.g.e.*, C.1, s.474.; Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.34, s.66-67.
[293] Müslim, "Mesâcid", 301

rivayetlerden kunut duasında dua edilebileceği gibi gerektiğinde beddua edilmesinde de bir beis olmadığı anlaşılmaktadır.

c. Şafii Mezhebi

Şafiiler, kunut duasının, sabah namazında ve Ramazan ayının son on beş günündeki vitir namazının son rekâtında, rükûdan sonra okunması gerektiğini söylemişlerdir. Şafiilere göre bu sünnettir.[294] Bir kısım Şafii âliminden, Ramazanın tümünde vitirde kunut okunması gerektiği rivayet edilse de mezhepte kabul edilen görüş ilkidir.[295]

Şafiilerin, sabah namazında kunut okunacağına dair dayandıkları delil, Enes b. Malik'ten rivayet edilen şu hadistir:

"Hz. Peygamber, bir ay boyunca Arap kabilelerinden bazılarına beddua ederek kunut okudu daha sonra bunu terk etti.[296]*Ancak sabah namazındaki kunutu ise dünyadan ayrılana kadar bırakmadı."*[297]

Şafiilerin delil olarak zikrettiği bu hadisin ilk kısmı, kunut duasının sabah namazında olması gerektiğine işaret etmekle beraber hadisin Hz. Peygamberin kunut duasına vefat edene kadar devam ettiğini ifade eden ikinci kısmı, Hanefilerin ifade etmiş oldukları nesh itirazına karşı bir delil niteliğindedir. Nitekim rivayette Hz. Peygamberin kunut duasını vefat edene kadar terk etmediği ifade edilmiştir.

Şafiilerin, kunutun rükûdan sonra okunacağı hususunda dayandıkları delil ise şu hadistir:

"Enes b. Malik'e 'Hz. Peygamber sabah namazında kunut duası okudu mu?' diye soruldu. O da 'Evet.' dedi. Sonra ona 'kunut duasını rükûdan önce mi

---

[294] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.473-474.; Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn*, C.1, s. 358.; Ebû Hasan Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî*, el-Beyân fi Mezhebi'l-İmâmi'ş-Şafiî,* Dâru'l-Minhâc, (t.s.), C.2, s.268.; Hatîb eş-Şirbinî, a.g.e., C.1, s.451.

[295] Yahya b. Ebi'l-Hayr el-İmrânî, *a.g.e.,* C.2, s.268.

[296] Müslim, "Mesâcid", 304

[297] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* C.20, s.95.; Dârekutnî*, a.g.e.,* C.2, s.371.

okurdu sonra mı?' diye soruldu. O da 'Az müddet sürmek üzere rükûdan sonra okurdu.' dedi."[298]

Bu hadisi delil kabul eden Şafiiler, kunut duasının rükûdan sonra olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu hadisi zikreden ravilerin, daha fazla ve zapt bakımından daha güçlü olduğunu söyleyerek bu rivayetlerin kunutun rükûdan önce okunmasını anlatan rivayetlere tercih edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.[299] Yani Şafiiler burada hadisi kabul noktasında ravi sayısını ve hadisin sıhhatini esas almıştır.

Şafiilerin, kunutun ramazanın yalnızca son yarısında okunmasına dair delilleri ise Hz. Ömer'in, insanları Übey b. Kab'ın imamlığında topladığını aktaran hadistir. Bu rivayete göre Übey b. Kab, mescitte yirmi gün namaz kıldırmış ve ramazanın son yarısında kunut duasını okumuştur. [300] Şafiiler, bu rivayetin kunutun ramazanın son yarısında okunacağına dair sahabe icması bulunduğunu gösterdiğini söylemişlerdir. [301] Çünkü Übey b. Ka'b kunutu tüm sahabenin arasında okumuş, ve kimse bunu yadırgamamıştır.

d. Hanbeli Mezhebi

Hanbeliler, mezhepteki temel görüşleri itibariyle kunut duasının tüm vitir namazlarında ve rükûdan sonra yapılmasının sünnet olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[302] Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre ise rükûdan önce okunmasında da bir beis yoktur.[303]

Hanbelilerin kunutun vitir namazında okunması noktasında Hanefilerle aynı delilleri zikretmişlerdir. Onların, Hanefilerden ayrılarak kunut duasının rükûdan sonra olduğuna dair delilleri ise Şafiilerin de delil olarak kabul ettiği Enes b. Malik'ten rivayet edilen kunut duasının rükûdan sonra olması gerektiğini anlatan hadistir.[304] Bu konuda Şafiilerle aynı kanaati paylaşan Hanbeliler, Hanefilerin

---

[298] Nesai, "Tatbîk", 27
[299] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.487.
[300] Ebû Dâvûd, "Salât", 337
[301] Yahya b. Ebi'l-Hayr el-İmrânî, *a.g.e.,* C.2, s.269.
[302] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.580-581.; Behâuddin el-Makdisî*, a.g.e.*, C.1, s. 106.
[303] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.582.
[304] Buhârî, "Vitir", 7; Nesai, "Tatbîk", 27

görüşlerini destekleyen ve kunutun rükûdan önce olması gerektiğine dair rivayet edilen hadislerin ise zayıf veya metruk olduğunu söyleyerek reddetmişlerdir.[305]

Hanbeli kaynaklarında zikredilen, Ebu Malik el-Eşcai'den aktarılan şu rivayet ise Hanbelilerin sabah namazında kunut yapılmasının nesh edildiği noktasında Hanefilerle aynı kanaatte olduklarını göstermektedir:

"Babama dedim ki: "Ey babacığım sen Resulullah'ın, Ebubekir'in, Ömer'in, Osman ve Ali'nin arkasında burada Kufe'de beş yıla yakın namaz kıldın. Onlar sabah namazında kunut okur muydu?" Dedi ki: "Ey oğlum bu sonradan ihdas edilmiştir."[306]

Hanbeliler bu rivayetle sabah namazında kunut yapılması noktasında Şafiilerden ayrılmışlardır. Bazı Hanbeli âlimleri ise sabah namazında kunut okunmasına dair aktarılan rivayetlerin kıraati uzun yapmak şeklinde anlaşılabileceğini, kunutun bir felaket geldiği zaman yapılmış olabileceğini veya Hz. Peygamber'in kunutu bir kavme dua/beddua etmek istediği zaman yapmış olabileceğini ifade etmişlerdir.[307]

2. Felaket Esnasında Kunut

İbn Hümâm'ın yukarıda zikredilen tasnifi ve fukahânın görüşleri felaket, musibet gibi olağan dışı bir olay meydana gelmediği vakitler içindir. Eğer Müslümanlar arasında kıtlık, veba, korku gibi umumu etkileyen bir felaket olursa bu durumda genel olarak Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezhepleri kunut okunmasının meşru olduğunu söylemişlerdir.[308] Malikilerde meşhur olan görüşe göre ise felaket zamanında ayrı bir kunut yoktur. Ancak Malikilerden bazılarına göre, felaket zamanında tüm namazlarda kunut okunabilir.[309]

---

[305] İbn Kudâme, *el-Muğni,* C.2, s.582.
[306] Tirmizî, "Salât", 179; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 145
[307] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.586.
[308] Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s.87.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.457.; Vehbe ez-Zuhaylî, *a.g.e.,* C.1, s.817.
[309] Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.34, s.66-67.

Kunut okunmasını gerektirecek musibetler ise korku, veba, kıtlık, çekirge istilası ve benzeri olaylardır.[310]Mezheplerin felaket esnasında hangi namazlarda kunut okunması gerektiğine dair görüşleri şöyledir:

Hanefilere göre sıkıntı, fitne ve belâ gibi felaket zamanlarında, bir rivayete göre sadece cehri namazlarda kunut okunur. İmam Tahâvî'nin naklettiği diğer bir rivayete göre ise yalnızca sabah namazında okunması sünnettir.[311] Bu durumda kunutu imam okur, münferit ise okumaz. Yine tercih edilen görüşe göre bu durumda kunut, ikinci rekâtta rükûdan kalkınca okunmalıdır.[312] Mezhep içerisinde farklı görüşler[313] olsa da kabul gören görüş, budur.

Şafiilerde ise bu konuyla ilgili İmamü'l Haremeyn, İmam Gazzali'nin naklettiği birçok farklı görüş mevcuttur. Mezhepteki meşhur ve sahih kabul edilen görüşe göre Müslümanlara korku, kıtlık, veba, çekirge vb. musibetler arız olduğu durumlarda kunut her vakitte okunabilir. [314]

Hanbelilerdeki meşhur görüşe göre ise musibet zamanında devlet lideri veya devlet liderinin vekili için cuma namazı hariç tüm farz namazlarda kunut okumaları sünnettir.[315] Mezhepte kabul edilen temel görüş de budur. Ancak bir görüşe göre farz namazlarda sabah namazı dışında kunut okunmayacağı söylenmiştir. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan diğer bir rivayete göre ise sabah ve akşam namazında okunur. Çünkü Hz. Peygamber'den, sabah ve akşam namazında kunut okuduğu rivayet edilmiştir.[316] Zayıf bir rivayette ise bunlara yatsı namazı da eklenmiştir.[317]

---

[310] Vehbe ez-Zuhaylî, *a.g.e.,* C.1, s.817.
[311] İbn Nuceym*, a.g.e.,* C.2, s.47-48.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.87.
[312] İbn Nuceym, *a.g.e.,* C.2, s.48.
[313] bkz. İbn Nuceym, *a.g.e.,* C.2, s.48.; Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.34, s.66.
[314] Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.450.; Hatîb eş-Şirbinî, a.g.e., C.1, s.457. Mezhepteki bir görüşe göre ise herhangi bir musibet olmasa da mutlak olarak kunut okunabilir. Diğer bir görüşe göre umumi bir felaket olsa dahi kunut mutlak olarak okunmamalıdır. Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.475.
[315] İbn Müflih, a.*g.e.,* C.2, s.17.; İbn Kudâme, el-Kâfi, C.1, s.329.; Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.34, s.67.
[316] Müslim, "Mesâcid", 305
[317] İbn Müflih, *a.g.e.,* C.2, s.16-17.

Hanbeliler, felaket halinden taun/veba hastalığını istisna etmişlerdir. Onlara göre taun hastalığı için kunut okunmaz.[318] Bu durumda (felaket zamanında) kunut duası, cehri namazlarda cehri okunur.[319]

Hadis kaynaklarına bakıldığında ise felaket/musibet anında Hz Peygamberin ve sahabenin kunut duasını okuduğunun sabit olduğu görülmektedir. Bu konuda birçok rivayet[320] aktarılsa da konuyu uzatmamak adına bunlardan bir kaçı ile yetinilecektir. Örneğin; bu konuda Abdullah b. Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

"Resulullah, bir ay boyunca, hiç aralık vermeden her namazın peşinde, öğle, ikindi, aksam, yatsı ve sabah namazlarında kunut yaptı. Son rekâtta 'semiallahu limen hamideh' deyince Beni Süleym aşiretinden Ri'l, Zekvan, Useyye kabilelerine beddua ediyor, namazda kendine uyanlar da âmin diyorlardı." [321]

Aynı şekilde felaket durumunda kunutun meşru olduğuna dair Şabi'den şöyle bir rivayet aktarılmıştır:

"Ali, (Sıffin savaşı sırasında) sabah namazında kunut duası okuyunca insanlar buna karşı çıktı. O da 'Düşmanımıza karşı yardım talebinde bulunduk.' dedi."[322]

Bu iki rivayet, hem Hz. Peygamber'in hem de sahabenin zor zamanlarda kunut duası ile beraber namazlarını eda ettiklerini açıkça göstermektedir. Ayrıca musibetin/felaketin müşrikler tarafından bir saldırıdan ya da Müslümanların birbirleriyle olan anlaşmazlıklarından dolayı meydana gelmesinin, kunut meşruiyeti açısından bir etkisinin olmadığına da işaret etmektedir. Nitekim ilk rivayette Hz. Peygamberin kunut okumasının sebebi müşrik kabileler iken, ikinci rivayette Müslümanların kendi aralarındaki bir ihtilaftır. Yine bu rivayetler felaket esnasında duruma göre dua ve beddua lafızlarının kullanılabileceğini göstermektedir.

---

[318] İbn Müflih, a.*g.e.,* C.2, s.17.; Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.34, s.67.
[319] Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.34, s.68.
[320] Buhârî, *"Vitir", 7*; Müslim, "Mesâcid", 302; Ebû Dâvûd, "Salât", 343*;* Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* C.12, s.431.; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübra*, C.2, s.301.; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* C.2, s.103.
[321] Ebû Dâvûd, "Salât", 343; Beyhakî*, es-Sünenu'l-Kübra,* C.2, s.301.
[322] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* C.2, s.103.

Müctehidlerin farklı ictihadlarda bulunmalarının temelinde ise naslarda felaket zamanın da kunutun hangi namazlarda okunacağına dair kat'i bir ifadenin bulunmaması, bu konuda farklı uygulamaların olması ve rivayetlerin tevillere açık olması bulunmaktadır. Örneğin; Abdullah b. Abbas'tan aktarılan rivayette tüm namazlarda kunut okunmasından bahsedilirken Hz. Ali'den gelen rivayette yalnızca sabah namazı geçmektedir. Yine söz konusu rivayetlerde kunutu okuyanların devlet başkanı olması ve namazların cemaatle kılınması bu konuda farklı düşüncelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

3. Kunutta Ellerin Kaldırılması

Yukarıda kunut duasının hangi namazlarda ve namazın neresinde okunacağına dair mezheplerin farklı görüşleri delilleriyle beraber aktarıldı. Bu bölümde ise kunuttan önce ve kunut esnasında ellerin durumu incelenecektir.

Kunut duasından önce ellerin durumuyla alakalı olarak Hanefiler, kunuta başlamadan evvel tekbir getirilmesi gerektiğini ve bu tekbirde ellerin kaldırılması gerektiğini söylemişlerdir.[323] Bu konuda dayandıkları delil ise şu rivayettir:

"Eller, ancak şu yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, vitirde kunut yaparken, iki bayramda, Hacer-i Esved'i selamlarken, Safa ve Merve'de, Arafat'ta, cem olduğunda, iki makamda ve iki cemrede."[324]

Hanefiler bu rivayeti esas alarak ellerin kunut duası için kaldırılması gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca Hanefilerin işitme engelli kişilerle ilgili hassasiyetlerinin burada da olduğunu görüyoruz.[325] Nitekim işitme engelli kişiler, kendisinden sonra rükûya gidilmeyen, ayakta getirilen tekbirlerde yeni bir namaz fiiline geçildiğini anlamak için ellerin kaldırılmasına ihtiyaç duyarlar.

---

[323] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.165.; Kudûrî, *a.g.e.,* s.29.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.87.
[324] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.165. Bu rivayetle ilgili bkz. 54. dipnot.
[325] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.207.

Maliki mezhebindeki meşhur görüşe göre ise kunutttan önce tekbir getirilmez ve eller de kaldırılmaz.[326] Nitekim İmam Malik'ten iftitah tekbiri dışındaki yerlerde ellerin kaldırılmasını, zayıf gördüğü nakledilmiştir.[327]

Şafii ve Hanbeli mezheplerinde ise kunut rükûdan sonra okunduğu için ayrıca bir tekbir getirilmez ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılması ile yetinilir.[328] Ellerin kunut esnasındaki durumuna bakıldığında ise Hanefi ve Maliki mezheplerinin genel kabulleri itibariyle ellerin kaldırılmayacağı görüşünde oldukları, Şafii ve Hanbeli mezheplerinin ise ellerin içleri göğe bakacak şekilde, dua vaziyetinde kaldırılması gerektiği görüşünü benimsedikleri görülmektedir.

a. Hanefi ve Maliki Mezhepleri

Hanefi mezhebinde her ne kadar Ebû Yûsuf'tan aktarılan bir görüşe göre kunut esnasında ellerin kaldırılması ifade edilse[329] de mezhepte kabul gören görüşe göre eller kaldırılmaz. Ellerin kaldırılmaması gerektiğini söyleyen Hanefi âlimleri, ellerin durumu hususunda iki farklı görüş beyan etmişlerdir.[330]

Sahih olan görüşe göre kunut esnasında ellerin, kıraatte olduğu gibi bağlanması gerekir. Bu görüşte olan Hanefi âlimleri, kunutun kıraate benzediğini ve ellerin namazda kıraat yapılırken bağlandığı gibi kunut halinde de bağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine bu görüşte olanlara göre namazda elleri bağlamak kıyamın sünnetidir. Bundan dolayı kendisinde zikir bulunan her kıyamda eller bağlanır.[331] Kunut duası da bir zikir olduğu için elleri bağlamak daha evladır.

---

[326] Muhammed b. Abdullâh el-Huraşî, *a.g.e.,* C.1, s.515.; Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn,* C.1, s.165.; Yakup Mahmutoğlu-Mustafa Atlan, *Dört Mezhebe Göre Namazda Kunut Okumanın Keyfiyeti ve Hükmü,* İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018, Cilt:29, Sayı:2, s.10.; Safar Safarov, Kunut İbadeti, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2017, s.45.

[327] Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn,* C.1, s.165.;Safar Safarov, Kunut İbadeti, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2017, s.45.

[328] Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.45, s.265.

[329] Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.45, s.265.

[330] Serahsî, *a.g.e.,* C.1, s.165.

[331] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.166.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1, s.328.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s.81.

Hanefi âlimlerinden aktarılan ikinci görüşe göre ise ellerin salınması gerekir. Bu görüşü benimseyen âlimler ise kunutun dua hali olduğunu ve dua halinin de kıraat halinden farklı olması için ellerin salınması gerektiğini söylemişlerdir.[332]

Maliki mezhebinde de Hanefi mezhebinde olduğu gibi bir görüşe göre kunut esnasında ellerin kaldırılması gerektiği söylense de[333] mezhepteki temel görüşe göre eller yalnızca iftitah tekbirinde kaldırılır. kunut esnasında ise kaldırılmaz. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi Malikiler iftitah tekbiri dışındaki yerlerde ellerin kaldırılmasını zayıf olarak nitelendirmişlerdir. Mezhepteki meşhur olan görüşe göre ayrıca tekbir de getirilmez. [334] Buna rağmen kunut için tekbir getirilip getirilmeyeceği hususunda ve ellerin kaldırılması gerektiğini söyleyenlere göre ellerin ne şekilde kaldırılacağı hususunda ihtilaf olduğu da ifade edilmiştir.[335]

Kunut duasında ellerin durumu ile alakalı olarak günümüzde görülen diğer bir fiil ise kıraatten sonra kunut tekbirinden önce ellerin salınması uygulamasıdır. Bu fiil, ülkemizde gördüğümüz, Hanefi mezhebine mensup halk arasında uygulanan ve birçok yerde rastladığımız bir uygulamadır. Hanefi fıkıh kaynaklarındaki bilgiler arasında kıraatten sonra kunut tekbiri için ellerin salınmasına dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak bu hususta İsmail Hakkı Bursevî'nin 'Rûhu'l Beyân' adlı tefsirinde iki farklı rivayet olduğu göze çarpmaktadır.[336] Bundan dolayı bu uygulama her ne kadar Hanefi fıkıh kaynaklarında mevcut olmasa da bu rivayetlere dayanıyor

---

[332] Serahsî, *a.g.e.*, C.1, s.165.

[333] Muhammed b. Muhammed el-Hattâb, *a.g.e.,* C.2, s.238.; Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.45, s.266.

[334] Muhammed b. Abdullâh el-Huraşî, *a.g.e.,* C.1, s.515.

[335] Muhammed b. Muhammed el-Hattâb, *a.g.e.,* C.2, s.238.

[336] Bu konu ile alakalı rivayetler şu şekildedir: "Miraç gecesi Resulullah, Mescid-i Aksa'da bütün Peygamberlere imam olup namaz kıldırınca Hz. Musa, Peygamberimizden Sidre-i Münteha'ya vardığı zaman kendisi adına bir rekat namaz kılmasını istedi… Peygamberimiz, (Sidre-i Münteha'da Hz. Musa'nın isteğini yerine getirmek için) bir rekat namaz kıldı. Buna bir rekat da kendisi ilave etti ve namaz iki rekat oldu. Allah Teâla kendisine bir rekat daha kılmasını vahyetti. Böylece namaz, akşam namazı gibi 'vitir' (yani tek) oldu. İşte Resulullah üçüncü rekatı kılmak için kalktığı sırada Allah Teâla O'nu nur ve rahmetle örttü ve kendi tercihi olmadan elleri çözüldü. (Daha sonra ellerini kaldırarak tekbir aldı.) İşte kunut duasından önce elleri kaldırmak (ve tekbir almak) böylece sünnet oldu. Bundan dolayı Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Allah Teâla size bir namaz ekledi. O vitirdir."
"Bir rivayete göre ise ikinci rekatı bitirip üçüncü rekata kalkınca anne babasını cehennemde gördü ve endişelenip elleri çözüldü. Daha sonra kalbini toplayıp tekbir getirdi ve kunut duasını okudu…"
İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîr'u Rûhi'l Beyân*, Dâru İhyâi't Turâsi'l Arâbî, Beyrut (t.s.), C.4, s.531.

olabilir. Ancak bu konuda sağlam rivayetlerin olmaması ve fıkıh kaynaklarında bu uygulamadan bahsedilmemesi, bu uygulamanın doğru olmadığını göstermektedir.

b. Şafii ve Hanbeli Mezhepleri

Şafii mezhebindeki en sahih görüşe göre kunut duası yapılırken ellerin dua vaziyetinde açılması sünnettir. Bu, mezhepteki imamların çoğunun da kabul ettiği görüştür.[337] Hanbeliler de bu hususta Şafiilerle aynı görüştedirler. Ahmed b. Hanbel'den de kunut esnasında ellerin kaldırılmasına dair açık rivayetler gelmiştir.[338] Şafiilerden Şirazi, Kaffal ve Beğavi ve mezhep içerisindeki diğer birçok imama göre ise eller kaldırılmaz. Onlar, bu görüşlerine delil olarak namazdaki dualarda ellerin kaldırılmayacağını söylemişlerdir.[339] Nitekim secde ve teşehhüt halinde dua edilirken veya iftitah duasında eller kaldırılmaz. Bunlara kıyasla kunut duasında da ellerin kaldırılmaması gerekir.

Şafiilerden ellerin kaldırılması gerektiğini söyleyenlerin bu konudaki delilleri, Enes b. Malik'ten rivayet edilen şu hadistir:

"Resulullah'ı, tüm sabah namazlarında ellerini kaldırıp ve onları (Kurraları) katledenlere beddua ederken gördüm."[340] Şafiiler bu hadisi esas alarak kunut esnasında ellerin dua vaziyetinde kaldırılması gerektiğini söylemişlerdir. Nassın zahirinden anlaşılan mana da budur.

Hanbeliler ise ellerin kaldırılması noktasında İbn Mesud'un kunut okurken ellerini kaldırmasını esas almışlardır.[341] Hanbelilerin bu hususta diğer bir delilleri ise Ebu Rafi'den gelen şu rivayettir:

---

[337] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.479.; Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn*, C.1, s. 360.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.453.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.455.; Osmân b. Muhammed ed-Dimyâtî, *a.g.e*., C.1, s.312.

[338] Esrem, "Ebu Abdullah kunutta ellerini göğüs hizasına kadar kaldırıyordu" demiştir. İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.584.

[339] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.479.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.455.

[340] Beyhakî*, a.g.e.,* C.2, s.299.

[341] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C.2, s.584.

"Ömer b. Hattab'ın ardında namaz kıldım. O rükûdan sonra ellerini kaldırarak sesli bir şekilde kunut okudu. Katade şöyle demiştir: "Hasan da bunun aynısını yapardı."[342]

Kunut esnasında ellerin kaldırılmasının yanı sıra Hanbeli mezhebindeki bir görüşe göre kunut bittikten sonra, secdeye giderken de ellerin kaldırılması gerektiği söylenmiştir. Ahmed b. Hanbel'den de kunuttan sonra ellerini kaldırdığı rivayet edilmiştir.[343] Onlar buna gerekçe olarak, kunutun kıyam halinde yapılan uzun bir zikir olduğunu ve bundan dolayı kıraat gibi kabul edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Zikredildiği üzere Hanbelilere göre kıraatten sonraki tekbirde elleri kaldırmak menduptur. Bundan dolayı kunutttan sonraki tekbirde de ellerin kaldırılması gerekir.[344]

4. Ellerin Yüze Sürülmesi

Yukarıda zikredilen ihtilafların yanı sıra ellerin kaldırılması gerektiğini söyleyen Şafii ve Hanbeli mezhepleri, kunut duasının ardından ellerin yüze sürülüp sürülmemesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bundan dolayı bu bölümde Hanefi ve Maliki mezheplerinin görüşlerine yer verilmeyecektir.

Bu konuda her iki mezhepten de iki görüş aktarılmıştır.[345] Şafiilerden Kadı Cüveyni ve Gazzali gibi birçok âlim kunut duasından sonra ellerin yüze sürülmesini müstehap görmüştür.[346] Hanbelilerden aktarılan bir rivayete göre de elleri yüze sürmek müstehaptır.[347] Onlar, kunutun kendisinde ellerin kaldırıldığı bir dua olduğunu ve diğer dualarda olduğu gibi bunda da ellerin yüze sürülmesi gerektiğini

---

[342] Beyhakî, *a.g.e.,* C.2, s.300.

[343] Ebû Dâvûd, şöyle demiştir: *"Ahmed b. Hanbel'i gördüm. O, kunutu bitirip secde etmek isteyince ellerini rükûda kaldırdığı gibi kaldırırdı."*
Yine Hanbeli mezhebinin büyük alimlerinden olan Cübeyş b. Sindi de şöyle demiştir: *"Ebu Abdullah, vitir namazının kunutunda secde etmek istediği zaman ellerini kaldırırdı." İbn Kayyım el-Cevziyye*, *a.g.e.,* s. 227.

[344] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.,* s. 227.

[345] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.585.; İbn Müflih, a.*g.e.,* C.2, s.15.; Hatîb eş-Şirbinî, a.g.e., C.1, s.455.

[346] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.480.

[347] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.585.; İbn Müflih, *a.g.e.,* C.2, s.15.

söylemişlerdir.[348] Hem Şafiilerin hem de Hanbelilerin bu konuda esas aldıkları delil ise çeşitli varyantlarla rivayet edilen şu hadistir:

"Allah'tan istediğiniz zaman ellerinizin içiyle dua edin. Ellerinizin dışıyla dua etmeyin. Duayı bitirince de ellerini yüzüne sür."[349]

Bu görüşü benimseyen Hanbelilerin diğer bir delili ise Saib b. Yezid'den rivayet edilen şu hadistir:

"Hz. Peygamber, dua ettiğinde ellerini kaldırır ve yüzüne mesh ederdi."[350]
Bu hadisleri esas alan Şafii ve Hanbeli âlimlerine göre namazın içindeki ve dışındaki dua arasında fark yoktur.

Şafii mezhebinde sahih kabul edilen görüşe göre ise kunuttan sonra ellerin yüze sürülmemesi gerekir.[351] Beyhakî, bu konuda şöyle demiştir:

"Namazda ellerin yüze sürülmesi ile ilgili seleften bir şey ezberlemedim. Her ne kadar namaz dışındaki dua için rivayet olsa da. Namazda ellerin yüze sürülmesi ile ilgili hiçbir haber gelmemiş ve bu konuda kıyas da yoktur. Bundan dolayı evla olan bunu yapmamak ve selefin yaptığı gibi elleri kaldırmakla yetinmektir."[352] Buna göre bu görüşteki Şafiiler, hakkında nas bulunmadığı için böyle bir fiilin sünnet olmadığı kanaatindedir.

Aynı şekilde Hanbeli mezhebinde de bir rivayete göre ellerin yüze sürülmemesi gerekir. Ahmed b. Hanbel'e bu konuda sorulduğunda *"Bu konuda hiçbir şey işitmedim."* dediği rivayet edilmiştir. Bu görüşü benimseyen Hanbeli âlimleri, kunutun namazdaki bir dua olduğunu ve namazdaki diğer dualarda ellerin yüze mesh edilmediği gibi burada da mesh etmenin müstehap olmayacağını

[348] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.585
[349] İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 119
[350] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* C.29, s.462.
[351] Nevevî, *Ravdatu't-Talibîn*, C.1, s. 360.; Hatîb eş-Şirbinî*, a.g.e.,* C.1, s.455.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.453.
[352] Nevevî, *el-Mecmû',* C.3, s.480.

söylemişlerdir.[353] Buna göre Hanbeli mezhebinde namaz içerisindeki ve namaz dışındaki dua arasında bir ayrıma gidildiği ortaya çıkmaktadır.

B. Kavme Halinde Ellerin Durumu

Rükûdan sonra ayakta beklemek, fıkıh literatüründe kavme[354] ya da itidal[355] olarak isimlendirilir. Namazın bu fiili, Hanefi mezhebinde sahih olan görüşe göre vacip, Şafii ve Hanbeli ve bir kısım Maliki âlimine göre farzdır.[356] Rükûdan sonra kavmenin farz olmadığını söyleyenler, Allah Teâla'nın ancak kıyam, rükû ve secdeyi emrettiğini ve kavme halinde farz bir zikrin olmadığını söylemişlerdir. Kavme halinin farz olduğunu söyleyenler ise Hz. Peygamber'in, namazı doğru kılmayan kişiye namazı öğretirken kavme halinden bahsettiğini ve kendisinin de bunu devamlı yaptığını söylemişlerdir.[357]

Namaz kılan kişinin kavme halinde ellerinin durumu ile ilgili mezhepler arasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Hanefi, Maliki ve Şafii mezheplerinde sahih olan görüşe göre kavme halindeyken ellerin salınması sünnettir.[358] Bâbertî, Hanefilerden bazılarının kavme halinde ellerin bağlanması gerektiği görüşünü benimsediğini aktarmış; ancak mezhep içerisinde sahih kabul edilen görüşün, ellerin yana salınması olduğunu belirtmiştir. Serahsî, içerisinde sünnet olarak gelmiş bir zikrin bulunmadığı tüm kıyamlarda ellerin salınması gerektiğini ifade etmiş ve bundan dolayı kavme halinde de ellerin salınması gerektiğini söylemiştir.[359] Hanefilerden bir kısım âlim ise kavme durumunda bir bekleme ve karar hali olduğu için yalnızca Cuma ve bayram namazlarında ellerin bağlanmasının evla olduğunu söylemiştir.[360]

---

[353] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.585.
[354] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.238.; Aliyyü'l Kârî*, a.g.e.,* C.1, s.243.
[355] Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.448.
[356] İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.2, s.185.; Abdulvehhap el-Bağdadi*, a.g.e.,* C.1, s.303.; Aliyyü'l Kârî*, a.g.e.,* C.1, s.235.
[357] İbn Kudâme, *el-Muğnî, C.*2, s.185-186.
[358] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.238.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.81.; Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *a.g.e.,* C.1, s.448.; Hatîb eş-Şirbinî, *a.g.e.,* C.1, s.449.
[359] Ekmeluddîn Bâbertî*, a.g.e.,* C.1, s.238.; İbn Âbidin, *Reddu'l Muhtar*, C.1. s.328.; Aliyyü'l-Kârî*, a.g.e.,* C.1, s.243.
[360] Kâsânî, *a.g.e.,* C.1, s.201.

Hanbeli mezhebinde ise kişinin elleri bağlama veya salma hususunda serbest olduğunu söylenmiştir.[361] Diğer bir görüşe göre ise ellerin salınması gerekir.[362] Salih b. Ahmed şöyle demiştir:

"Babama namaz kılan kişi başını rükûdan kaldırdıktan sonra sağ elini sol elinin üzerine mi koyar, yoksa ellerini salar mı diye sordum." O, "İnşallah bunda bir zorluk olmayacağını zannediyorum." dedi.[363]

İbn Kayyım'ın Kadı Ebu Ya'la'dan naklettiği şu sözler, Hanbelilerin görüşlerinin gerekçesi hususunda fikir vermektedir:

"Kişi, kavme halinde elleri salma ve bağlama noktasında muhayyerdir. Kavme halinde kişinin ellerini bağlaması caizdir. Çünkü rükûdan sonraki ayakta durma hali rükûdan önceki kıyam haline benzer. Ellerini salması da caizdir. Çünkü kişinin rükûdan sonraki hali, secde ve cülûs haline benzer. Buralarda elleri bağlamak gerekmediği gibi kavme halinde de bağlanmaması caizdir."[364] Bu düşünceye göre ellerin salınması veya bağlanması, kavme halinin namazın hangi bölümüyle kıyas edileceğine bağlıdır.

C. Cenaze ve Bayram Namazlarında Ellerin Kaldırılması

1. Cenaze Namazı

Cenaze namazı, aralarında dört mezhep imamının da bulunduğu cumhura göre dört tekbirle kılınır.[365] Nitekim Hz. Peygamber, Necaşi vefat ettiği zaman onun için gıyabi olarak dört tekbirle cenaze namazı kılmıştır.[366] Humeyd b. Abdurrahman'dan da şöyle rivayet edilmiştir.

---

[361] Mansûr el-Buhûti, *Keşşâfü'l-Kınâ'*, C.1, s.348.; İbn Müflih, *a.g.e.,* C.1, s.399.; İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.,* s.226.
[362] İbn Müflih, *a.g.e.,* C.1, s.399.
[363] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.,* s.226.
[364] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.,* s.226.
[365] Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *a.g.e.,* C.13, s.211.; Mehmet Şener, "Cenaze" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C.7, s.356.
[366] bkz. Buhârî, "Cenâiz", 64

"Enes b. Malik bize (cenaze) namazı kıldırdı. Yanılıp üç sefer tekbir getirdi ve selam verdi. Kendisine (üç sefer tekbir getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kıbleye yönelerek dördüncü bir tekbir daha getirdi ve sonra selam verdi."[367]

Bu rivayette tekbir sayısı dört ile sınırlandırılıştır. Ancak tabiinden birçok kişiye ve Ebû Yûsuf 'tan rivayet edilen bir görüşe göre cenaze namazı beş tekbirle kılınır.[368] Abdullah b. Abbas ve Enes b. Malik'ten ise cenaze namazının üç tekbirle kılınacağına dair rivayetler vardır.[369]

Bazı âlimlerden bu konuda üç, dört, beş ve yedi tekbir gibi farklı görüşler aktarılmıştır. Sahabe arasında da bu hususta ihtilaf olmakla beraber[370] Nevevî bu ihtilafın daha sonraki dönemlerde kırılmış olduğunu ve şu an (Nevevî'nin yaşadığı dönem) ümmetin bu konuda icma ettiğini söylemiştir.[371] Bazı âlimler bu icmanın Hz. Ömer'in hilafeti döneminde gerçekleştiğini söylemiştir.[372]

Cenaze namazında ellerin kaldırılmasına dair mezheplerin görüşleri incelendiğinde ise ilk tekbirde ellerin kaldırılacağı hususunda âlimlerin ittifak ettiği görülmektedir.[373] Diğer tekbirlerde ise âlimler arasında ihtilaf mevcuttur. Mezheplerin bu konudaki görüşleri şöyledir:

Hanefi mezhebindeki temel görüşe göre eller yalnızca iftitah tekbirlerinde kaldırılır. Bundan sonraki hiçbir tekbirde kaldırılmaz.[374] Ancak mezhebin Belh bölgesi âlimlerinin çoğu, ellerin tüm tekbirlerde kaldırılması gerektiğini söylemiştir.[375]

---

[367] Buhârî, "Cenâiz", 64
[368] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, a.g.e., C.1, s.379.; Serahsî, a.g.e., C.2, s.63.; Abdulvehhab b. Ali el-Bağdadi, *a.g.e.,* s.361-362.; İbn Rüşd el-Hafîd, *a.g.e*., C.2, s.28.
[369] bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* C.2, s.496.
[370] Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, a.g.e., C.13, s.212.
[371] Nevevî, *el-Mecmû'*, C.5, s.187-188.
[372] Muhammed b. Abdullâh el-Huraşî, *a.g.e.,* C.2, s.118.
[373] İbn Rüşd el-Hafîd, *a.g.e.,* C.2, s.29.
[374] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *a.g.e.,* C.1, s.379.; Aliyyü'l-Kârî*, a.g.e.,* C.1, s.441.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.131.
[375] Serahsî, *a.g.e.*, C.2, s.64.

Ellerin yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılması gerektiğini söyleyen Hanefi âlimleri, bu konuda Abdullah b. Abbas'tan aktarılan şu rivayete dayanmaktadırlar:

"Resulullah cenaze namazında ellerini ilk tekbirde kaldırır, sonra tekrar etmezdi."[376]

Bu rivayetin yanı sıra Hanefiler, cenaze namazındaki her tekbirin bir rekât yerine geçtiğini ve diğer namazlarda her rekâtta ellerin kaldırılması gerekmediği gibi burada da kaldırılmayacağını söylemişlerdir.[377] Buna göre Hanefiler, nastan istinbat ettikleri hükmü kıyas ile güçlendirmişlerdir.

Maliki mezhebinde de eller yalnızca birinci tekbirde kaldırılır.[378] Nitekim Malikilerin iftitah tekbiri dışında ellerin kaldırılmasını zayıf gördüklerini yukarıda zikrettik. Ancak mezhep içerisinde tüm tekbirlerde elleri kaldırmakta bir beis olmadığı da ifade edilmiştir.[379]

Şafii ve Hanbeli mezheplerinde ise eller iftitah tekbiri ve ondan sonraki tüm tekbirlerde de kaldırılır.[380] Cenaze namazında tüm tekbirlerde ellerin kaldırılması gerektiğini söyleyen âlimler, cenaze namazındaki ilk tekbirin dışındaki tekbirleri ilk tekbire kıyas ederek, bu tekbirlerde de ellerin kaldırılmasının daha doğru olduğunu ifade etmişlerdir.[381] Şafii ve Hanbeliler ise meseleye farklı yönden yaklaşıp Hanefilerden farklı bir kıyasa başvurmuşlardır. Bunun yanı sıra bu görüşü benimseyen âlimlerin dayandıkları diğer bir delil, İbn Ömer'in cenaze namazında tüm tekbirlerde ellerini kaldırdığını ifade eden şu rivayettir:

"Muhakkak ki O, (İbn Ömer) cenaze namazının her tekbirinde ellerini kaldırıyordu..." [382]

---

[376] Dârekutnî, *a.g.e.,* C.2, s.438.
[377] Serahsî, *a.g.e.*, C.2, s.65.
[378] İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, C.1, s.589.
[379] İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *Metnu'r-Risâle,* el-Mektebetu's-Sekâfiyye, Beyrut (t.s.), s.64.
[380] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *a.g.e.,* C.2, s.509.; Behâuddin el-Makdisi, *a.g.e*., C.1, s.168.; Saffet Köse, "Tekbir" *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2011, C.40, s.343.
[381] Behâuddin el-Makdisi, *a.g.e*., C.1, s.168.; İbn Rüşd el-Hafîd, *a.g.e.,* C.2, s.29.
[382] Buhârî, *Kitab'u Ref'il Yedeyn Fi's Salat*, s.155.

Bu rivayet, cenaze namazında kaç tekbir getirildiği noktasında bilgi vermese de ellerin tüm tekbirlerde kaldırılacağını açıkça belirtmiştir. İmam Buhârî gibi bazı âlimler de bu rivayeti ellerin kaldırılmasına dair delil olarak zikretmişlerdir.

2. Bayram Namazı

Bayram namazı, kendisinde diğer namazlardan farklı olarak bazı tekbirlerin bulunduğu iki rekâtlı bir namazdır. Bunlara 'zevâid' tekbirleri denir. Bu tekbirler Hanefilere göre vacip, diğer mezheplerde ise sünnettir.[383]

Hanefîlere göre ilk rekâtta kıraatten önce, ikinci rekâtta ise rükûya varmadan önce üçer defa tekbir alınır.[384] Hanefiler bu görüşlerinin, Abdullah b. Mesud, Ömer, Ebu Musa el-Eş'ari, Huzeyfe, İbn Zübeyr ve Ebu Mesud el-Ensari'nin görüşü olduğunu söylemiştir. [385] Hanefiler bu konuda şu rivayete dayanmaktadırlar:

Said b. el-As, Ebu Musa el-Eş'ari'ye ve Huzeyfe b. el-Yeman'a, Resulullah'ın Kurban ve Ramazan bayramlarında nasıl tekbir aldığını sordu. Ebu Musa şu cevabı verdi:

"Cenaze namazındaki tekbir gibi dört defa tekbir alırdı".

Bunun üzerine Huzeyfe:

"(Ebu Musa) doğru söyledi" dedi.[386]

Buradaki dört tekbir, iftitah tekbiriyle beraber sayılmıştır. 'Kitabu'l Âsâr'da da bayram namazının nasıl kılınacağı ile alakalı bu rivayete benzer İbrahim'den aktarılan şöyle bir rivayet mevcuttur:

"Velid b. Ukbe, Abdullah b. Mesud'un, Huzeyfe'nin ve Ebu Musa'nın karşısına çıktı ve 'Yarın bayramınız. Nasıl namaz kılayım?' dedi. İbn Mesud ise 'Ey Ebu Abdurrahman ona anlat.' dedi. O da 'Namaza ezansız ve kametsiz başla. Birinci

[383] İbrahim Bayraktar, "*Bayram", TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C.5, s.260.; Vehbe ez-Zuhaylî, *a.g.e.,* C.2, s.371-377.; Kudûrî, a.*g.e*., s.37.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.118.
[384] Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *a.g.e.,* C.1, s.336.; Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.459.; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.,* C.1, s.420.
[385] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.459.
[386] Ebû Dâvûd, "Salât", 250

rekâtta beş tekbir getir. Dördü kıraatten önce (iftitah tekbiri de dâhil) sonra kıraat et ve beşinci tekbirde rükûya git. Daha sonra kalk kıraat yap. İki kıraati peş peşe yap. Sonra dört tekbir getir, dördüncüyle rükûya git.' dedi. Ayrıca O'na namazdan sonra bineğinde hutbe okumasını emretti."[387] Hanefilerin bu bayram namazı tarifi "İki salla, bir bağla, üç salla, bir yat." gibi veciz bir ifade halkın zihnine nakşedilmiştir.[388]

Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri ise tekbirlerin, istiftah duasından sonra, kıraatten önce olması gerektiğini söylemişlerdir. Malikiler ve Hanbeliler, ilk rekâtta iftitah tekbiriyle beraber yedi ve ikinci rekâta kalkınca da kalkış tekbiri dışında beş defa tekbir alınması gerektiğini söylemişlerdir.[389] Şafiilere göre ise birinci rekâtta iftitah duasından sonra yedi ve ikinci rekâta kalkınca beş defa tekbir alınır.[390] Her üç mezhebin de bu konuda dayandıkları delil Kesir b. Abdullah'tan aktarılan şu hadistir:

"Resulullah, Ramazan ve Kurban bayramlarının namazlarında ilk rekâtta kıraatten önce yedi, diğer rekâtta kıraatten önce beş tekbir alırdı."[391]

Mezheplerin delillerinin aynı olmasına karşın, Şafiiler rivayetlerde geçen yedi tekbir ifadesinin iftitah tekbirini kapsamadığını, Maliki ve Hanbeliler ise iftitah tekbirini de içine aldığını söylemiştir. Bundan dolayı Maliki ve Hanbeliler ilk rekâtta altı tekbir, Şafiiler ise yedi tekbir olması gerektiğini söylemişlerdir.

Bu ihtilaflarla beraber tekbirler esnasında ellerin kaldırılıp kaldırılmayacağı hususunda da farklı ictihadlar mevcuttur.

Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezheplerindeki tercih edilen görüşlere göre ellerin tüm tekbirlerde kaldırılması müstehap kabul edilmiştir.[392] Her üç mezhep de ellerin kaldırılması hususunda nasları esas almışlardır. Nitekim İbn Kayyım, sahabenin

---

[387] Ebû Yûsuf Yakûb b. İsmâil el-Ensârî, *Kitâbu'l-Âsâr,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (t.s.), C.1, s.59.
[388] Tahir Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, Akçağ Yayınevi, Ankara 1998, s.116.
[389] İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât,* C.1, s.589.; Abdulvehhap el-Bağdadi*, a.g.e.,* C.1, s.429.*;* Muhammed b. Abdullah el-Hurâşî*, a.g.e.,* C.2, s.100.; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.3, s. 271.; Behâuddin el-Makdisi, *a.g.e*., C.1, s.155.
[390] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *a.g.e.,* C.2, s.507.; Muhammed el-Gamrâvî, *a.g.e.,* s.95.
[391] Tirmizî*,* "Salât", 269
[392] Kudûrî, *a.g.e*., s.38.; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *a.g.e*., C.1, s.118.; Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *a.g.e*., C.2, s. 509.; Nevevî, *el-Mecmû',* C.5, s.26.; İbn Kudâme, *el-Muğnî,* C.3, s.272.; Behâuddin el-Makdisi*, a.g.e.,* C.1, s.155.

bayram namazı tekbirlerinde ellerini kaldırdığının sabit olduğunu söylemiştir.[393] Bunun yanı sıra Hanefiler aklî bir delil olarak, yukarıda da aktardığımız gibi işitme engelli kişileri durumunun da elleri kaldırmayı gerektirdiğini belirtmişlerdir.[394]

Maliki mezhebi ve Hanefilerden Ebû Yûsuf'a göre ise eller yalnızca iftitah tekbirinde kaldırılır.[395] Nitekim daha önce de zikredildiği gibi İmam Malik'in iftitah tekbiri dışındaki yerlerde ellerin kaldırılmasını zayıf gördüğü aktarılmıştır. Ebû Yûsuf ise elleri kaldırmanın yalnızca iftitah tekbirinin sünneti olduğunu bundan dolayı diğer tekbirlerde ellerin kaldırılmaması gerektiğini söylemiştir. Nitekim bundan dolayı rükû ve secde tekbirlerinde de eller kaldırılmaz.[396] Buna göre ellerin kaldırılmaması noktasında müctehidin bakış açısı etkili olmuştur.

[393] İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e*., s.228.
[394] Serahsî, *a.g.e.*, C.2, s.39.
[395] İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, C.1, s.501.; Nevevî, *el-Mecmû',* C.5, s.26.
İbn Kasım'ın İmam Malikten yaptığı rivayette her ne kadar -yukarıda zikrettiğimiz üzere- İmam Malik'in namazda elleri kaldırmayı zayıf gördüğü rivayet edilse de Mutarrıf, İmam Malik'in cenaze namazında ellerini kaldırdığını söylemiştir. İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, en-*Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, C.1, s.501.
[396] Ekmeluddîn Bâbertî, *a.g.e.,* C.1, s.461.

SONUÇ

Mezheplerin fıkıh literatürleri incelendiğinde, ictihadlarının son derece tutarlı ve sistematik olduğu görülür. Mezheplerin bu sistematik yapılarını birçok fıkhi meselede müşahede etmek mümkündür. Bu konuların başında ise hiç şüphesiz namaz ibadeti gelir.

Bu çalışma boyunca mezheplerin namazın fiilleri ile alakalı farklı görüşler ve bu farklılıklara sebep olan temel düşünce incelenmiştir. Çalışma sonucunda mezheplerin namazın fiilleri hususunda farklı ictihadlarda bulunmasının temel sebebinin, nasların farklılığından kaynaklandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra naslarda farklı anlaşılmaya müsait bazı lafızların bulunması ve müctehidlerin nasları tercih etme metotlarının farklı olmasının da namazın fiilleri noktasında farklı kanaatlerin oluşmasına sebep olduğu söylenebilir. Örneğin; yukarıda da belirtildiği gibi Hanefiler, ellerin kaldırılmasına dair aktarılan hadisler arasında tercih yaparken ravinin fıkıh bilgisinin önemli olduğunu ifade ederken; Şafiiler, bu konuda rivayetlerin çokluğunu esas almışlardır. Aynı şekilde namazda teşehhüt oturuşuyla alakalı rivayetleri inceleyen Malikiler, ravinin sünneti daha iyi bilmesini tercih sebebi kabul ederken; Hanbeliler, hadisin sıhhatini ve ravilerinin çokluğunu esas almışlardır. Yine tekbir getirilirken parmakların durumu ile ilgili zikredilen bir hadisi Şafiilerin parmakların açık olması gerektiği şeklinde anlamlarına karşın Hanbelilerin parmakların bitiştirilmesi gerektiğini ifade etmeleri, ihtilafın lügavî bir sebepten dolayı meydana geldiğini açıkça göstermektedir.

Mezhepler, ictihadlarında naslarla beraber çoğu zaman nasları destekleyecek akli bazı deliller sunarak görüşlerinin aklen anlaşılabilir olmasına gayret etmişlerdir. Örneğin; namazda ellerin kaldırılması hususunda, ellerin kaldırılmasının işitme engelli kişilerin namaza başlandığını anlamasını sağlayacağını söyleyerek bu fiilin yapılmasının bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ayrıca mezheplerin fıkıh literatürlerinde kendi görüşlerini ispat etmek için zikredilen nakli ve akli delillerin yanı sıra, diğer mezhepler tarafından savunulan görüşlerin de ele alındığını ve ilmi çerçevede tenkit edildiğini görmek mümkündür.

Mezhep âlimleri, bu sayede kendi görüşlerini desteklerken, aksi yönde zihinlerde oluşabilecek bazı soru işaretlerini de ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır.

Müctehidlerin namazın fiilleri noktasında ortaya koydukları düşüncelerin temel amacı, namazda huşuyu elde edebilmeyi sağlamaktır. Namazla ilgili ortaya koydukları tüm görüşlerde bunu görmek mümkündür. İctihadlarında genel olarak akli delilleri değil de hadisleri esas almaları da, müctehitdlerin Hz. Peygamber'in namazı gibi bir namazın kılınmasını sağlayarak huşûyu en üst perde de elde edebilmeyi amaçladıklarını gösterir. Nitekim çalışma boyunca buna çok defa işaret edilmiştir.

Müctehidlerin kadınların namazıyla ilgili ictihadlarında ise mahremiyet ve tesettür vurgusunun ön planda olduğunu ifade etmek gerekir. Her dört mezhebin de kadınlarla ilgili namazın belli kısımlarında tesettür ve mahremiyet fikrini dikkate alarak meseleye yaklaştıkları söylenmelidir. Bunun bir yansıması olarak kadınların namaz fiillerinde daha dikkatli hareket etmeleri, mezheplerin genel kanaati olarak görülmektedir.

Son olarak mezheplerin bu ictihadları, diğer tüm meselelerde olduğu gibi namazın fiillerini daha iyi anlama gayesiyle yaptıkları unutulmamalı, âlimlerin bu noktada ortaya koydukları gayret takdir edilmeli ve ortaya çıkan görüş farklılıklarına karşı müsamahakâr olunmalıdır. Bu farklı görüşler İslam'ın bir zenginliği olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Kur'ân-ı Kerîm

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *el-Binâye Şerhu'l Hidâye,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *Şerhu Ebî Dâvûd,* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1999.

Bâbertî, Ekmeluddîn, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.

Bağdâdî, Kâdî Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Ali el-Mâlikî, Uyûnu'l-Mecâlis, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2000.

Beycûrî, İbrâhîm, *Hâşiyetu'l-Beycûri*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenu'l-Kübra*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu,* Ravza Yayınları, İstanbul 2013.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut (t.s.).

Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Kitâbu Ref'i'l-Yedeyn fi's-Salât,* Dâru İbn-i Hazm, Beyrut 1996.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. İdris, *Şerhu Müntehe'l-İrâdât,* Âlemi'l-Kutub, Riyad 1993.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, *Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâʿ,* Dâru'l-Fiker, Beyrut 1982.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tefsîr'u Rûhi'l-Beyân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (t.s.).

Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.

Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed - Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *eş-Şerhu's-Sağîr ala Akrabi'l-Mesâliki ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik mea Hâşiyeti's-Sâvî,* Dâru'l-Meârif, (t.s.).

Dihlevî, Şâh Veliyyullâh, *Hüccetullâhi'l-Bâliġa (Gazzâlî'nin İḥyâʾü Ulûmi'd Dîn'inin Kenarında),* İstanbul h.1318.

Dimyâtî, Ebû Bekir Osmân b. Muhammed Şettâ el-Bekrî*, Hâşiyetu İâneti't-Tâlibin alâ Halli Elfâzı Fethi'l-Müîn,* Dimeşk 2008.

Dusûkî, Muhammed Arefe, *Hâşiyetü'd-Dusûki ala'ş-Şerhi'l-Kebîr,* Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye, Kahire (t.s.).

Ebû Abdullâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, Âlemu'l-Kutub, Riyad 1990.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Davud*, Dâru'r-Risâleti'l Âlemiyye, Beyrut 2009.

Ebû Yûsuf Yakûb b. İsmâil el-Ensârî, *Kitâbu'l-Âsâr,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (t.s.).

Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-İnâye*, Daru'l-Erkam, Beyrut 1997.

Ensârî, Zekeriyyâ b. Muhammed b. Zekeriyyâ, *Esna'l-Metâlib Şerhu Ravdi't-Tâlib,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

Ferâhidî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

Gamrâvî, Muhammed ez-Zührî, *es-Sirâcu'l-Vehhâc*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.

Hattâb, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mâlikî, *Mevâhibu'l-Celîl fî Muhatasari'ş-Şeyh Halîl*, Dâru'r-Rıdvân, Nuvakşot 2010.

Heytemî, Ebû Abbâs Şihabuddîn Ahmed b. Hacer, *Fethu'l-Cevâd bi Şerhi'l-İrşâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

Himyerî, Neşvân b. Saîd, *Şemsu'l-Ulûm,* Dâru'l-Fiker, Dimeşk 1999.

Huraşî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'l-Huraşî alâ Muhtasari Sidi Halîl ve bi Hamişihi'l-Advî,* el-Metbaatu'l-Emiriyyeti'l-*Kübrâ,* 2. Baskı, Mısır 1899.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Endülûsî en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ'i min Maâni ve'l-Esânîd,* Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrip 1967.

İbn Âbidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-Arabî, Beyrut (t.s.).

İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *Metnu'r-Risâle,* el-Mektebetu's-Sekâfiyye, Beyrut (t.s.).

İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1999.

İbn Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, el-Matbaatu'l-Kubra'l-Emiriyye, Bulak h.1316.

İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ref'u'l-Yedeyn fi's-Salât,* Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2010.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâili el-Makdisî, *el-Kâfî,* Dâru Hicr, 1997.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâili el-Makdisî, *el-Muğnî,* Dâru Âlemi'l-Kutub, Riyad 1997.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen-i İbn-i Mâce,* Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye 1952.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Tercume, Bulak (t.s.).

İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Hanbelî, *Mubdi' Şerhu'l-Mukni'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

İbn Nuceym, Zeynuddîn, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve bi Hâmişihi Menhati'l-Hâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyeti'l-Kubrâ, (t.s.).

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed*, Mukaddimâtu'l-Mumehhidât,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1988.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid,* Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1994.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî, *el-Musannef,* Dâru't-Tâc, Beyrut 1989.

İmrânî, Ebû Hasan Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmâmi'ş-Şafiî,* Dâru'l-Minhâc, (t.s.).

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mesud b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi'ş-Şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

Kevserî, Muhammed Zâhid, *en-Nüketü't-Tarîfe,* el-Mektebetü'l-Ezheriyyeti li't-Türâs, Kahire 2000.

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Muhtasar,* Dâru's-Selâm, Kahire 2013.

Kurtubî, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, *el-Kâfi fi Fikhi Ehli Medîneti'l-Mâliki*, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîsiyye, Riyad 1978.

Makdisî, Behâuddin Abdurrahmân b. İbrâhîm, *el-Udde fi Şerhi'l-Umde*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.

Makdisî, Ebu'n-Necâ Şerefuddîn Mûsâ el-Hicâvî, *el-İkna' fî Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Dâru'l-Marife, Beyrut (t.s.).

Mâlik b. Enes el-Esbahî, *Müdevvenetü'l-Kubrâ Rivâyetu Sahnûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2004.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-Kebîr,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Meccâcî, Muhammed Sekhâl, *el-Mühezzeb mine'l-Fikhi'l-Mâlikî ve Edilletihî*, Dâru'l-Vâi - Dâru'l-Kalem, Cezair-Dimeşk 2010.

Menûfî, Ali b. Halef – Advî, Ali es-Sumeydî, *Kifâyetu't-Tâlibi'r-Rabbânî ve bi'l-Hâmişi Hâşiyeti'l-Advî*, Mabaatu'l-Medenî, Kahire 1987.

Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Erkam, Beyrut (t.s.).

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî, *el-Lubâb,* Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 2015.

Mustafâ, İbrâhîm - Zeyyât, İbrâhîm Hasan - Abdulkâdir, Hâmid - Neccâr, Muhammed Ali, *Mu'cemu'l-Vesît,* Kahire (t.s.).

Mübarekfûrî, Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetu'l-Ehvezî*, Dâru'l-Fiker, Beyrut (t.s.).

Münîf, Abdulmuhsin b. Muhammed, *Ahkâmu'l-İmâmeti ve'l-İ'timâmi fi's-Salât*, Riyad 1987.

Müslim b. Haccac en-Nîsâbûrî, *Sahîh-i Müslim,* Dâru't-Tayyibe, Riyad 2006.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alâ, *Sünenü'n-Nesâî bi Şerhi'l-Hafız Celâleddîn es-Suyûtî ve Hâşiyetu'l-İmâmu's-Sindî,* Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye bi Haleb, Halep 1984.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb,* Cidde (t.s.).

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref, *Ravdatu't-Talibîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

Olgun, Tahir, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, Akçağ Yayınevi, Ankara 1998.

Paçacı, İbrahim, "Kunut", *Dini Kavramlar Söziüğü*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2015.

Serahsî, Şemsuddîn, *el-Mebsût,* Dâru'l-Marifet, Beyrut 1989.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Kemâleddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* el-Mektebetu'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye, (t.s.).

Sülemî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Riyad 2003.

Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *Kitâbu'l-Mîzân*, Âlemu'l-Kutub, Kahire Beyrut 1989.

Şabân, Zekiyyüddîn, *Usûlü'l-Fıkhı'l-İslamî,* Yasin Yayınevi, İstanbul 2017.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Vefâ, Mensûra 2001.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1993.

Şirbinî, Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc,* Dâru'l-Feyha - Daru'l-Menhel Nâşirûn, Dimeşk 2009.

Taberânî, Ebu'l Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mucemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd), *el-Câmiu'l-Kebir*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1996.

Uleyş, Muhammed, *Şerhu Minehi'l-Celîl alâ Muhtasari'l-Allâmeti Halîl,* Dâru'l-Fiker, Beyrut 1984.

Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, *Mevsûat'ul-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye,* Kuveyt 1983.

Zeylaî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf*, Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kibleti li's-Sekafeti'l-İslamiyye, Cidde (t.s.).

Zeylaî, Fahruddîn Osmân b. Ali*, Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik,* Bulak h.1314.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû, Dâru'l-Fiker,* Dimeşk 1985.

Makale ve Bildiriler

Ayhan, Mehmet, *Bir Sûfi'nin Hadis Yorumu –Raf'ul Yedeyn Hadisi- İbn Arabi Örneği*, Öneri Dergisi, İstanbul 2012, Cilt:10 Sayı:37.

Demirci, Kadir, *İmâm Hâdi'de Hadis Yorumu,* Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Eskişehir 2018, Sayı:77.

Fierro, Isabel, Çev.: Murat Gökalp, *Hadisin Endülüs'e Girişi,* AÜİFD, 2006, Sayı: 2.

İbn Âbidin, Muhammed Emin, çev.: Şenol Saylan, Yusuf Yiğit, *Teşehhütte [Şahadet Parmağıyla İşaret Esnasında Diğer] Parmakların Yumulması Hususunda Şüphenin Giderilmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Trabzon 2017, Cilt:4, Sayı:2.

Mahmutoğlu, Yakup – Atlan, Mustafa, *Dört Mezhebe Göre Namazda Kunut Okumanın Keyfiyeti ve Hükmü,* İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2018, Cilt:29, Sayı:2.

Nargül, Veysel, "*Rükûda Ellerin Kaldırılma(ma)sı Konusunda Bir Risale'si Özelinde Ekmelüddin Baberti'nin Fıkıhçılığına Kısmi Bir Bakış" Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu,* Bayburt Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2010, Sayı: 5.

Topal, Şevket – Keskin, Zahide, *Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Ellerin Durumu,* İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı:28.

Tezler

Geredeli, Mustafa, *Namazın Sosyo – Psikolojik Tahlili ve Kişilik Gelişimine Etkisi*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.

Işık, Mehmet, *Koroner Arter Cerrahisinde Radial Arter Grefti Kullanılan Hastaların Postoperatif Brakial ve Ulnar Arterlerindeki Akım ve Çap Değişikliklerinin İncelenmesi*, (Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Kalp ve Damar Cerrahisi Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi), Konya 2009.

Keskin, Zahide, *Uygulama ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu*, (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Rize 2016.

Korkut, Ramazan, *Hanefi ve Şafiilerin Namaz Konusundaki İhtilafları ve Dayandıkları Deliller*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2009.

Safarov, Safar, *Kunut İbadeti*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Konya 2017.

Ansiklopedi Maddeleri

Atar, Fahrettin, "Teşehhüd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011.

Bayraktar, İbrahim, "Bayram", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992.

Harman, Ömer Faruk, "İslâm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001.

Kahraman, Abdullah, "Ta'dîl-i Erkân", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010.

Koçak, Muhsin, "Kunut", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara 2002.

Köse, Saffet, "Tekbir" *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2011.

Mehmet Şener, "Cenaze" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993.

Öğüt, Salim, "Celse", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1993.

Sifil, Ebubekir, "Ka'de", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2001.

Sifil, Ebubekir, "Kıraat", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara 2002.

Sifil, Ebubekir, "Kıyam", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara 2002.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Namaz", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2006.